

Felsefekirin

Abdusamet Yîgît

Weşanên

.
. .
. .
. .

Felsefekirin
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefe
2021-Almanya-Berlin
Grafik: zendî şîyar

.
ISBN 968-4-940996-35-4

Pêşgotin:

Felsefekirin wê û an kiirna felsefeyê wê weke têgînek ku wê bi hizirkirinê wê di nava rewşên weke sedem û encamê de wê bi aqılmeşandinê re ku wê bigihijê hin encamên di derbarê ya heyî de hin encamên bi fahmkirinê re wê werênê ser ziman bê. Di wê nûqtayê de wê kirina felsefeyê wê weke têgînek wê bi temenê wê weke xwediyê fahmkirinekê wê bi fahmkirina tiştê re jî wê xwediyê fahmkirinê bê.

Wê dema ku em bahsa felsefeyê wê bikin wê dikarin wê bi dîrok û mejuya wê ya bi hizirkirinê re wê herina demên kevnera. Ji xwe wê felsefe wê dîroka wê ji wê demê û pê de wê di rengekê de wê werê hanîn li ser ziman. Lê dîroka hizir û an hizirkirinê wê ji wê pîrr zêde wê kevntir wê herê.

Dema ku em bahsa dîroka hizirkirinê bikin em divê ku mejuyek demdirêj bi dîroka hizir re wê û an hizirkirinê re wê werênina ser ziman. Felsefekirin wê hinekê jî wê weke têgînek bi hizirkirinê a aktiviteyî bê. Di çerçoveya hizirkirinên bi felsefeyê re wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê xwediyê dîrokek pîrr zêde a kevn bê. Weki din wê bi encamên wê re wê, pêşketinên bi zanyarî û hwd jî wê di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman.

Hê di demên kevnera de wê dema ku wê aristo wê bahsa têgîna metafîzîkê wê bikê wê weke zanista hebûnê wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê pênasebikê.

Hemû mirov wê bi awayekê wê xwediyê siyan û xosletên hizirkirinê bin. Felsefe wê weke rêyek ji wan rêyên teybet ên ku ew bi wê dide dîyarkirin bê. Kesên ku ew bi felsefeyê re wê alaquadar dibin wê bi mijarên felsefeyê ên weke hebûnê, zaninê, hizirkirinê, rast û nerastiyê û hwd re wê serî li ser wê bi wastênin.

Di awayekê de wê ji aliyekê din ve jî wê mijare hizirkirinê wê di derbarê jîyanê, kirinên me û hwd de bê. Em li ser tiştê û nirxbûna wê wate û têgihîştina wê dihizirin. Di tiştê de bi hizir li wateya wê digerihihin. Di wê de digihijina fahmkirin, zanin û têgihîştin din ku ew wê hebûnê bi me re wê baştir wê bi wate bikê.

Di temenekê esasî de wê dikarê wê bibêjê ku wê felsefe wê di demên kevnera de û piştê wê weke bi kevneşopîya xwe ya hizirkirinê re wê xwe

bide domandin. Dîrok mejuya wê kevnêşopîyê wê hertimî wê temen û bingihêkê hizirkirinê wê bi xwe re wê biafirênê û wê, bingihê wê bê ku em bi wê re bigihijina hizir, têgîn û fêrsên din ên fahmkirinê.

Piştî demên serdema navîn û pê de wê felsefe wê bi zaninên ku wê ji wê pêşkevin û an ew wê temenê wan bi wan hizirkirinên xwe wê çêbikê re wê pêşkeve. Minaq weke zanistên astronomikî, matematik, mantiq, metafizik, etik û hwd wê çend ji wan zaninên ku wê bi şêwayî wê di wê temenê de wê pêşkevin bin. Piştî wê, di wê çerçoveyê de wê zaninên weke teolojiyê û hwd wê di serdema navîn de wê di rengekê de wê pêşkeve. Piştî wê di demên piştî demên serdema navîn de wê bi demên ronansên û hwd re wê, şoreşek zaninê wê were kirin. Wê bi wê re wê, zanistên zaninê wê pêşkevin. Pêşketinên zaninên weke yên dîrokê, civaknasiyê, derûniyê, biolojiyê, astrofizikê, matematik û hwd wê, pêşkevin. Di dewama wê de wê zanin û rengên din ên zaninê wê pêşkevin. Ew jî wê weke aliyna wê yên ku em dikarin wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman bin.

Di çerçoveya dîroka hizir de wê, weke bi hizirkirinê wê gihiştina li ya rast û an rastitiyê wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Wê jî wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê ku wê, pêvajoyên hizirkirinê wê di her demê de wê weke jinûve bi xwandinê re wê bingihê hizirkirinê nû jî wê biafirênin bin. Hans Georg gadamer wê di xabate xwe ya bi navê «Rastî û Rêbaz: Taybetmendiyên bingehîn ên hermeneutîka felsefî (Truth and Method: Basic features of a philosophical hermeneutic)» de wê bahsa di demên hemdem de wê jinûve hildana mijarên felsefeyê ên demên berê hatina ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê bikê û wê li ser şîrovekirinên bi wan û ji wan ku wê werina kirin wê bisekinê. Gadamer wê di awayekê de wê bahsa berhemekê ku ew bi hunerî jî bê wê çawa wê ji wê şûnpêya xwe wê ji wê wirdetir wê bi şûnve wê bi têgînê wê karibê bi wê were derbasbûn wê li ser wê bisekinê. Felsefeya demên hemdem wê di rengekê de wê weke 'lêkolîna li ser hizirkirinê' re wê di dîmenekê de wê pênasebikê û wê werênê ser ziman. Weki din wê weke 'lêkolîna hizirkirinê' wê di awayekê de wê dema ku ew pênase dikê. Lê li ser têgînek weke hegelvanî re wê dema ku ew dihizirê wê bigihijê wê encamê ku wê di nava kirina felsefeyê û hizirkirinê de wê cihêbûna nava wan li ser

hizirkirinê weke xosletekê jêhatiyê ku ew wê pênasedikê re wê bênê ser ziman.

Di nav hemû zanist, huner, jêhatîbûn û huneran de, nêrînek heye ku ji bo baş naskirina wan, divê gelek dem û xebat ji bo hînbûn û kirina wan were xerckirin. Çavên her kesî û deh tiliyên wî hebin jî, lê ger çerm û amûrên wî di destên wî de nebin, nikare pêlavan çêbike. Lê niha xuya ye ku pêşdarazî serdest e ku her kes dikare bi hêsanî felsefeyê bike û dadbar bike, ji ber ku pîvana wî di hişê wî yê xwezayî de ye, mîna ku pîvanek pêlavê li ser lingê wî tunebe. Wisa dixuye ku kêmasiya zanîn û lêkolînê wekî taybetmendiya cihêkar a felsefeyê tê pêşandan û zanîn li cihê ku felsefe dest pê dibe ku dawî dibe (çav: Hegel, G.W.F. 2009. Åndens fenomenologi. Oversatt av Jon Elster, Fredrik Engelstad, Thomas Krogh, Thor Inge Rørvik og Dag Østerberg. Oslo: Pax Forlag).

Hegel felsefeyê wê di wê nûqtayê de wê di wê rengê de wê pênasebikê ku wê, «felsefe wê bi aqil kes ê xwezayî ku ew çavdêrbikê wê ne bi wê re wê alaquadar bê. Kes bi hizirkirinê wê rêzkariya ku ew dihilbijêrê bi wê gihiştina zanina wê re wê weke alaquadar bê» wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê, nûqtaya ku wê di dawîya wî nişeya wî ya ku wê li jor de ku wê werênê ser ziman bi gotina «zanin li cihê ku ew felsefe destpêdikê ew bi dawî dibê» ku ew dihê ser ziman jî wê bi wê nûqtayê ve girêdayî wê weke aliyekê ku ew dihê ser ziman bê.

Lê di wê têngîna pêlavçêkeriyê de ku wê di nişeyê de wê werênê ser ziman wê bi gotina weke jêhatiyekê ku ew di me de meba me yê ew pêlav nekiriba'. Li gorî wê têngînê ew wê weke xosletekê ji bûyinê dihê wê di dîmenekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê li wê bihizirê. Mijare têngîna potansiyalê û hebûna wê, di wê nûqtayê de wê, çavkanîya wê gotinê a bi heyina wê ya ji bûyinê a hegel wê di rengekê de wê biafirênê.

Dîrokê felsefeyê wê di hevrasta wê de wê weke pêşketinekê bi şaş û neşaş û di hevrasta rastitiyê de wê weke nûqtayên şikeştinê xwandina wê weke şaş bê. Di zanistên xwezayê de zanîna tevhev kombûyî û zêde dibe. Li vir wê weke aliyekê wê yê din ê felsefeyê wê bi sallixkirina bi gotinan ve wê girêdayî wê karibê li wê bihizirê bê. Wê gotin wê were çî wateyê di pêşketinê û pêşveçûnê ve wê weke aliyekê bi hizirkirinê û zanina aqil ve wê girêdayî wê xwediyê têngînek ku mirov wê fahmbikê bê. Minaq gotina pêşketinê wê weke gotina kevneşopîyê wê sînorê wê yê bi fahmkirina bi wê re wê zêde berfireh bê. Li vir wê di rengekê de wê weke ku mirov wê fahmdikê wê çî wateyê wê li wê bihizirê wê di

rengê weke bi rengê fahmkiirna wê ya bi me re jî wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê têgîn û zanînên me wê ji wê aliyê ve wê bi xosletên hinekê jî ew daraz bin wê xwe bidina dîyarkirin.

Minaq gotina felsefeyê wê di wê çerçoveyê de wê çerçoveya wê pîrr zêde wê bi wê rengê wê berfireh bê. Carne wê weke filosofekê weke minaq platon wê hizrên wî bi awayê hizirkirinên roja me re bi wê têkiliyek û girêdanê bi awayê wê çêbikê. Felsefe wê ji aliyekê ve wê hem rengê pêşketinê bi hizirkirinê wê werênê ser ziman û hem jî wê weke gotinek di çerçoveya wê de bi dîrok û hwd re berheviyên ku ew di wê de bûna re jî bi wê re wê karibê wê fahmbikê. Bi têgînên paradigmayî ji têgînên berê wê, bê kirin wê hinekê di çerçoveya wê de fêrsekê li wê bigihijê. Şûnpê wê çendî wê kêr û carna weke şaş jî bê lê wê weke fêrsekê ku ew ji wê ders were derxistin jî bê. Felsefe hinekê jî wê bi awayên hizirkirinê ve wê girêdayî bê. Wê di wê rengê de wê dîmen û awayekê hizirkirinê wê weke ku wê bikê ku ew wê pêşbixê.

Felsefe hinekê jî di dîmenekê azmûnî, fêrî û hwd de wê weke berheviyekê bê. Di wê temenê de wê, di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê gelek kes û zane û an filosof wê werin û wê hizrên xwe wê li ser hizrên hev ku ew weke bi kêmesî û an têr û netêr dibînin wê werênina ser ziman. Weki din wê bi dîmenekê û rengê hizirkirinê wê pêşbixin û wê werênina ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê hizrên ku ew wê werênê werina ser ziman wê ji yê piştre wê hem temen bin û hem jî weke hinek azmûn û referansên bi wan pêşketitîr û baştir bi wê hizrekê werênina ser ziman bê. Felsefe wê di wê temenê de wê bi hewidorê û xezayê û rewşa zêhnî wê hem ji nava xwe û hem jî ji dervî xwe wê di pêvajoyek fahmkirinê de wê pêşkeve û wê pêşde herê.

Her kirinên me wê bina sedema lêpîrsînekê û fahmkirinekê. Tevger wê, minaq di mijare hebûnîpazêrîyê de wê fêrsek fahmkirin bi heyî û neyinê wê bi me re wê bide çêkiirn. Wê, karibê me bigihênê têgînek hebûnî bi fahmkiirinê. Hegel, li gorî wî felsefe, pêvajoyên me yên hizirkirinê navaroka wê sererast û bi sazûman dikê û çawa mirov zelal bibê wê karibê ji me re bibê alikar. Ev kengî dibê? Kengî ku wê yê beyenî de xwe naskir. Mirov bi yên din re rast hat bi mirov û hizrên din û hwd re jêhatiyên ku ew wê qarakterize dikin hêdî lê bi gavên ji xwe bi bawer wê dibîne. Kesek û beyeniyek wê, bi şibînên nava hev re wê hevnasinê wê bi hev re wê bikin. Dibê jî ku ew beyenî nebûba wê ew sînorên nîrxî wê nekatiba farqe wan de. Hizrekê bi kesê din re bi têkiliyekê re wê di rengê de wê weke ku wê fêr bibê. Di wê çerçoveyê de wê weke ku wê

bi yê dîn re wê têkiliyek refleksif wê û bi bandûra wê re ku wê bikê wê karibê wê bahsa wê bikê. Ev wê weke bi têkiliyek di çerçoveya têgîna sedem û encamê de a hev bi bandûr kirinê jî bê.

Li gorî wê farqebûnên di nerîna me de ku em weke bi nûqteyek dîn a herênî û an nêrînî re rû bi rû ne hatiban weke mirov wê nikariba wê fahmbikira. Ev wê di rengekê de wê weke farqebûnek cewherî, dîmenî û an bi wê re mirov wê çî di radigihênê û hwd re wê weke xwediyên aliyên wê yên ku mirov wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê bê. Di wê nûqteyê de wê di rengekê de jî wê weke ku em dixwezî bibîna kî wê bi nerînek rexnegir me sewkî hizirkiirnê dikê. Bi wê yekê em jî aliyekê temenê xwe fahmkirina xwe jî diafirênin. Li hemberê tiştêkê dîn û an kesekê dîn em dibîna xwe. Ev jî yekê weke li dora me bê û an yek bi heyînî di dîroka felsefeyê de jî bê bi pêjnên wê weke dikarê her tişt bibê. Felsefe di wê nûqteyê de wê nûqteyek fahmkirinê a teybet wê weke ku wê jî me re wê biafirênê. Ew jî wê bi nasînê, dîtinê û di dewama wê de a bi fahmkiirnê û hwd re bê. Lê ev wê, bi dîmenekê ku ew wê ne tenê bi aliyekê hundurîn bi tenê bê. Wê bi çerçoveyek giştî a bi xwezayê derve a ku em di wê de dijîn jî bê.

Gotinên em di wê nûqteyê de dikarin bi gelek wateyên ku em weke li wê dikin û fahmdikin re pirralî di rengekê de xwe bidîna dîyarkirin. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bi nerînek felsefeyî û an bi felsefekirinekê ku em bi wê dikin ku wê fahmbikin.

Abdusamet yigit

Destpêk: bi kortasî têketina kirina felsefeyê û an felsefekirinê

Felsefe weke têtgînek bi hizirkirinê ku wê bi pêvajoyên hizirkirinê re ku mirov li wê bihizirê wê ji demekê û pê de wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê ew dem jî wê weke dema kevnera bê. Di wê temenê de wê felsefe wê di wê demê de wê êdfî wê were kirin. Di wê çerçoveyê de wê pirsra kirina felsefeyê û an felsefe çawa dikarê were kirin û an jî weke bi gotinên bi felsefî bihizira' ku em di jîyane xwe de car bi car em rastî wê dihên wê weke aliyekê giring wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Di serî de em divê ku bi pirsra felsefe çî ya re wê destpêkê wê bi wê re wê bikin û wê werênina ser ziman. Di wê temenê de felsefeyê wê di dewama wê de êdfî wê bikin. Hinekê jî *wê kirina felsefeyê (to philosophize)* wê dema ku em li wê bihizirin wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê temenê de wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê mijare felsefeyê wê dema ku wê wer ser ziman bi teoriyên wê re bin, bi hizrên nava wê re bê û an bi dîroka wê re bê wê di wê temenê de wê bi çerçoveyek berfireh re wê were ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê mijare kirina felsefeyê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din ku wê xwe bide dîyarkirin.

Di serî de wê dema ku em bi gotina kirina felsefeyê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê dihizirin wê pirsek wê xwe di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ew jî wê ew bê ku felsefe zora ku mirov bikê bê? Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke hemû hizirvanên ku wê bi felsefeyê re wê alaquadar bibin wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê serî li ser wê biwastênin û wê ji aliyekê ve wê bixwezî ku ew bersivê jî aliyê xwe ve bidina wê pirsê.

Lê ev pirs wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê hertimî wê di awayekê de wê, hem bi bersivên ku wê ji wê re wê werina dayin û hem jî bi aliyên ku wê werina bêbersiv hiştin re wê di renekê de wê hertimî wê di renekê de wê di meji de wê xwe bide dîyarkirin.

Gelek têgih wê di wê warê de wê bi wê re wê biafirin ku mirov bo ku felsefeyê bikê wê pêşî wê xwediyê zanine wê bê wê di serî de wê biafirê bê. Ev wê rast bê. Di serî de wê di wê şewayê de wê mirov wê çî wê hizirbikê wê pêşî wê di renekê de wê di derbarê wê de wê weke ku wê pêwîst bê ku ew bi zane û şewa bê. Ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê li wê bihizirê bê.

Weke aliyekê wê yê din jî wê mijare perwerdeya bi felsefeyê bê. Di wê temenê de wê di wê çerçoveyê de wê, ev wê li çî çerçoveyê wê karibê were rûnandin û were fahmkirin. Di wê rengê de wê di serî de wê ev wê weke aliyekê ku mirov wê bi dîroka hizira wê û felsefeya wê re wê karibê wê di renekê de wê, werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê mijare felsefeyê wê hinekê jî wê têkiliyek fahmkirinê a bi jîyanê re wê bi xwe re wê di renekê de wê weke ku wê bide afirandin. Wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Deleuze wê dema ku wê pîrsa 'felsefe çî ya' wê bikê wê di serî de wê di awayekê de wê weke têgînek ku em di wê rengê de weke çawa bi wê bigihijina fahmkirinekê wê, li bersivên cihê hev wê bi gerihê û wê werênê ser ziman.

Russell wê weke mantiqvanekê û metamatikvanekê wê hinekê din wê di dîmenekê ne diyar de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Lê di xabate xwe ya bi navê 'hunera kirina felsefeyê (the art of philosophizing)' de wê bi zêdeyî wê dîmenekê baş ê lêpîrsînê wê di şewayekê de wê bikê ku ew dênê li holê. Dîmenê ku ew di wê de weke bi ne diyariyê wê dihizirê bê wê di dema wî de ku wê bi zimanê jîyane rojane û têkiliya wê ya felsefeyê ku wê were lê hizirkirin re wê di wê temenê de wê di renekê de wê ew wê hizra xwe wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê, weke nûqtaya ku wê Wittgenstein wê ji wê vaqatihê wê bibê. Wittgenstein wê di renekê de wê mijare felsefeyê wê çawa wê bi gotinên hesan wê di nava jîyanê de wê werênê ser ziman wê bi wê re wê li ser wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Di wê temenê de di temenê têgîna bi kirina felsefeyê re wê hizrên Wittgenstein wê di renekê de wê karibin ji aliyekê ve têgînekê bi zelali bidina me. Ew di wê temenê de wê gotina zelaliyê wê di renekê de wê ji xwe re wê bihizirê û wê di wê çerçoveyê de wê bi felsefeya xwe wê di wê temenê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê di renekê de wê werênê ser ziman ku

wê di zimanê jîyane rojane de wê têgînek zelal a felsefeyî wê bixwezê ku ew bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Weke aliyekê wê yê din ê giring wê zimanê me yê rojane ku em bi wê re têkiliyê didînin em çawa wê dikarin wê di wê çerçoveyê de wê fahmbikin. Em di nava jîyanê de em tiştê wê bi nav dikin, wê di rengekê de wê, bi hêncet, sedem, argûman, birhan û hwd wê bi wê re wê di şêwayekê de wê dênina ser ziman. Di zimanê rojane de em di rengekê de weke ku em dikin li şenberiyekê di fahmkirinê û naskirin û piştrastkirinê de wê li wê digerihin. Wê têgîna piştrastkirinê wê zimanê rojane de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê derkeve li pêş bê. Wê di wê rewşê de wê mijare felsefeyê û zimanê rojane ku em bi felsefeya witgenstein re wê li wê bihizirin wê di wê çerçoveyê de wê karibê wê bi wê têgîna şenberîya ku ew bi wê re ew li wê dihizirê re wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Felsefe wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê di wê temenê bi hizirkirina wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di mijare fahmkirina bi felsefeyê de wê, tiştê wê di rengekê de wê çawa wê fahmbikê û wê nasbikê û wê weke pênasebikê wê weke aliyên ku wê bi wê re wê bi wê re wê werina li wê hizirkirin bê.

Di wê rengê de wê mijare felsefeyê wê kirina wê di rengekê de wê di şêwayekê de wê, dema ku mirov wê werênê ser ziman wê di serî de wê bi pirsê çiya re wê di rengekê de wê ew destpêka ku ew dihê kirin wê weke destpêkek fahmkirinê ku wê bi her tiştê û li hemû tiştê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê were fahmkirin. Rewşên ku em di wê temenê de wê bi wê re wê dihizirin wê çî bin? Tenê yên ku em nizanibin bin? Di awayekê de wê di rengekê de wê weke ya ku ew nayê zanin ku wê were bi wê re wê pênasekirin wê demê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê kirin wê êdî wê weke ku wê di wê gotina nezaninê de wê weke ku wê felsefe wê were taqinandin.

Lê felsefe wê, di wê temenê de wê di rengekê de wê pirs pirsîna ku wê li ser ya ku mirov wê dizaninê jî bê. Di wê temenê de wê ya ku em dizanin wê çawa û ber çî wê dizanin? An jî em wê çawa gihiştina wê zanina wê? Ew wê weke pirsên ku ew di wê temenê de wê bi wê re wê karibin werina kirin.

Di dewama wê de wê, di renekê de wê, her zindiyên ku ew dihizirin wê di renekê de wê bi hizirkirinên xwe re wê di farqê de bin û ne di farqê de bin wê hinekê jî wê weke ku wê felsefeyê wê bikin. Ew jî wê çawa wê dikin. Dikin ku ew tişta ku ew li hemberî wê fahmbikin. Minaq wê weke aşvanekê hewldanên bi fêrbûna xwarinekê a di jîyane me ya rojane de bê, an di karekê de wê tiştekekê weke xosletekê ku em nizanin û ku em wê fêr bibin, an jî tiştekekê ku ew kesekê dikê û em wê dibînin û an em ji wê re şahidiyê dikin wê di renekê de wê weke aliyekê ku wê weke bi felsefe kirinê re wê di renekê û şewayekê de wê kaeribê wê di dewama wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê hinekê jî wê di wê nûqtayê de wê xwe di kijan nûqtayê de wê bide dîyarkirin? Wê di wê nûqtaya bi fêrbûna me re wê bide dîyarkirin. Di renekê de wê ji kirinên xwe yên ku ew li hemberî kesekê wê bikê û an kesek wê helwestekê û an hewldanekê wê li hemberê me bikê û hewldanên me yên fahmkirina wê hinekê jî wê weke destpêka kirinê a piçûk mazin weke bi têgînek hizirî a weke bi kirina felsefeyê re ku mirov wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê de em mijare felsefeyê wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê weke mijarekê di jîyanê de wê pêşî wê li wê bihizirin. Ku em hinekê di wê nûqtayê de wê bi wê re wê empatiyekê bi fahmkirinê re wê bikin emê wê di serî de wê bi zimanê xwe wê bikin. Zimanê me wê bi gotinên xwe wê tişta ku ew bi me dide fahmkirin wê ji aliyekê ve wê, weke têgînek bi hiş ku em bi wê re wê dihizirin bin. Wê di wê rengê de wê bi wê re wê weke mijare felsefeyê wê xwe di şewayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Pirsên weke felsefe pêwîsta û an ne pêwîsta wê di dema me ya zanin û raghandinê de wê di şewayekê de wê bînin kirin. Di wê temenê de wê ev pirs wê di renekê de wê di şewayekê de wê karibê bi wê rengê wê bersiva wan bê kirin. Felsefe wê hertimî wê di temenekê fahmkirinên me de wê weke pêwîstîyekê xwe di jîyane me de wê bide hîskirin. Nexwe mirov wê weke xawarekê di jîyane xwe de weke ku ew ne hizirê û heya mirov ji tiştekekê nebê wê di jîyane xwe wê herê wê aliyê û werê aliyê.

Di nava jîyane ku em dijin de wê pêşî wê ew wê pêwîst bê ku em wateyê bidina tiştê tevegerk ku ew dihê dayin nîşandin bê, kirinek bê û an rewşek bi çî awaye bê wê di wê de wê rewşên wê yên ku ew wê karibê

di awayekê de wê wate li wê were dayin wê weke ku wê bi wê re wê bi derfet bê.

Di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê dema ku em di jîyane xwe de wê dibêjin ku aqil bo fahmkirinê ya' em di farqê de bin ne di farqê de bin em di renekê de wê weke têngînek felsefeyî wê ji aliyekê ve wê dikirpênin. Lê em di dewama wê dihênin û an nayênin jî ew wê weke aliyekê wê yê din bê.

Di awayekê de wê mijare kirina felsefeyê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê dema ku em dîroka felsefeyê wê li wê dinerin wê çawa wê were kirin wê karibê ji wê hinek fêrsên fahmkirinê li wan bigihêjê. Ew jî wê di wê temenê de û di wê rengê de wê xwe di awayekê de wê bidina dîyarkirin. Her filosofên ku ew hatina ew çawa hizirina û wan hizrên xwe bi çî rengê hanîna û bûna xwediyê nerînek çawa li jîyanê, tiştê û hwd. Di wê temenê de wê dema ku em dibêjin demokrit her tişt ji atomê weke di afirê didît û wî wusa hanî ser ziman. An empedokles wî her tişt weke ji logoyan weke dihê bi hev û ji wê diafirê ku wî hanî ser ziman. Haraklit got ku wê her tişt di herikê û ti tişt weke xwe namênê. An parmenides got ku wî wê, her tişt wê di temenekê mayinda wê weke yekbê û wê di wê temenê de wê, tişt wê ne bi awayekê gûharînê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Weki din wê di çerçoveya têngîna mantiq û têngîna dîyalektikê de jî wê weke ku wê bihizirê. Wê têngînek hebûnê a teqez wê ew wê bi wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê ev wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê weke rengê nerîna wan a li jîyanê û tiştê û hebûnê bê ku ew wê bi wê re wê werênina ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê weke şewayekê bi kirina felsefeyê re jî ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di renekê û awayekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê, tişt wê çî bê û an wê weke felsefe wê bikê wê bibêjê çî çiya wê di wê rengê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Mijare felsefeyê û kirina wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Mijare felsefeyê û kirina wê di wê çerçoveyê de wê, ku mirov li wê dihizirê wê dibînê ku wê weke nerînek bi hiş û an dîtinek bi hiş a li jîyanê bê. Tiştê ku em di derbarê bi hiş dibin wê êdî wê weke ku ew hatiya fahmkirin ew xilas bûya? Na, wê dema ku em ji aliyê felsefeyê ve

wê bibêjê mirov wê nikaribê wê bibêjê. Herî hindik wê karibê wê bibêjê ku ew tişt me çawa wê fahmkir û ew fahmkiirina rasta û an ne rasta wê karibê wê di wê temenê de wê jî bi wê rengê wê pirsê jî li ser wê bikê. Ev jî wê weke aliyekê wê û şewayekê wê yê ku em dikarin wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê karibin wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê rengê û awayekê de wê werênina ser ziman bê.

Di mijare felsefeyê û fahmkirina wê de wê di wê rengê de wê di serî de wê ew çî bê wê weke pirsaa pêşî a di derbarê wê de bê. Piştî wê di wê de wê çî wê hebê û an ew çavkaniya wê çî bê, û yan jî di wê çerçoveyê de wê ew rengê wê çawa bûya û hwd wê weke aliyên wê yên ku mirov wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Filosofên xwezayê wê di awayekê de wê di mijare xwezayê de wê her hebûnên wê çawa ew hebûna wê bikin ku ew wê fahmbikin. An ew çawa bûya û ji kû hatiya bûya û çawa ew bûya wê li ser wê pirsan wê bikin û wê li bersivên wan wê bigerihin.

Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di wê çerçoveyê de wê mijare hebûnekê wê çavkaniya wê çawa wê hebê wê di wê çerçoveyê de wê li wê were lê hizirkirin. Minaq wê dema ku mirov wê dihizirê û çawa dikarê bihizirê û her wusa wê çavkaniyên me yên hizirkirinê wê di wê rengê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke ku em bi wê re wê li wê bihizirin wê karibin wê di wê temenê de wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman bê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê. Pirs wê di wê temenê de wê têgînek lêpîrsînê bê. Wê dema ku ew pirs hat kirin wê bersivekê wê ji mirov wê bixwezê. Wê di wê temenê de wê ev wê weke li ser wê ya ku ew heya wê weke bingihê gihiştina têgînekê, nerînekê, hişekê û hwd wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê biafirênê.

Di mijare felsefeyê û kirina wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê werênê ser ziman ku wê di serî de wê xwe di renekê de wê bi wê re wê di wê rengê de wê bi mijare fahmkirina ya heyî de wê bide hizirkirin. Tişt ku ew hebê û ew çawa heya û di wê temenê de wê li wê bihizirê. Metafizikvan wê dema ku ew wê di wê temenê de wê pîrsên weke çawa heya wê bikin wê di renekê de wê ber çî wê hebê jî wê li wê zêde bikin. Ev wê ji aliyekê ve wê weke pîrsek ku wê di xwe de wê ji

alijekê ve wê weke têngnek ontolojikî jî wê di şewayekê de wê weke ku wê bihawênê bê.

Di dewama wê de wê diakrê wê weke alijekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê derkeve li pêş. Lê di wê nûqtayê de wê kirina felsefeyê wê, di wê temenê de wê di nava wê hewirdora ku mirov wê dijî û tiştên ku ew li dora me hena bi pirsên weke ew çi ya û çibûna wan û hwd re wê destpêka fahmkirinê a wan re wê di wê temenê de wê bi wan re wê di şewayekê de wê weke ku wê bibê.

Di wê çerçoveyê de wê felsefe wê, di aslê xwe de wê wene nerînek li jîyanê bê. Lê di dewama wê de wê jî wê dikarin wê werênina ser ziman ku wê nerînek bi hizir a ji jîyanê jî bê. Ber ku wê di derbarê tiştên ku ew di jîyane hena û di wê temenê de wê weke bi hewldana fahmkirina wan re wê di wê temenê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Em di nava jîyane xwe dem roj bi roj têtiki û danûstandinên me yên ku em bi kesên dora xwe re dikin wê bibê. Ew danûstandin wê di rengekê de wê, bii xwe re wê şewayekê hizirkirinê, fahmkirinê, lêpirsînê û hwd wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Minaq kesek wê dema ku wê tiştêkî wê ji me re wê bibêjî û ku me ew berê nizaniba emê li wê bihizirin ku ew gelo rasta û an ne rasta. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê pirs wê di rengekê de wê di wê temenê de wê di mejiyê me de wê bibin. Ji xwe wê kombinyonek hizirî a weke bi pergali wê di zimanê de wê di rengekê de wê weke ku wê hebê. Minaq wê gotinên weke ku wê bidina nîşandin ku ew wê werina pêşxistin û an gotinên weke ku ew wê çawa wê rast bê ku wê bidina dîyarkirin wê di wê temenê de wê hebê. Vajî hev hebûna gotinên weke rast û derewê û hwd wê di wê temenê de wê bi dualiteyekê fahmkiirînê wê karibê wê di şewayekê de wê hilde li dest û wê di dewama wê de wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Wekî din wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare lêpirsînên me wê di wê temenê de wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin. Lêpirsînên me em di nava jîyanê de wê hinekê jî wê di wê temenê de wê xwe weke bi rengekê hizirkirinê wê bidina dîyarkirin. Ku mijar hewldana fahmkirinê bê em wê di jîyanê de wê didina nîşandin. Ku mijar hewldana lêpirsînê bê em di wê temenê de gotinên xwe dikin û wê lêpirsînê bi kesên ku em bi wan re diaxifin bê û an di mejiyê xwe de bi tenê bê wê didina kirin. An jî ku mijare mijare plansaziya kirinekê bê em di wê temenê de wê

hizirkirina xwe wê bi wê re wê pêşî wê dikin û wê çawa ew wê were kirin em wê bi wê re wê dikin û êdî kirina xwe dikin. Wê dema ku me kirina xwe kir jî em piştî wê li wê dihizirin ku ew ya ku me weke kir wê li gorî wê hizirkirina me bê. Wê demê wê ev wê lêpîrsîna bi wê lêgerîna levhatinê di wê hizirkirinê û wê kirinê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bikê û an wê di dewama wê de wê bide kirin.

Wê jî wê di rengekê de wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirina me wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê dema ku em empatiyekê wê bi wê re wê dikin wê di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê weke pergalek ku em weke di ne di farq û hişê wê de bin weke ku em wê di mejiyê xwe de wê diafirênin û wê bi wê re wê dikin.

Di wê çerçoveyê de wê mijare kirina felsefeyê wê di rengekê de wê dema ku wê were kirin wê, ev pîrs jî wê were kirin. Her hizirkirinên me wê karibê di rengekê de wê di çerçoveya wê de were kirin û were fahmkirin bê. Di aslê xwe wê dema ku em li wan hizirkirinên xwe weke yên piç bi piç û an weke kin û an dirêj û an jî tam û ne tam ku ew wê dikin wê di wê temenê de wê di rengekê ku em di wê nerîna wê de wê li wê binerin wê ji aliyekê ve wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê rengê de wê bi wê re wê bê kirin. Ber ku wê di wê de wê hewldana fahmkirinê û lêpîrsînê di wê temenê de wê hebê.

Bêgûman wê kirina felsefeyê jî wê rêya wê, şewayê wê, rê û girêdanên wê ku em bi wan bihizirin wê hebin. Di awayekê de wê li ser temenekê bi hişmendiyê wê awa bê. Wê bi wê re wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijare felsefeyê de wê salixkirinên ku wê aristo û hwd wê bikin wê di temenê têgînek zanyarî de wê bikin. Russell jî wê dema ku wê felsefeyê wê werênê ser ziman wê weke têgînek dahûrî a zanistî wê di rengekê de wê pênasebikê. Kêm zêde wê dema ku wê bahsa wê werê kirin wê weke nerînek bi şewayî, sazûman û bi pergal ku wê xwe di temenekê argûmanî û birhanî de wê bi temen bikê û wê werênê ser ziman re wê di rengekê de wê bi wê re wê were li lê hizirkirin. Wittgenstein wê di 'tractatus' de wê dema ku wê nerîna xwe wê bi wê temenê wê werênê ser ziman wê bi gotina «dûnya wê diyardeyên bi di dewama hev de wê hebin wê ji wan wê iberet bê' re wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Mijare fahmkirîan bi aqil wê di dema pêşî de wê li ser

temenekê mantiqî wê were dîtin ku wê bi zêdeyî wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Lê di dema duyem de wê, di rengekê de wê bi mijare hizirkirinê re wê di şêwayekê de wê ziman wê li şûnê wê di awayekê de wê weke ku wê were dîtin wê derxê li pêş û wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê kirina wê, her tişt wê weke bi têkiliya wan a bi hev re wê di çerçoveyek zimanî û mantiqî û hwd de wê di wê rengê de wê weke ku wê bi wê re wê were kê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku em li wê bihizirin û wê karibin wê di rengekê û awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Witgenstein wê di felsefeyê de wê li şenberîyekê wê bigerihê û wê ber vê yekê wê bi gotinên weke 'ya ku mirov li ser wê ne axifê hingê mirov bêdeng bibê' re wê bêtê ser ziman. Wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê di nava ya şenber û ne şenber de wê di temenekê metafizikî û ne metafizikî û hwd de wê xatekê wê di nava wê de wê bi wê rengê wê weke ku wê bikişênê. Di wê çerçoveyê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku ew wê di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizra xwe wê werênê ser ziman.

Witgenstein wê mijare felsefeyê wê di rengekê de wê bixwezê ku ew di nava jîyanê de ew bi gotinên hesan ên di nava jîyanê de ku em bi kardihênin wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Ber vê yekê wê gotinên ku wê weke bi zimanê 'aqadamikî' û hwd re wê werênina ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê xwediyê çi wateyê û fahmkirinê bin wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê bikê berlêpîrsînê de.

Felsefe bi hemû dîroka xwe re wê weke têgîn û fêrsa fahmkiirnê ku ew ya ku ew heya wê weke wê çawa wê dênê li holê û wê werênê ser ziman bê. An jî wê dênê berçav bê. Di wê temenê de wê, bi wê têgînê wê, weke aliyekê ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê ku em di nava xwezayek ku em dijîn de em wê fahmnakin û an ji wê bêhey û an bê agehî dijin wê di rengekê de wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê, lêpîrsênên li ser fahmkirinên me re wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê bibin.

Aliyekê din jî wê bi wê re wê ya ku me fahmkir ew çendî me fahmkirîya û an me çendî wê weke wê fahmkirina wê di wê temenê de

wê weke aliyekê ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê were lê hizirkirin. Locke û Hume wê dema ku wê bahsa fahmkirînê me yên bi tiştê re wê bikin wê ji wê aliyê ve wê lêpîrsînekê bi hizirî wê di meji de wê bidina çêkirin. Hume wê dema ku wê bi gotinên xwe yên weke 'wê dema ku me tiştê avêt hewa wê çî ewlehiya wê hebê ku ew wê bikeve ardê' û wê di wê temenê de wê lêpîrsênê wê bikê wê di wê temenê de wê bixwezê ku ew fêrsek fahmkirinê wê bide dîyarkirin. Ew wê dihênê ser ziman û dibêjê ku wê dema ku em dihizirin ku me kevîr avêt azman û ew ket ardê wê azmûnên me yên ku ew bi wê rengê me berê azmûnkirina wê ew wê fêrsa fahmkirinê wê bidina me. Lê dervî wê ku em bihizirin wê di renekê de wê weke ku wê ne bi derfet bê ku em wê pêşbibînin re wê di renekê de wê ew wê werênê ser ziman.

Wê jî wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê werênê ser ziman bê. Wê di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê karibê wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê ku em dikarin wê di dewama wê de wê li wê bihizirin bin.

Di wê çerçoveyê de wê dikarin wê di renekê de wê werênina ser ziman ku wê mijar qalibên me yên hizirkirinekê wê çawa wê renekê hizirkirinê wê bidina dîyarkirin û an wê dervî wan wê çawa wê renekê din wê hizirkirinê wê hebê wê di wê nûqteyê de wê li wê bihizirê. Hume wê di wê temenê de wê fêrsên bi fahmkirina têgîna kevneşopî û qalibên hizirkirinê wê di wê çerçoveyê de wê, di renekê de wê bi hinek aliyan wê di wê çerçoveyê de wê bi hizirkirinê re wê hilde li dest û wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman û wê bide dîyarkirin ku wê qalibên me yên hizirkirinê wê nehêlin ku em weke dervî wan bihizirin. Û an wê ya ku em di çerçoveya wan qaliban de dihizirin wê di renekê de wê ne weke aliyên wê yên ku ew di jîyanê de em dijên ku em wê werênina ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê, di wê rengê de wê, ev têgîna hume wê di çerçoveya fêrsek fahmkirinê a şikbariyê de wê di wê temenê de wê di renekê de wê were hanîn li ser ziman.

Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê karibên me yên hizirkirinê wê weke bi azmûnna ku em bi wê re wî dihizirin. Ji ya ku me bi wê hizirkiya weke ku wê bi wê re wê were ser ziman em gavê diavêjin û ya ku ew nû dibê û an pêwîsta nû bi wê were lê

hizirkirin wê bide hizirkirin. Di wê temenê de wê dema ku em dihizirin ku ew kevirê ku me avêt azmana ku wê bikeve ardê wê ne bi rewşa ketina kevir re lê wê bi rewşa qalibên hizirkirinê ên berê azmûnkirî ve wê girêdayî wê weke têgînek hizirkirinê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin bê. Di wê çerçoveyê de wê hizra rastin a ketina kevir û an neketina kevir wê di rengekê de wê weke fêrsek dervî wê ya azmûnê ku ew bimênê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê were hanîn li ser ziman.

Kirina felsefeyê wê di awayekê de wê weke bi pêwîstîyek ku em di awayekê dayimî de weke ku em di rewşek hizirkirinê de bin. Wê di wê çerçoveyê de wê dikarê wê bibêjê ku wê di dewama wê de wê tiştê ku em dibînin û wê dijîn wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, li ser wê bihizirê ku em bihizirin bin.

Minaq em rewşek hesan û ji rêzê a di jîyane xwe de wê di rengekê de wê tefkirbikin. Em xwarinekê dixwûn bi tenê an bi çend kesên ji malbate xwe. Wê xwarina ku em dixwûn ew çawa bûya, ew çî nava wê de heya ku em dixwûn, ew tiştên di navê de ew çawa bûna, ew bûyina wan pêvajoyna çawa bi xwe re derbaskirina, ew pêvajoyên ku ew derbaskirina kin û an dirêj in, ew pêvaoyên kin û an dirêj wê, çawa wê kin û an dirêj bin û hwd wê di wê rengê de wê pirsên ji wê ku mirov bikê û di dewama hev de wê karibê wê bikê. Ji wê xwarinê heta rewşa xwezayê a ku ew di nava wê de dibê wê, di wê çerçoveyê de wê weke bi pêvajoyek hizirkirinê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê li wê bihizirê bê.

Minaq hevdtîna min heya. Ez dibê ku wê bibîrbikim. Wê demê ez çima wê bibîr dikim. Ew bîrkin wê heta kengî bê. Wê çî di wê dema hevdtînê de wê bibê, pêwîstîya wê bîrkinê û hwd wê weke aliyên wê yên ku em wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di çerçoveya mejiyê ku ew dihizirê de wê hertimî wê her tiştê ku ew li dora me ku ew heya wê weke ku mirov wê karibê wê pirsên ku ew di wê temenê de wê hem li ser hebûna wê û pêvajoyên wê bikê wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê bikê.

Hizirkirina bi felsefî wê hinekê jî wê di wê temenê de wê dîmenekê lêpîrsînê û fahmkirinê wê bi hev re û di zikhev de wê bi hev re wê bihawênê. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Wê dema ku em tiştêkê dirajihinê de wê ew tişt wê bi awa û darêjka xwe, şewayê xwe, rengê xwe û xosletên xwe yên ku ew dihên dîtin û nayên dîtin wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê Locke li wê dihizirê wê bixwezê ku ew wê li wê were lê hizirkirin. Di têngîna heyina heyî de wê têngînek objeyî, bûjenî û hwd wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê de wê dema ku wê her tişt wê wek eku haraklit wê bi fêrsek fahmkirinê wê werênê ser ziman ku wê çawa wê, di pêvajoyek herikînê a bi demê re bê wê demê wê di her demê de wê weke ku wê pêwîst bê ku ew jinûve û jinûve ew weke pêwîst bê ku ew were fahmkirin. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê mijare fahmkirinê wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê, di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê di pêvajoya hizirkirinê de wê ti tişt wê weke ya ku me berê li wê hizirkirin wê newê dîtin. Wê ber vê yekê wê li gorî wê mantiqê wê her tişt wê pêwîst ku ew piştî wê hizirkirinê ew bo ew were fahmkirin ew cardin were fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê fahmkirina tiştê wê di wê rengê de wê, di her demê de wê bi xosletên xwe yên bi demê re wê di rengekê de wê bibê. Di wê temenê de wê dema ku em bi hizirin ku wê ti tişt wê weke xwe nemênê wê demê wê hizreka me ya berê wê ti tiştî wê nikaribê wê rewşek piştîre ku ew bûya û an di dewama wê de ew heya wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ew wê pêwîst bê ku ew jinûve were fahmkirin. Wê demê wê hizra berê wê tenê wê weke hizrek ku ew bi wê dem û kêliya ku ew ji wê hatiya fahmkirin re bi sînor wê weke têngînekê ku mirov wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê û awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di awayekê de wê di wê ahenge wê de wê li wê bihizirê bê. Di wê çerçoveyê de wê demê wê ya ku wê, ya berê ku ew hati kirin ku ew ya piştîre wê newênê ser ziman wê ya piştîre ku ew dihê hizirkirin wê karibê ya berê ku ew wê werênê ser ziman? Yan jî wê di wê temenê de wê karibê ya ku em nûha dihizirin ew rewşek piştîre ku wê were ew wê werênê ser ziman? Di wê çerçoveyê de wê weke aliyên ku ew bi wê re wê karibê were lê hizirkirin bin.

Li gorî Heidegger wê dema ku me li fêrbûnê xwe berda wê ku em li wê ne serwer bin ku em bi wê li xwe mikur werin em dikin re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Li gorî w di rêya ku em ketinê bo fêrbûna hizir û hwd wê di wê temenê û çerçoveyê de ew tiştta ku em wê fêr bibin. Fêrbûn wê weke pêvajoyek bi fêrbûnê bê. Em wê dema ku em tiştêkê dinerin û an dikin wê têtikiliyê dênin wê her timî ew têtikili wê weke têtikiliyek bi aqil a ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê dênê bê.

Di awayekê din de wê weke aliyekê din ku wê bi mijare hizirkirina felsefeyê re wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê êw di hizirkirinê de hevgirtinek ku ew wê di wê çerçoveyê de ku ew wê bidest xistin bin. Di felsefeyê de wê, dema ku em bahsa şêwayên wê dikin wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, di rengekê de em weke ku em ji aliyekê ve wê jî qast dikin. Yan jî em wê çerçoveya wê ku em fahmdikin em wê çawa wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê li wê dihizirin wê weke aliyekê wê yê giring bê.

Di awayekê de wê di çerçoveya nava hizir û tiştê de ku wê bi aliyê hundurîn û derveyî re wê li wê were lê hizirkirin bibê. Lê felsefe wê dema ku wê tenê wê bi aliyê hundurîn ve wê were lê hizirkirin wê di hundur de wê hîskirin, hişkirin, hizirkirin û her wusa çavkaniyên me yên bi wê re wê çî bin wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê were lê hizirkirin.

Di awayekê de wê felsefe wê weke hizirkirinekê ku wê di temenê hemû zanistên ku ew dibin de jî wê di têtînek kokî de wê weke ku wê were dîtin. Heidegger bê û an Huserl bê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi felsefeyên xwe re wê mijare felsefeyê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê bikin ku ew wê werênina ser ziman.

Wê jî di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê bi hizirkirina wê re wê, bi hewldana fahmkirinê, lêpîrsîn û fêrbûnê bi wê re wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bibê.

Di awayekê de wê gotinên weke felsefe bi pîrs pîrsînê destpêkê dikê re wê rastiyekê wê bi nepenî di rengekê de wê weke ku wê di xwe de wê bihawênin. Wê rastiyê jî wê dikarê wê di wê rengê de wê di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman ku wê bi lêpîrsîna tiştê wê di wê çerçoveyê de wê, bi wê re wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di hizirkirinê xwe de mirov wê carna wê li ser gotinên xwe yên ku ew dihênê ser ziman wê bi gotinên weke 'ermanca min a bi wê hanîna min a ser ziman' û hwd re ku wê werênê ser ziman re wê di têtînen xwe de wê

weke ku wê fêrsek fahmkirinê a bi têngîna armancê re wê di wê temenê de wê di renekê de wê bide dîyarkirin. Em di axiftinên xwe de, têngînên armancê, sedem û encamê û hwd wê bi wê re wê dikin û wê di temenê hiizirkirinên xwe wê de dikin. Bi gotinên weke 'bi wê sedemê min ew kir', 'ji ber ku min ew xwest min ew kir', an 'ber ku ew xwest min ew şanî da' û hwd re wê bi têngînek sedemê re wê were hanîn li ser ziman. Têngîne sedemê wê ji aliyekê ve wê di wê temenê de wê, di renekê de wê, ber çî ew tişt ku ew bahsa wê bi kirinê kiriya wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê têngînên sedem û encamê wê weke têngînên hizirî bin û wê di her tiştên ku em bi wê dihizirin re em dikarin ji wê re piştî ku me ew hizir jî em karibin ji wê re sedeman bibînin. Di wê çerçoveyê de wê di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê ku wê bi hizirkirinên me re wê karibê bibê.

Di renekê de wê mijare hizirkirinê wê di wê çerçoveyê de wê xwe di renekê de wê bi wê re wê, weke aliyekê hizirkirinê bi wê re wê bide dîyarkirin. Hizirkirinên me bi fahmkirinên me re wê di renekê de wê di awayekê de wê, bibin. Wê di wê çerçoveyê de wê di nava fahmkirinên me yên di nava jîyanê de ku em dikin wê li ser temenê fahmkirinê re wê bibê. Di fahmkirina tiştê de wê hertimî wê weke tişteke ku miorv wê fahmbikê wê hebê. An jî rewşek ku ew dibê wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê heta ku wê çavên me û sehên me yên din li xwe şîyar bin wê weke girtinên ku ew wê bigirin wê bi wê re wê bibin û wê hebin.

Di nava zanina felsefeyê de wê di renekê de wê weke aliyên wê yên din wê hebin ku mirov wê karibê wê bi wê re wê werênê ser ziman bê. Lê di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mijare fahmkirinên weke bi aliyê têngîna zaninên din ên weke yên tendurustê, civaknasiyê, derûnîyê, fizyoloji, bioloji, antropoloji û hwd wê weke hinek ji wan aliyên ku em dikarin di dewaa wê de bi wê re wan li wê bihizirin û werênina ser ziman bin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku ev awayên zaninê û şeklê wan ê hizirkirinê wê di şewayekê de wê hinekê wê têkiliyek wan wê karibê bi gotina kirina weke ya felsefeyê re wê li ser temenê wê dênê û wê fahmbikê.

Felsefe wê kirina wê di renekê de wê li ser temenekê azmûnî wê weke ji wê gihiştina encamê û fahmkirinekê wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê ku mirov wê bi wê re wê werênê ser ziman bê. Lêkolînek tişteke û ew bo çî dihê lêkolîn wê di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di awayekê de wê dema ku em mijare nexweşiyekê wê hildina li dest em wê di wê temenê de wê di renekê de wê di renekê de wê

dihizirin ku em çawa wê baş bibin. Em bi wê re li rêyên başbûnê digerihin. Di wê temenê de em dermanan çê dikin ku em bi wan başbûnê wê bikin.

Ev ali wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê temenê wan di rengekê û awayekê de wê weke ku wê li ser temen û têgînek felsefeyî wê di şêwayekê de wê weke ku wê ava bê.

Di wê nûqtayê de wê ya ku em wê di wê rengê de wê li w di hizirin wê weke ya başkirinê weke derman em wê 'dizanin' ku ew çî ya. Di wê temenê de em di rengekê de wê dikarin wê di rengekê de wê di wê teenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê karibin wê di awayekê de wê bi wê re wê werênina ser ziman bin.

Wê jî wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinên me yên bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Felsefe hinekê jî wê di nava tiştan de wê bi aqilî wê weke danîna têkiliyek aqilî a sentetîkî jî bê. Wê di wê temenê de ev têkili wê weke têkiliyek teybet ku wê bi şêwayî wê dikarê wê werênê ser ziman. Di nava felsefeyên berê de wê têgîna 'dîyalektîkê' û hwd wê derkeve li pêş. Ev wê weke gotinek ku wê li ser temenekê bi rêgezên wê re wê çawa wê mijare têkiliyê wê di rengekê de wê bi aliyên wê yên bi hev ve girêdanê û hwd re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê bi wê re wê bibê.

Mijare girêdanê wê di wê temenê de wê di nava felsefeyê de wê hinekê jî wê bi têkiliya sedem û encamê re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê şêwayê weke yê bi hizirkirina girêdanê wê hizrên Gordano bruno ku wê werênê ser ziman wê weke bi rengê «baran dibarê û bi wê ard şîn dibê, heywan wê şînahiyê dixwûn û ji wê di gûhanê wan de şîr diafirê' û hwd re wê di wê rengê de wê têkiliya ku ew wê bi wê rengê wê di nava wan de wê dênê wê weke aliyekê wê yê ku ew wê bi wê çerçoveyê hizirkirinê re ku wê were hanîn li ser ziman bê.

Di mijare fahmkirinên me yên bi felsefeyî de wê, di çerçoveya kirina wê de wê di wê rengê de wê bi awayekê wê, li ser temenekê fahmkirinê wê bi awayekê de wê bibê. Lê aqilê felsefeyê wê her timê wê tişt wê çî bê wê di wê rengê de wê di rengekê de wê li wê bihizirê li ser hebûna tiştê ku ew heyî wê bi pirsê wê bikê û wê li bersivên wan wê bigerihê. Minaq wê darek wê çawa wê mazin bibê. Di wê temenê de ew mazinbûna wê sedemên wê hena û an nîn in wê li wê bihizirê. Wê bixwezê ku ew hizrekê di wê nûqtayê de wê pêşbixê. Lê di wê çerçoveyê de wê hemû tiştê di nava jîyanê de wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê

weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê û awayê de wê di wê rewşê de wê fahmbikê bê. Mijare felsefeyê wê di wê çerçoveyê de wê pirs pirsênên wê di wê rengê de wê, di wê nûqteyê de wê di tiştê ku ew weke bi tamî hati fahmkirin de jî wê weke ku wê tiştên ku ew bèn fahmkirin û ew hê ne hatina fahmkirin ku ew hena wê bi wê rengê wê hizrekê û tefkirkirinekê jî wê di renekê de wê weke ku wê bide çêkirin.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê û fahmkirina wê li ser lêpirsîna tiştê re wê di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê bibê.

Di awayekê de wê felsefe wê, di renekê de wê, di awayekê de wê sînorê wê lêpirsînê wê di wê temenê de wê di wê de wê weke ku wê nebê. Ber vê yekê wê dema ku wê mijare hebûnê wê lêbipirsê wê, di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijare fahmkirinê ên weke ku em dikarin wê di renekê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê li wê bihizirin wê bi wê re wê bi wê bihizirê. Minaq mijare hebûnê wê bi pirsên metafîzîkî ku wê di destpêkê de wê bikê re wê hebûnê wê di asoyek fahmkirinê a bêdem û an serdemê re wê di renekê de wê bikê ku ew bi wê re wê li wê bihizirê.

Em li vir ku em hinekê bi têngîna metafîzîkê re wê werênina ser ziman wê demê em dikarin wê jî wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênina ser ziman ku wê di renekê de wê ew hebûn wê çawa wê hebê, çavkaniya wê çî bê û hwd wê weke aliyên ku wê bi felsefeyî wê li wê bihizirê bê. Weke aliyên ku wê mirov wê nikaribê bi wê bigihijê bersivên wê dikarê wê li duyan wê beş bikê. Aliyê pêşî wê weke aliyê ku wê asta pêşketina aqilê mirov ku ew ne gihiyê de bê. Aliyê din ê duyem jî wê ew têngîna serdemê û demdirêj ku ew bi wê dihê hizirkirin wê çawa wê hebê û wê çawa wê weke sînorê wê û dawîya wê nebê wê weke aliyekê wê yê felsefeyî ku em karibin wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê û awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman bin.

Wê jî wê di renekê de wê dikarin wê werênina ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Metafîzîk wê mijare hebûnê wê dervî qalikê fîzîkî ku wê li wê bihizirê û wê gîyanê wê di têngînek darêjkî de wê weke ku wê tefkir bikê û wê di wê de wê bi dest hizirkirinê wê bikê. Di wê çerçoveyê de wê mijare giyanê û zanîna wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê ji wê çerçoveyê re wê weke

temenekê fahmkirinê jî wê di renekê û awayekê de wê weke ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê biafiirênê bê.

Minaq wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên me yên bi felsefeyî wê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare gîyanê wê di wê temenê de wê dervî qalikê weke heyina ku ew heyî wê, dema ku wê were tefkirkirin ew di rewşa weke di qalikê de ku wê çawa wê weke bi awayekê mihtemel wê hebê wê bi wê re wê wer lêhizirkirin. Di wê temenê de wê di qalikê de wê mirov wê bi hebûna xwe ya fîzîkî wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê weke mirov wê hizirkirina wê, û di awayekê de wê di dewama wê de wê weke mirov dîtina xwûdê û hwd jî wê di wê çerçoveyê de wê çavkaniya wê xwe di renekê de wê weke bi hizirkirinên mirov re wê di renekê de wê bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê xwûdê ku wê bahsê wê were kirin wê xwûdê çi ya û ne çîya wê dema ku wê ji aliyê felsefeyê re wê were lê hizirkirin wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê karibê wê werênê ser ziman bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku em dikarin wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku em li hizirin bin. Metafîzîk wê weke ku wê ji têngîna gotinê a 'meta-fîzîkê' wê were fahmkirin wê ya ji fîzîkê wêdetir wê di renekê de wê bi xwe re wê di renekê de wê bide fahmkirin û wê bikê ku ew wê werênê ser ziman. Ji fîzîkê wê çi wê ji wê wêdetirî wê hebê û an wê tişteke wê nebê û an wê nebê wê weke aliyekê ku wê ku wê bi wê re wê di wê temenê de wê bixwezê ku ew bigihijê li hizirê. Kant wê di hizirên xwe yên li ser metafîzîkê de wê bixwezê ku ew wê di renekê de wê çawa wê formulekirinan wê di wê qada wê ya weke berfireh a bê sînor de wê bikê wê weke aliyekê ku ew wê di dewama wê de ku wê li wê bihizirê bê.

Di aslê xwe de wê dema ku em bahsa mijare hebûnê bikin wê di wê nûqtayê de wê bi wê re wê zêdetirî wê têngîna metafîzîkê û hwd wê karibê xwe di meji de wê bide saq dan. Di wê çerçoveyê de wê mijare hizirkirinê wê weke aliyekê wê yê giring wê bi têngîna fêrbûnê re wê, were dîtin ku wê bibê. Heiddegger wê, dema ku wê bahsa 'fêrbûnê' bi

kirina felsefeyê re wê bi têngînek ku ew weke ku ewê bi şîbênê rewşek zanaatê. Di wê çerçoveyê de wê dema ku em tiştêkê wê çê bikin wê çawa wê weke wê kirin wê di awayekê de wê zor bê di wê çerçoveuyê de wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Kirina felsefeyê wê di rengekê de wê di rengeê ku wê filosofên weke heiddegger wê werênê ser ziman wê weke aktiviteyekê bi hizirkirinê wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê wê bibê.

Di mijare têngîna fêrbûnê de wê, di wê çerçoveyê de wê dema ku wê werênê ser ziman wê bi gotina 'divê ku em fêrî hizirkirinê bibin' re wê di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman. Tiştêkê ku em wê bi zanaatî wê fêr bibin wê di awayekê de wê awa wê weke hinekê wê zor bê wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê werênê ser ziman.

Di mijare felsefeyê de wê, di wê rengê de wê gotina fêrbûnê wê di wê temen de ku em bi têngîna fêrbûna kirina felsefeyê re wê di rengekê de wê werênina ser ziman wê di xwe de wê kirde û wateyên cihê jî wê di rengekê de wê weke ku wê biafirênê û wê bide fahmkirin bi me. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Weke mijare hizirkirinê wê felsefe wê dîsa wê mijare wê hizirkirin bê. Di wê temenê de ku mirov wê bi têngîna dîroka wê re wê werênê ser ziman wê di berdewamiya wê de wê çûyina weke reflektîfî ku wê bibê wê di wê rewşê de wê bibê. Di wê nûqtayê de wê, hizirkirin wê weke têngînek ku wê diwê rengê de wê di rengekê de wê çendî ku wê weke ku wê ji hev cihê û wê weke wat û qat jî bê lê wê, di rengekê de wê weke ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman wê weke di dewama hev de wê bi têngînek şêwayî a dîyalektîkî wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di wê nûqtayê de wê dema ku mirov wê felsefeyê wê hilde li dest wê, di awayekê de wê hertimî wê di rewşek bi tevger û çalak de wê bibê. Di demên wê yên berê ên destpêkê de jî wê di şêwayekê de wê nikaribê wê weke di cihê xwe de sekinî wê pênasebikê. Di awayekê de wê hertimî wê weke bi tevgerîyekê wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Tevgerîya bi hizirkirinê wê di rengekê de wê hinek aliyên wê yên ku em di têngînek rêgezî de wê fahmbikê wê bibê. Minaq wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijaere salixkirinên me wê di wê temenê de wê, di şêwayekê de wê weke aliyekê wê xwe bide dîyarkirin. Di salixkirinên me

yên bi felsefeyê wê, felsefe wê, têkiliyek bi hev ve girêdanê wê di rengekê de wê bide diyarkirin. Tiştên ku ew di jîyanê de hena wê her yekê wê hem di rengekê de wê, bi serê xwe bê û hem jî wê di rengekê de wê, weke bi ali û awayekê wê weke aliyekê wê yê bi hev re wê bînen ser ziman. Tişt hev bi hev re wê di rengekê de wê bi xwezayî wê weke di nava kombinyonekê de wê bibê. Di wê çerçoveyê de em wê dema ku em li tiştê dihizirin em wê ti carî wê di rengekê bi hev re a kombinyayî wê li lê nahizirin. Ber ku wê em tiştê dîkin ku em bi serê xwe wê bihizirin. Tişt jî wê di wê temenê de wê bi pêvajoyên kiu ew dijî wê di rengekê de wê bi hev re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizir bê.

Di nava felsefeya xwezayê de wê aliyên wê yên bi têkiliyê wê bi wê re wê weke di dînenekê kombinyonî de wê bi wê re wê di şewawayekê de wê weke ku wê bibê û wê xwe bide dîyarkirin.

Di çerçoveya têgîna dîroka hizirkirinê de ku em bibêjin wê her têgîn wê di rengekê de wê bi serê xwe wê dema ku ew wê were ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê, her hizir ê bi serê xwe wê weke bi aliyekê wê di dewama wê de wê bi wê re wê bibê. Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijaree salixkirinê wê hertimî wê weke aliyekê wê yê giring wê xwediyê şewawayekê fahmkirinê bê.

Bi du awayan wê bi hizir wê bi hevvekirin wê bibê. Ji aliyekê ve wê bi temenê re wê di dewama wê de wê bi tiştên din re wê di rengekê de wê salixkirin û têkili danîna bi wê re bê. Aliyê din jî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di çerçoveya aliyê din de jî wê bi dewama wê re wê hizirkirina wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Her tişt wê bi ber gelemperbûnê ve wê di rengekê de wê weke ku wê herê û her ku ew çû jî wê di rengekê de wê weke ku wê di xwe de wê zêdetirî wê bi têkili, û girêdanên wê re wê zêdetirî wê xwe di rengekê de wê di dewama wê de wê bide diyarkirin.

Felsefe kirin wê direngê de wê aliyekê wê yê din wê di wê çerçoveyê de wê weke bi zanina ku ew wê çî bikê ku ew wê zanibê. Wê di wê temenê de wê direngê de wê bi wê re wê di şewawayekê de wê wek ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Huserl wê dema ku wê felsefeyê wê werênê ser ziman wê bi gotinên bi wê rengê wê werênê ser ziman. «Felsefe di destpêkê de wê hem

zaninstek kesin bê û hem jî wê weke bendewariyên teorikî wê bersivan wan wê bide wê wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê ew bê ku wê weke bi têngnek weke ku wê, minaq ji aliyê olî ve bê ku wê hemû restên wê bide dîyarkirin û wê ji aliyê aqil ve wê bi dîyarkirina restên wê re ku wê bi têngna jîyane ku ew wê weke ib derfet wê karibê di renekê de wê li wê bihiziê wê di dewma wê de wê bi wê re wê weke kuwê bie dîyarkirin.

Felsefe wê weke aktiviteyek kûr û demdirêj bê. Lê wê dema ku em li wê bihizirin emê çawa wê di renekê de wê fahmbikin ê bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin, Mijare felsefeya demên kevnera de wê çawa wê bi salixkîrînên sokrat re wê di renekê de wê di dema wî bi xwe re wê pêvajoyek û an zayinek nû wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Sokrat wê ji aliyê temenê ve wê hilde li dest. Wê di wê temenê de wê tiştê ku em bi wê bawer dikê re wê bide dîyarkirin.

Rewşa sokrat û platon ku em bi hev re liser danûsandinên ku wê b wê re wê di renekê de wê bide dîyarkirin wê karibê wê di dewama wê de wê di şêwaekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin,

Felsefe wê di wê rege de wê weke têngnek ku ew wê bi wê re wê were fahmkirin. Hizirkirinên weke yên ku em dikarin wê di renekê de wê bide diyarkirin wê karibê bi wê re wê bibê. Li gorî sokrat wê felsefe wê weke çalakiyek bi hişmendî bê wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke ku wê werênê ser ziman.

Di mijare felsefeyê de huserl wê çendî ku ew wê weke zanisekê wê pênasebikê jî lê wê direnekê de wê weke ku werê dîtin wê di serî de wê çawa wê weke zanistekê wê werênê ser ziman. Ew wê di wê çerçoveyê de wê mijare felsefeyê ku wê şîrovebikê wê bi wê rengê wê di awayekê de wê werênê ser ziman. «Di têngnak xwe ya xwe ku ew kesin wee zanistekê de ku ew, wê erka xwe wê ji hin aliyan ve wê newê wênê ser ziman wê bi wê re wê direnekê de wê di dewama de wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bide dîyarkirin. Aliyê lêpîrsînî û niqaşkirina ku e wê di wê renekê de wê werênê ser ziman xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Ew ya di felsefeyê de wê weke bingihê zanistbûna wê biafirênê wê ew rewşa mayinda a weke bi têngnek teqez a cewherî de ku wê hebê wê di şêwayekê de wê ew wê bide dîyerkin.

Di felsefe herênî de wê weke vajî zanistan wê têngin ku wê ji şêwayên wê hilberin cihê bûn ji wê bixwe wê weke bi çavkaniya wê bibê. Lê di xwesteka felsefeyê de wê kesinbûnek wê hebê. Ev jî wê di nava dîrokê

de wê di her demê dîrokê de wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Huserl wê di çerçoveya felsefeya herênî de wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bihizirê û wê hizrên xwe wê bi wê re wê werênê ser ziman. Ew wê di wê çerçoveyê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman ku wê li pişt dîyarde û fenomenan wê çi têgih wê hebê ku ew wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Di wê rewşê de wê çi wê were fahmkirin û kifşkirin wê di wê de wê li ser wê bisekinê. Huserl wê di rengekê de wê têgîna fenomenê wê di awayekê de wê derxê li pêş û wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê çibûna û weke çi dikarê wê fahmbikê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê di dewama wê de wê di rengekê de wê fahmbikê û wê direngê de wê werênê ser ziman.

Ew têgîna fenomenê wê weke têgînek giştî ku wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bixwezê ku ew wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di çerçoveya ghiştîna rêgezên zanyarî û di wê çerçoveyê de berfirehiya wê fahmbikê wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê ku wê li wê bihizirê bê. Di çerçoveya têgînek bi temenkirinê ku wê werênê ser ziman wê kirine felsefeyê wê bi têgînek bi çerçovekirinê a fahmkirinê wê di wê rengê de wê bixwezê ku ew wê şîrovebikê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Li gorî huserl wê dema ku em mijare felsefeyê û kirina wê hildina li dest wê, di rengekê de wê ti têgîn û bingihên ku em ji wê gavê biavêjin û felsefeyê wê bikin û wê werênina ser ziman wê nebê. Vajî wê di wê çerçoveyê de wê bingihê wê jî wê di wê kirina felsefeyê de wê bi wê re wê biafirê û wê bibê. Yanî wê ji xwe re wê bibê temen. Di xwe de temen û bingihê xwe diafirênê û wê dihênê ser ziman. Di wê temenê de wê her tiştê ku ew dibê û dihê ser ziman wê di hizra hizirvan de wê 'weke tiştêkê' wê bibê û wê, li wê bihizirê. Di wê nûqteyê de 'wê tiştê' jî wê di rengekê de wê weke têgînek fenomenikî wê di rengekê de wê ew wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê 'ew tişt' wê çi bê, salixkirina wê, girêdan û têkiliyên wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê ew wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê mijare fenomenolojiyê a ku wê huserl wê hilde li dest wê di aslê xwe de wê weke aliyekê ku wê di wê temenê de wê çawa wê, bi çerçoveyek komplike wê bibê wê were dîtin.

Mijare fenomenolojiya huserl wê di wê nûqteyê de wê bi aliyên wê yên weke temenî, şewayî, girêdan û têkiliyên wê yên ku ew di wê de wê bi

menî wê di wê de wê bibin wê weke aliyekê wê yê ku wê karibê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di awayekê de wê di rengekê de wê di dewama wê de wê ew fenomenoloji wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê fahmbikê wê di rengekê de wê li wê bihizirê. Wê jî di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku ew nava wê têngîna fenomenê de dihizirê wê bi wê dîmenê jîyanî ê weke 'bêsînor' ê xwediyê cihêrengîyê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê li ya ku ew heya wê pîrraniya rengê şewayên ku ew bi wê karibê were kifşkirin bê. Huserl wê di wê rengê de wê, têngîna fenomenê wê weke têngînek şewayî û xwediyê çerçoveyek berfireh ku ew wê bi wê re were fahmkirin re wê werênê ser ziman.

Di felsefeyê de wê heta roja me wê gelek pergalên hizrî ên felsefeyî ku wê werina ser ziman wê bibin. Di wê temenê de wê çendî ku wê di nava xwe de wê xwediyê hevqirtinekê û levhatinekê jî bin jî lê wê mirov nikaribê bibêjê ku ew ne nenîqaşbar bin. Di wê temenê de wê, hertimî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê pêvajoyên wê yên fahmkirinê wê, di rengekê de wê pêwîst bê ku ew di rengekê de were nîqaşkirin û fahmkirin. Tiştê ku wê weke ku wê Popper wê werênê ser ziman ku wê di roja me de ku ew weke rast wê were ser ziman wê di demek piştê ku ew were ser ziman wê karibê cihê û weke ne rast û an weke ne bi tememî li gorî demê ku ew karibê bersivê bide demê wê karibê wê were û bibê. Di wê çerçoveyê de wê, di pêvajoya herîkîna demê de wê di wê rengê de wê pêşketinên ku ew dibin wê di fahmkirinên me yên li tiştê de wê gûharênê wê bi xwe re wê werênin û ev gûharîn wê di nerîna me de wê weke aliyekê ku wê rengê fahmkirina me ya bi tiştê re jî wê di rengekê de wê karibê bide gûharandin. Minaq em tiştê ku em di wê çerçoveyê de ku em î ro wê rast dibînin wê piştê wê karibê weke ne rast were dîtin li me bi fêrs û hîs û hêstên fahmkirinê re xwe bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê di awayekê de wê fahmkirina tiştê wê weke bi têngînek rasyonel wê çawa wê were fahmkirin wê bi felsefeyê wê were lê hizirkirin. Rasyonaliti wê di wê nûqteyê de wê, li gorî demê, senber û levhati û lêhati de wê xwediyê fêrsek fahmkirinê a bi aqil bê. Di wê temenê de wê bi aqili wê fahmkirinê wê di wê nûqteyê de wê bide dîyarkirin. Weki din rasyonalî wê ya ku ew heya wê ciheyiya wê bi

gotinkirina wê û di nava wan de wê li ser temenekê rast wê bi hebûna wê, çerçove, funksiyonên wê û hwd re wê di rengê de wê weke aliyên wê yên ku ew wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin bê.

Di awayekê de wê, rasyonali wê aqiliti bê û wê di wê temenê de wê dema ku wê wê weke bi aqil dîtin û fahmkiirna wê were kirin wê di wê temenê de wê çawa wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengê û awayekê de wê fahmbikê bê.

Di mijare felsefeyê de wê, wê bikirina wê re wê, dema ku em li wê bihizirin wê di rengê de wê di demên hemdem de wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê, ew wê were dîtin ku wê çawa wê, dema ku wê bi felsefeyê û zanistên wê bê û an zanistên weke yên mirov, ziman, dad, derûnî, civaknasî û hwd wê binerê wê di rengê de wê bi têngînên weke tez û derpêşên cihê re wê di rengê de wê karibê xwe bide dîyarkirin. Ji wan aliyan ve wê her yek û zanin û zanistek wê, karibê ji aliyê xwe ve wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê rengê de wê xwe di dewama wê de wê cihê wê karibê bide dîyarkirin.

Di wê nûqtayê de wê di rengê de wê cihêbûnê wê di dema ku em wê werênina ser ziman wê di wê de wê bêgûman wê fektorên cihê ên ku ew wê di wê de wê weyn bileyizin wê hebin. Minaq wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê girêdan, têkili û hwd ku wê bi wê re û di nava wê de wê bi aliyên cihê re wê hebin wê ji aliyekê ve wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê bê. Lê ev wê ne hemû aliyên wê û çerçoveya wê ya fahmkirinê wê karibê wê bi wê re wê werênê ser ziman bê. Ji wê zêdetirî û wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê nûqteya ji wê dihê destpêkirin wê weke aliyekê wê yê giring ku wê di wê nûqtayê de wê hem rengê têkili û girêdanên wê bide dîyarkirin û hem jî wê bi wê re wê nerînên cihê wê bi wê re wê karibê wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê bi wê re wê werênê ser ziman. Wê tenê wê li ser temenekê têkili û girêdanê re wê hanîna ser ziman wê weke têngînek ku wê ne tenê wê di hinek nûqteyan de wê ne rastiyeke wê bide dîyarkirin her wusa wê, di awayekê de wê wê nikaribê çerçoveyek fahmkirinê bi xwe re bide dîyarkirin jî bê. Ber ku wê têkili û girêdan wê di nava rewşê û objeyê û şubjeyê de wê, di wê de wê weke ya ku ew wê bi hevve girêdide û wê weke rewşê, objeyê û şubejeyê dide dîuyarkirin bê. Lê ji aliyekê din ve jî wê rewşên wê yên din ê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê, mijare têkiliyê û girêdanê wê, ji du aliyan ve wê karibê wê hilde li dest. Yekê

wê di nava wê de û bi wê re wê bi sînior wê fahmbikê. Ya din jî wê di renegekê de wê ji wê bi hewirdorê û fektorên din re ku wê bibê û wê di wê temenê de wê di renegekê de wê bide dîyarkirin bê. Di wê nûqteyê de wê, di gûharînekê û cûda bûyînekê de wê rewşekê wê karibê wê di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê ew bê ku wê, rewş wê ji aliyê têkilidaninê û yê bi wê re têkilihatî dayin de wê ji du aliyan ve wê li wê girêdan û têkiliyê rengdayina wê bibê û wê di wê nûqteyê de wê ew girêdan û têkili wê di şêwayê de wê weke bendekê gûharîner ku wê ne bi tememî weke ya ku ew bi wê yekê têkili bi wê re danî bê û ne jî wê ji wê destpêk û nûqteya ku ew ji wê gavê diavêjê û wê têkiliyê didênê bê. Ber ku wê herdû ali wê di wê de wê bi dêmênên wê re wê piştî wê têkili û girêdanê wê di wê de wê di awayekê de wê weke ku wê bibê.

Di awayekê de wê mirov wê, weke ku wê di nava zanistên hemdem de wê were dîtin wê, mirov bixwezê ku wê hemû fenomenan wê bi têgînek şêwayî a hemdem re wê bikê ku ew li wê bihizirê û wê di renegekê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, bi awayekê wê, bixwezê ku ew bi şêwayên aqilmeşandinê ji ya hesan bi ber ya giştî ve wê di renegekê de wê şêwayekê fahmkirinê wê bi wê re wê bikê û wê bi wê re wê bikê. Di wê çerçoveyê de wê, ji wê rengê têdigihê wê hizrên razber wê pêşbixê û wê bi wan re wê, bi fenomenolojikî wê di renegekê de wê bikê ku ew wê, di şêwayekê de wê, werênê ser ziman.

Weke zanistên civaknasî wê zanistên weke derûnîyê wê ji aliyên xuyan ve wê bikê ku ew wê fahmbikê û wê hilde li dest. Di wê temenê de wê miajre tevger û xuyan û rewşan de wê, di awayekê de wê bi hebûna wê re wê çendî ku wê bikê ku ew wê fahmbikê wê ji wê bi aqilekê şubjektivî wê bigihijê hizirên weke bi têkiliyên girêdanê û hwd ên weke bi rengê sedem û encamê ku wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Civaknasî wê weke têgînek civakî a bi têkiliyên nava wê ku ew çawa bi hev re dibin û wê werina fahmkirin wê hilde li rojava xwe. Di awayekê de wê ji têkiliyên me wê rengên fahmkirinê ku ew dihên fahmkirin û an me çawa tevgerkir û wê çî ji wê were fahmkirin û an pêwîst ba ku ew çî ji wê hatiba fahmkirin wê cihêbûna nava wê jî wê bikê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser zinan. Lê bi aliyekê din ê giştî wê ew bê armanca wê ku mirov li xwe û rewşa civaknasî a jîyanîya xwe serwer bê û bi wê re xwediyê hişmendiyekê bê.

Di nava her rewşên ku ew dibin de wê têkiliyek wê her wê hebê. Di wê nûqteyê de wê têkili wê ji aliyekê ve wê weke têgihek sûbjeyî bê. Wê dema ku em mînaq wêneyekê dikişênin ku wê di wê de wê gelek kesên

ku wê ti kesek ji wan hev nasnekê ku wê werina dîtina de wê di rengekê de wê di rengekê de wê ew kes wê bê ku ew weke heya wan ji wê hebê wê bi wê neyê û dîtina wê kesê bi wê wêneyê re wê ew təkili wê bi wan re wê bi hev re wê di çerçoveya wê wêneyê de wê biafirê. Ev wê weke aliyekê wê yê ku wê bi hişmendî wê were afirandin bê. Ev təkili wê bi hişmendî wê mirov wê bixwe wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê di awayekê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide çêkirin bê.

Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê me yên bi hizrî wê di wê temenê de wê bi wê re wê karibê wê ji gelek aliyên din ve jî wê bi təkili û girêdanan wê werênê ser ziman. Minaq mijarên fzyolojikî û biolojikî, dîrokî, antropolojikî û hwd wê di dîmenekê rakendî, û hwd de jî wê di şêwayekê de wê bibê. Di ya rewşên weke dîrokê û antropolojîyê de wê girêdan wê li ser rewşa xate bûyinekê bi jîyankirinê û hwd re wê di wê temenê de wê biwê re wê bibê. Dema ku ez bi rewşek fzyolojikî wan dikirpênin li ser ya bûyî, heyî, pêkhatî û hwd re wê bi wê re wê dikim. Bi wê yekê wê, di nava wê ya ku ew bûyî de jî wê karibê ew were lê hizirkirin ku ew wê weke tiştekê fizikî ê weke bi destlêdanê wê nebê. Lê li vir em nikarin têgîna fizîkê bi wê rengê wê bi têgînek tang wê hildina li dest. Lê ev rewş wê weke ku wê salixkirinekê bi gotinê re wê weke ku wê di wê çerçoveyê de weke jinûve wê karibê ji me bixwezê. Lê ji xwe wê bi awayê hanîna ser ziman wê ji xwe wê di awayekê de weke ku ew wê bi wê re wê bi xwezayî wê bibê. Ya pêkhatî wê sînorê wê bi ya nebûyî, pêknehatî û hwd re wê hebê. Di wê temenê de wê bi girêdaniya wê û an ahenge wê re wê girêdanên fizikî ên weke bi rakendî û hwd re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di wê çerçoveyê de wê girêdanên fizikî û ne fizikî wê di rengekê de wê bi du aliyên wê bibin û wê aliyên ne fizikî wê di rengekê de wê weke aliyeke ku wê di wê temenê de wê karibê wê bi awayekê bêsînor de wê bi awayekê wê pêşbixê û wê di wê çerçoveyê de bigihîjê çerçoveyên hiş ên bi wê ên fahmkirinê. Felsefe di kirina wê de wê, kifşkirinê girêdan û têkiliyên ku ew hena û fahmkirina wan wê biqasî wê yên ku ew dikarê biafirênê û çêbikê jî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê afrîner ku ew wê bikê û wê bi wê re wê bikê ku ew aliyekê hizirkirinê wê bi wê re wê di rengekê de wê bide çêkirin bê.

Mijare felsefeyê û kirina wê di rengekê de ku mirov wê ji kijan aliyê ve wê li wê biherê wê weke aliyekê temenî ê hizirkirinê wê di bingihên

fahmkirinên me yên ku ew pêşdikevin de wê xwe bide dîyarkirin bê. Di zanistên roja me de û pêşketina wan de wê di rengeke wê şewayek û zimanekê wan ê weke bi wê kirinek felsefî bi wê dihê pêşxistin re wê di rengekê de wê bi wê re wê were dîtin ku wê bibê. Di zanistên roja em de wê, dema ku em li wê bihizirin em ji aliyekê ve bi wê nikaribin dervî hizirkirinek felsefeyî bi wê li wê bihizirin. An jî wê hizirkirinên bi wê ji hinek aliyan ve wê weke ravakirin û fahmkirinên hinek mijarên felsefeyî jî wê di rengekê de wê, bi wê re ku wê çawa wê empati wê were danin û wê bi wê di wê rengê de wê were fahmkirin wê weke aliyekê wê yê ku em bi wê re wê têtikiliya fahmkirinê wê dênin bin.

Di têtikiliyan de em levkîrin û lêhatinê û di dewama wê de wê bi wê re wê weke di şewayekê fahmkirinê a bi hev re de wê dikin ku wê fahmbikin. Wê di wê rewşê de wê, di her kirinê de wê têtikiliyek wê hebê. Lê wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê di her pêşxistinên ku em diafirênin de wê dema ku ew çendî bi demê re wê bibê û wê weke hebê wê di wê temenê de wê bi wê re wê kifşkirin û hizirkirinên nû ên din jî wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bibê.

Di felsefeyê de wê girêdana bi hev re wê, di wê rengê de wê weke çawa wê ji yekê li ya pirr û an ji beşê li ya giştî wê bi ber wê ve wê di pêvajoyek hizirkirinê û hanîna ser ziman de wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare hizirkirinên me yên bi felsefeyê wê, di wê nûqtayê de wê hinekê jî wê bi fahmkirina têtikiliyê re wê girêdayî wê aliyekê wê yê ku em wê fahmbikin wê bi wê re wê hebê. Di nava rewşan de têtikili û girêdan wê aliyên wê yên ku wê weke ku wê di felsefeyê de wê were lê hizirkirin wê di nava gotinên pêwîstîni (determinism) û serbestitîyê de wê di rengekê de wê were dîtin ku wê were lê hizirkirin. Gotina serbestitîyê di kurdî de wê bi fonolojikî û morfolojikî wê, hinek têtigin û girêdanên ku wê bi ya bi serê xwe, serbûnê, ne bi sînorbûnê, û hwd re wê bide me. Pêwîstîni wê vajî wê ne bi serê xwe bûnê, girêdanê û rewşek fahmkirinê a hiyararşiyî wê di xwe de wê bi hinek fêrsên fahmkirinê wê karibê bide dîyarkirin. Di rêzina gotinê de wê weke ku wê bi rehetî wê were dîtin wê li ser gotinê û bi girêdanên wê yên bingihîni ên zêhnî-xêvî re wê ew wê, dîsa bi zimên û ser zimên re wê ew wê bikê û wê xwe bi fahmbikê. Di wê warê de wê rêzin û gotin wê du aliyên giring bin ku em

di wê çerçoveyê de wê weke aliyna ku wê derfetên pêşveçûnê ên bi fahmkirinê wê di wê warê de wê bi xortî wê karibin ji me re wê bidina dîyarkirin. Kurdî di wê warê de derfetek berfireh a bi kirina felsefeyê bi fahmkirinên xwe yên zimanî û hizrî ji temen ve diafirênê.

Di wê temenê de wê, mijare têgîna girêdanê wê weke aliyekê xosletî ê bi hebûna jîyanê re wê xwe bide dîyarkirin. Di mijare têgînên weke pêwîstîniyê de wê aliyekê ku wê ji pirraliyê ve wê fahmbikê wê bibê. Wê tenê wê weke bi aliyekê pêwîstînî a ku ew teqezî de wê fahmbikê jî wê bi serê xwe wê karibê di fahmkirinê de bi şaşbûnên bi fahmkirinê re xwe bide dîyarkirin. Lê dervî jî wê di rengekê de wê karibê weke hinek şaşbûnan bi xwe re bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê minaq pêwîstînî wê weke aliyekê ku wê di nava têgînên me yên hizirkirinê de wê, bi hevve girêdanê wê ji aliyekê de wê di fahmkirina me de wê bide dîyarkirin. Minaq em dikarin wê jî wê werênina sr ziman ku wê çendî ku wê ji aliyekê ve wê weke mirov wê nikaribê weke bê xwarin û avê bijî jî lê wê di rengekê din de wê, di dîmenekê de wê weke ku wê dervî wê bi fêsek fahmkirinê jî wê karibê xwe di rengekê de ew bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê mijare dervî wê dayina nîşandinê wê weke di dîmenekê fahmkirinê de wê weke di awayekê de ku wê mirov wê weke zindiyekê bi serê xwe û ne bi tiştêkê ve girêdayî ya wê di wê rengê de wê bi wê re wê were ser ziman.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê, di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê û awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Di hizirkirinên me de wê, mijare hebûnê wê, bi serê xwe wê, di rengekê de wê bi wê re wê hizirkirina wê, minaq wê weke mijare av û mirov ku wê çawa wê weke zindiyekê bi serê xwe wê hebê û wê av wê weke tiştêkê bi serê xwe ê cihê wê hebê wê karibê wê di wê temenê de wê bihizirê. Wê girêdana nava wan wê di rengekê de wê çawa wê weke mirov wê bi wê dijî jî lê wê ji aliyelê din ve jî wê di dîmenekê de wê ji hev bi serê xwe wê weke du heyin û hebûnên ku ew hebin wê karibin wê di rengekê de bihizirê bê.

Ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Di mijare felsefeyê û kirina wê de wê di wê nûqteyê de wê weke nûqteyek hiş û hizirkirinê ku ew wê di wê nûqteyê de wê çawa wê fahmkirinekê wê di wê rewşa wê têkiliyê de wê bide çêkirin û dîyarkirin jî. Wê girêdana nava av û mirov wê dîmenekê wê yê ne pêwîstînî wê di

wê rengê de wê bide dîyarkirin ku wê avê û mirov wê netenê wê weke tenê bi yekê wê dema ku em li wê dihizirin wê demê wê ji aliyekê din ve jî wê weke bi yê din û têkiliya bi ya din re wê hertimî wê weke renekê têkiliyê û a ku wê hertimî wî di wê de wê gûharandin wê di dewama wê de wê bi wê re wê bibê re wê, xwe di renekê û şewayekê de wê weke ku wê bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê mijare fahmkirina wê girêdanê wê di wê temenê de wê xwe bi wê re wê weke mijarek fahmkirinê wê di renekê de wê bide dîyarkirin. Wê demê wê hizirkirina me wê di wê çerçoveyê de wê di wê de wê bi hizirkirina wê re wê ew wê çawa wê bibê û pêwîst bê ew were fahmkirin re wê bi wê re wê xwe di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê di renekê de wê wekek u wê bide dîyarkirin.

Felsefe wê kirina wê di wê çerçoveyê de wê weke aktiviteyek fahmkirinê a pirrali wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê di mijare salixkirinê ku wê werina kirin de wê weke bi têtînen weke metafîzîkê, rasyonalmê, emprisismê û hwd re wê, bi awayekê pirrali wê li ser wê were lê hizirkirin û wê pirrali wê di temenekê fenomenî de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê rengê de wê di roja me de wê têtînen weke yên metafîzîkê wê bi awayekê pirrali wê di şewayekê de wê şewayên wê yên fahmkirinê wê pêşketina wê bi fenomenî wê çawa wê li ser temenekê wê were rûnandin. Di wê çerçoveyê de wê, kiirna felsefeyê wê di nava ya beş û tamiyê de wê çawa wê hevngirtinekê wê di renekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin wê hinekê jî wê di wê temenê de wê bi wê re wê bibê. Minaq wê dema ku wê bahsa têtînen felsefeyî wê were kirin wê têtînen ku ew hev negirin wê ber çî wê hev negirin wê weke aliyên ku wê li wê were lê hizirkirin. Hevngirtin wê di renekê de wê dimenên weke yên nakokiyê û hwd re wê di renekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di felsefeyê de wê têtîna nakokiyê wê hevngirtin û wê weke vajî hev du fenomenên wê hebûna wan wê di renekê de wê bi wê re wê were pênasekirin.

Felsefe kirina wê bêgûman wê ji aliyekê ve wê weke têtînek ku wê bi şewayî wê were kirin bê. Wê di wê temenê de wê tiştê wê bi dimenekê wê yê bi aqil û xosletên wê re wê di renekê de wê bixwezê ku ew wê fahmbikê. Gihiştina zanina tiştê ku ew weke ew çiya wê di wê rengê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bibê.

Lê di wê nûqtayê de wê dema ku em bahsa fêrbûnên bi felsefeyê û an bi kirina wê re wê gotina 'şewayê', 'rêbazê' û hwd wê çî watayên wê hebê? Di wê nûqtayê de wê dema ku em li dîroka hizir dinerin wê ew wê bi wê

re wê di awayekê de wê bi wê re wê were dîtin ku wê, bi şewayekê wê weke bi sînorkirinê wê di wê temenê de wê di renekê de wê nebê. Lê wateya şewayê wê di renekê de wê bi şewayê fahmkirinê re wê bê. Lê di nava têgîna şewayê û fahmkirinê bi zaninê de wê hertimî wê ew wê were dîtin ku wê bi ser wê şewayê re derbasbûn û bûhûrin jî wê hertimî wê weke xosletekê ku wê felsefe wê di renekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi hizir û aqil re wê bikê bê.

Armanca felsefeyê wê bi kirina wê re wê di serî de wê li ser temen û rastîtiya fahmkirinê wê di renekê de wê bibê. BI wê re wê dema ku em bahsa fahmkirinê wê bikin wê sînorê gotina fahmkirinê wê di wê çerçoveyê de wê çawa wê hebê? An jî wê sînorekê wê hebê û an nebê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê di fahmkirina felsefeyê de wê ber ku ew ew sînor wê di fahmkirinê de wê nebê wê di awayekê de wê pîrr zêde wê şewa û rengên fahmkirinê wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê bibin. Her ya ku ew hat fahmkirin wê biqasî ku ew wê tiştêkê wê weke ku wê di wê de wê were fahmkirin wê ji aliyekê din ve jî ew fahmkirin wê bi fahmkirina wê fahmkirinê re wê karibê wê ji aliyekê din ve jî wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di renekê din de wê bikê mijare hizirkirinê. Di wê nûqteyê de wê sînorê wê li wê hizirkirinê wê di wê de wê nebê. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke xosletekê wê yê bi hizirkirinê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê û awayekê de wê karibê wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê û awayekê de wê karibê wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê di renekê de wê werênê ser ziman ku wê fahmkirin wê berê wê li pêşîya wê bê û an li xwe bê wê di wê çerçoveyê de wê, karibê bibê. Lê di wê nûqteyê de wê felsefe wê di wê nûqteyê de wê çî wê karibê wê bi wê re wê pêkbênê û an wê bi serbixê jî wê weke pîrsekê wê karibê xwe di serê mirov de ew bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê mijare felsefeyê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê, di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Felsefe wê, weke çerçoveyek zanistî ku wê çawa wê zor bê ku mirov wê bikiyê de wê, sedema wê hinekê jî wê ji ber wê awayekê pîrrali ku ew xwediyê dîmenekê bi hizirkiirînê jî bê. Wê ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di binê wê de wê li wê bihizirê bê.

Bi kirina felsefeyê re mijare aqil û fahmkirinê

Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mijare kirina felsefeyê wê karibê wê li ser mijare zaninê re wê ji aliyekê ve wê hilde li dest. Di mijare zaninê de wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê zanin wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide diyarkirin. Di wê nûqtayê de wê pêşî wê pêvajoya pêşî a zaninê ku mirov wê bi wê re wê salixbikê wê di wê temenê de wê biwê re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin.

Di nava hewirdora me de wê, di serî de wê, dîtina derveyî wê, weke dîtinek ku em bi wê derk dikin. Di pêvajoyên dîtinê ên bi zaninê û an hiş re wê sehên me wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê biwê re wê di şêwayekê de wê di rengê de wê li wê bihizirê bê.

Em li ser sehên me re wê bibêjin wê tenê wê weke aliyekê ku ew wê bêlêpirsîn wê weke di awayekê de wê çawa wê ew wê derkbikê wê bi wê re wê di şêwayekê û rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê karibê bide dîyarkirin. Ya bi lêpirsîn wê bi rêya wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Mijare sehê wê di rengê de wê, di nava têkiliya zêhnê me û tiştê de wê weke têkiliyek bi azmûnbar wê di şêwayekê de wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Wê têkiliya azmûnbar ku mirov wê bikê ku wê fahmbikê wê di serî de wê bi dîtinê xwe re wê çawa wê tiştê wê weke wê bibînê û wê dîmenekê wê yê bi hizrî wê di serê xwe de wê di rengê de wê çêbikê û hwd re wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Seh wê di rengê de wê weke rêyên zaninê bin, ne zanin bin. Di wê temenê de wê di wê rêyê de wê weke ku mirov wê bigihijê zaninê. Di awayekê de wê dema ku em bahsa zaninê dikin em li vir em çî qast dikin? Di serî de wê ku em wê qast dikin wê weke têgînek ku wê bi tiştê ku em wê derk dikin bê. Di wê nûqtayê de wê di gotinê de wê dema ku em dibêjin têgînek bi tiştê ku em derk dikin re wê, demê wê weke dîmenekê din wê bi fêrsek fahmkirinê wê weke ku wê di mejiyê me de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di şêwayekê de wê bide dîyarkirin bê.

Wê jî wê werênê ser ziman ku wê dîmenê ku me bi wê re wê girt wê bi rêya sehan wê di wê nûqtayê de wê weke 'tiştêkê' ku me ew girt wê bibê. Di dewama wê de wê di wê nûqtayê de jî wê di şêwayekê de wê weke

aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê li wê bihizirê bê.

Tiştê ku me ew girt wê weke wê di wê nûqteyê de wê dîmenê wê bê wê weke ku em wê bi hiş digirin. An jî em dikarin wê bibêjin ku wê tiştê ku me ew wê weke bi aqil kir wê di wê nûqteyê de wê, di dewama wê de wê pêvajoyek fahmkirinê wê weke ku wê bi wê re wê derbas bibê.

Di nerînên xwe de em gelek tiştan bi çavên xwe dibînin lê em di wê nûqteyê de nikaribin bibêjin ku em hemûyan bi awayekê wê weke ku em wê li wê şîyar dibin. Şîyarî wê di xwe de wê fêrsek hiş wê bihawênê. Ya ku me ew dît wê di wê temenê de wê bi wê re wê bibê. Minaq em deh mirovan dibînin û ji nava wan wê yek heya me wê bi kişênê ser xwe. Ev wê weke şêyariyekê bê. Di wê temenê de wê bi çi xosletê wê ew wê şîyariyê li xwe wê bide kişandin jî wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê teybet bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê fahmbikê ku wê mijare tiştê wê di wê nûqteyê de wê derkkirina wê di wê çerçoveyê de wê piştî ku ew bû û pê de wê êdî wê dewama wê were. Minaq wê tiştê di nava jîyanê de wê bibê. Wê li di nava ard û azmanekê de wê di rengekê de wê weke ku ew wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê fahmbikê. Di wê çerçoveyê de em bi têngîna kirina felsefeyê re wê dikarin wê di dewama wê de wê mijare derkkirin û fahmkirinê wê di wê nûqteyê de wê pêşî wê bi hinek aliyên xwe wê derxina li pêş. Minaq wê di wê nûqteyê de wê, mijare dîtînen me wê di wê temenê de wê, bi wê re wê weke dîtînen me yên ku em bi hiş wan digirin û di xêvê xwe de wan bicih dikin bê. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê dema ku em bahsa tiştê bikin wê weke tişt wê gelek tişt wê li hewirdora me wê bibin. Di dîmenekê hesan de wê ew tişt wê di rengekê de wê çi bin û wê çawa wê hebê wê mirov wê li ser wê bihizirê. Ew hizirkirînen me wê weke kirinek felsefeyê jî bê.

Yan jî em dikarin wê bibêjin ku wê, di nava rewşek ku ew rûdayi de wê bandûrên wê yên ku ew bi dîtina wê re wê çawa wê li ser mirovan wê bibê wê karibêwê li wê bihizirê bê. Minaq em di demên hemdem de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê di dewama wê

de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê ew çawa wê di navaroka wê de wê reşa bûyin û pêkhatinê wê hebê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Felsefe bi serê xwe wê, di wê temenê de wê nikaribê wê weke zaminekê wê şîrovebikê. Ew weke ji zaninekê zêdetirî û cihêtirî wê weke reng, awa, şewa û an awayekê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê de wê pêvajoya gihiştina zaninê bi rengê fahmkiirnê re wê di wê çerçoveyê de wê weke zanina felsefeyê wê bibê. Wê demê wê di wê temenê de wê weke têgînek bi zaninê wê pêşî wê ew hebûna wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê ku ew were pênasekirin wê di wê temenê de wê karibê xwe bide dîyarkirin.

Russell wê, di destpêka xabate xwe ya bi navê 'hunera kirina felsefeyê' de wê bi gotina 'felsefe ne zanin a, lê dîsa ew weke zanistekê ya' wê di wê temenê de wê di renekê de wê bixwezê ku ew wê pênasibikê û wê di wê temenê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di wê rewşê de wê miajre felsefeyê wê salixkirina wê, weke aliyekê wê yê zor wê xwe di wê temenê de wê li hemberî mirov wê di şewayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di çerçoveya pêvajoyên wê yên hizirkirinê de wê bi demê re wê êdî wê pêvajoyên bi gihiştina zaninê wê di renekê de wê bi wê re wê bibê. Minaq em dema ku em li azmana dinerin em stêran dibînin. Mirovan xwest hertimî ew fahmbikin ku wê li azmana wê çî wê hebê ku ew wê fahmbikin.

Pêşî di çerçoveya têgînên baweriyên de wê weke dînyayên din û an weke 'tabaqayên din ên dînyayî' wê di şewayekê de wê şîrovebikin û wê werênina ser ziman. Di awayekê de wê li ser temnenekê fahmkirinê wê pêşî wê weke çî çiya wê di wê temenê de wê biwê re wê li wê were lê hizirkirin. Minaq wê di renekê de wê ya ku me ew weke di mejiyê xwe de dîyarkir ku ew çî ya û pê bawer kir êdî li ser wê re pirsek kirin wê weke aliyekê wê yê felsefeyî û kirina wê biafirênê.

Felsefe wê hinekê jî wê bi wê rengê wê di destpêkê de wê bi hizirkirinên xwe yên weke li ser xwûdê, bîr û baweriyê û hwd re wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê pêşî wê mirov wê di çerçoveya têgîna pirtûkên pîroz de wê bixwênê û wê fêr bibê. Her ku mirov xwend û hinekê bi aqil bû di serê xwe de wê êdî wê zêdetirî wê azwarîya zêdetirî a fêrbûnê wê xwe bi wê mirov re wê bide dîyarkirin. Wê demê wê bi pîrsa çî çiya re wê ew ya ku ew fêrbûyî ji nava pirtûka pîroz jî wê li ser wê re wê, pîrsê bikê. Di wê

temenê de wê bi zaninê wê bikê ku wê fahmbikê ku ew çi çiya aqil wê xosletê wê yê sereka wê di renekê de wê ya ku ew hatî ser ziman re wê ti carî wê di renekê weke wê de wê nexwezê ku ew werênê ser ziman. Ku ew dem bi dem di levkirinekê û levhatinekê û an lêhatinekê de wê werênê ser ziman jî lê wê weke wê nexwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê gotinên weke lêhatinê, levhatinê levkiriinê û hwd jî wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê di şewayekê de wê bikê ku ew di renekê û awayekê de wê weke wê li wê bihizirê û wê karibê wê di renekê de wê werênê ser ziman bê.

Di mijare kirina felsefeyê de wê li ser wê temenê wê pêşî fahmkirin û pê baweriyên me wê werina lêpîrsîn. Di dewama wê de wê gihiştina hizir û aqilên nû wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman wê di şewayekê de wê weke ku wê bi wê re wê bibê.

Lêpîrsînên bi hizirî ku wê bibin wê bi aqilî wê li ser ya ku ew heya wê di awayekê de wê di renekê de wê bibê. Ew wê weke ku ew dihê dîtî wê çawa wê hebê wê, pêşî wê weke aliyekê wê pêwîst bê ku ew di awayekê wê de ew were dîtî û were fahmkirin. Li ser wê re wê êdî wê jî wê gihiştina awayekê din ê hizirkirinê wê bibê. Hizirkirina nû a ku wê li wê bigihîjê wê yan wê bi hizrek weke ya vajî wê hizra ku ew bi wê mirov gihiştîya bê û yan jî wê di wê demê de wê weke ku ew hizir bersivekê nadê fahmkirine me ya demî êdî wê bi wê re wê li ser wê re wê weke hizra wê demê wê di renekê de wê bibê.

Di demên serdema navîn de wê ew wê bi wê re wê were dîtî ku wê dema ku wê bahsa têginekê wê were kirin wê di renekê de wê çawa wê di çerçoveya ahenge fahmkirina navaroka pirtûka pîroz re wê di levkirinekê de bê re wê were lê hizirkirin. Lê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, çawa wê, bi wê re wê di awayekê de wê şîroveyek weke ku ew wê bi wê re wê gerdûn, dînya, tişt, hebûn û hwd wê were fahmkirin wê bi wê re wê ew wê weke aliyekê wê yê fahmkirinê wê biafirênê.

Minaq wê di pirtûkên pîroz de wê bahsa têgîna destpêka dînyê û gerdûn û mirov û ber çi bûna wê were kirin. Lê mirov wê di serê xwe de wê bi hizirkirina xwe re wê, dema ku ew bihist wê li ser wê bihizirê ku ew weke rast û an ne rast bê wê biwê re wê li wê bihizirê.

Filosof wê dema ku wê li rewşa wê hizirkirinê wê bihizirê wê bi wê re wê çawa wê fahmbikê wê, bi wê re wê di nava hewldanak fahmkirinê de

wê bibê. Wê biwê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe didewama wê de wê bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê weke ku wê karibê bibêjê filosof wê weke hizirvanê wê bê ku ew tişta rast wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Rastî ya wê bi serê xwe wê weke mijarek lêpîrsîner bê. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê her rewşên ku em li hewirdora xwe bi wê dijîn û di nava wê de dijîn wê hizirvanekê wê weke rewşên ku ew werina fahmkirin bin. Di wê temenê de wê, ji wê aliyê ve wê bi hizirkirinê hizirvan û an filosof wê ji ya dizanê wê bi ber ya nayê zanin ve wê di rêwityekê de wê herê.

Mirov wê dema ku wê li rojê binerê wê weke ku wê zêde nedûrî dînya me bê. Weke ku ew wê hema wê ser me re bê. Ew têhna xwe dide me û me germ dikê. Lê heta ku mirov wê bigihêjê wê fêrsa fahmkirinê ku ew wê, ser 93 milyon salê re wê ji dînya dîr bê û wê rohiya wê û germiya wê di demek weke 8 û an 9 daqêqê de wê were dînyê dînyê wê weke rewşek ku wê li aqilê mirov wê zor were pêşî ku ew wê çawa wê bibê. Diawayekê de ku em empatiyekê i gotina dema dirêj a navberê ku wê wilqasî dirêj bê û wê rohiya wê weke wilqasî di demek kin de w bigihijê dînyê û me wê weke rewşek ku wê mirov wê fahmbikê bê.

Aqilê me yê ku ew fêrî wê bûya ku roj tenê hinekê ji dînya me dîr bê û ne wilqasî dîr bê heta ku mirov wê karibê wê bi çavê xwe wê bibînê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê qalibê hizirkirinê wê bi wê re wê bihizirê û wê bikê ku wê fahmbikê.

Carna qalibên fahmkirinên yên berê xwe ew didina ber xwe ku ew di wê rewşê de wê ya ne di ahenge wê qalibê û an bi wê re di levkirinekê de wê fahmbikê. Ber ku ew wê weke ya ji me re rasyonel û an mantiqî û an jî weke li ser temenê wê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê.

Di pirtûkên pîroz de wê, roj wê weke deverek ku wê yazdanê mazin wê li wê biji. Wê bi têhna ku ew dide dînyê jê ew wê weke çavkaniya wî ya ji wî ku ew dida dînyê bo jîyanê wê biheta tefkir kirin. Vegotina adam û hawa wê bi xwe re wê şîroveyek weke ya destpêka jîyane mirov bi mirov re wê di xwe de wê werênê ser ziman.

Di derbarê gerdûnê, rojê, dînyê û fezeyê de wê hizrên me wê di wê temenê de wê ji wê bi temenekê teolojikî û ontolojikî û di dewama wê de wê bi fêrsek metafîzîkî wê were hizirkirin. Wê dema ku wê bi têngîna metafîzîkî wê li fezeyê wê hizirê ku ew wê weke ne destpêk û ne dawîya wê hebê û wê hizrên weke bi zanistên fezeyî re wê were ser ziman ku wê feze wê destpêkek wê hebê û wê demê jî ji wê re wê bipîvê wê di wê

temenê de wê weke têngînek ku ew bi wê re wê lev newê wê bibê. Wê demê wê ev wê karibê wê gûmanê li ser ya berê ku ew dihat zanin û bi wê dihat bawerkirin wê li ser wê weke ku wê bide çêkirin.

Di mijare gerdûnê û fahmkirina wê de wê, dema ku wê were ser ziman di nava pirtûkên pîroz de wê weke ew 'bo mirov' ew hatibê çêkirin wê were ser ziman. Lê ew çendî bo mirov hatibê çêkirin jî wê aqilê mrov wê têngihê ku ew wê derkbikê û an wê lê bigihêjê. Ev wê weke rewşek ku wê di nava fahmkirinê de wê di wê temenê de wê xwe di destpêkê de wê bi şêwayê fahmkiirnê re wê bide dîyarkirin bê.

Di nava têngînên baweriyê de wê, di wê nûqteyê de wê aqilê mirov wê çendî ku ew wê dîtin û encaman wê bibînê û bi wê re wê lêpîrsînekê wê di dewama wê de wê bi xwe re wê bide çêkirin. Russell wê li ser xwezayê wê dema ku wê bahsa xwezayê wê bikê wê, bi aqil û rêgezêk wê re wê werênê ser ziman. Bi gotin û pirsê 'ber çî destûrên xwezayê weke awayê ku ew hena' wê weke nûqteya ku wê aqilê zanyarî wê dawîyê di wê de wê li lêpîrsînê wê werênê wê weke nûqteyekê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Li deverêk din wê mijare rewîstê ku wê werênê ser ziman wê bi gotina 'di rewîstê de wê nezaniya fanatikî wê xwe weke xwe bide domandin' re wê werênê ser ziman. Wê di dewama wê de wê mijare têngîna gûnahê wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman. Gotina gûnahê di kurdî de wê bi têngîna ya newê kirin' û an newê kirin' bi têngîna 'gu-na-hê' re wê bi wê re wê di rengekê de wê hebê. Di wê nûqteyê de wê di wê de wê pêkhatin û an hatina wê weke bûyina wê weke aliyekê wê yê ku wê bi gûnahê wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê aliyekê wê yê lêpîrsînê wê di wê nûqteyê de wê di gotinê de wê xwe di şêwayekê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê bide dîyarkirin.

Ya ku ew newê ankû gûnah wê di rengekê de wê di jîyanê de wê bi wateya ya ku ew pêwîsta newê kirin wê, di rengekê de wê were lê hizirkirin. Li vir tiştêkê ku ew ji xwe pêknehatî ew nikaribê bahsa wê û bûyinekê ji encama wê bikê. Di kirinê de wê, di rengekê de wê ya ku wê were fahmkirin wê pêşî wê weke kirinek ku ew bi encama wê re w, bibê û ew encama wê bi awayekê neyinê xwediyê encamên xwe ve wê biwê re wê di wê temenê de wê were ser ziman.

Lêpîrsîn wê di rengekê de wê demekê wê weke têngînek gûnah wê were dîtin. Ev wê di demên serdema navîn de wê bibê. Heta ku wê xwe ji wê çerçoveya ku ew di wê de dihê ragirtin ku ew xwe ji wê xilas bikê wê wê

demek dirêj wê derbas bibê. Kengî ku wê zincirên ku ew bi wan dil dihê giritn ji xwe avêt lê li pêşîya ronasensê vekir. Wê bi xwe re wê hanî.

Ku mirov wê li dîroka mirov binerê wê di wê de wê bi zêdeyî wê demên ku wê di wê de wê çawa wê bi aqilê bêhîtî wê bimeşê wê bi wê re wê bi wê re wê were dîtin.

Di mijare hizirkirinên me yên bi felsefeyê û kirina wê re wê, di renekê de wê weke ku wê heta vê nûqteyê ku me hanî ser ziman wê du tiştan wê bi wê re wê karibê wê têbigihê. Yek wê çî wî çî bê bê. Ya din jî wê ew tişt wê çawa wê hebê. Di wê rengê de wê di renekê de wê bi aqil wê li wê têbigihê û wê fahmbikê bê. Di dîrokê de wê, çawa wê hatiya jînkirin û fahmkiirn. Di mijare felsefeyê de wê, pêşketinên weke bi aqilmeşandinê wê di wê de wê weke aliyna şoreşî bin. Wê bi wê re wê, di dewama hev de û wê bi têngînên weke sedem û encamê û hwd re wê mirov wê bi girêdanên ku wê çêbikê re wê di serê xwe de wê di renekê de wê weke ku wêbi wê re wê li wê bigihê û wê bigihê fahmkirinekê. Giradanên bi hev ve ên bi hizir û aqil wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku em dikarin wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di awayekê de wê dema ku em mijare felsefeya demên kevnera wê li wê binerê wê di wê nûqteyê de wê di awayekê de wê bi aqilmeşandinê wê bi dualiyan wê bikê. Aliyek wê weke ku wê demokrit wê bi têngîna atomê a bi ber qatkên herî piçûk re wê di awayekê de wê bikê bi hizirkirinê bê. Aliyê din wê, weke bi rengê hizirkirinên weke bi empodekles, haraklit û hwd re ku wê çawa wê di renekê de wê bi ber ya mazin a gerdûnî ve wê bi temenekê rêgezî a weke *logosê* û hwd re wê çawa wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Aliyê qatkên piçûk weke atomê wê piştire wê bi têngînên weke bi felsefî û hizirî ên 'kuantumê' re wê di demên hemdem de wê xwe bidina dîyarkirin. Aliyê din ê duyem jî wê, di dîmenekê wê weke ku wê Einstein wê bi têngîna teoriya roletivitetê û an dîtbarîyê re wê werênê ser ziman wê dîmenekê fahmkirinê wê weke di ahengekê de wê bi xwe re ku wê bide dîyarkirin. Lê di nava wan pêvajoyên hizirkirinê de wê demên dirêj wê di navbera wan de wê bibin. Wê ber vê yekê em nikarin hizir û azmûn di wê navberê de bi hizir dibin ji berçav dîrbikin bi fahmkirinê. Heta ku wê ji têngînên weke yên auklid û arşîmed bi metamatikê bi hizirkirin û pîvanên wan û heta kifşkirinên bi têngîna gerdûnê weke ya kopernic, kapler û newton ku em bi têngînek şoreşî an zanini wê werênina ser ziman wê ev dem wê bingihê wan wê çawa wê çêbibê wê weke aliyekê bi felsefeyên di wê warê de ku wê

bihizirin re laribê werênê ser ziman bê. Lêpîrsînên li ser destpêkê, kokê û çavkaniyê wê bi têngînên weke 'arkhe' re wê bibin. Ev wê di fêrsên fahmkirinê ên gerdûnî de wê bi rêgezî wê bina temenê çavkaniyên ku wê di wê warê de wê werina kirin jî.

Di dewama wê de wê, bi têngîna felsefeyê wê bi ya weke 'destpêkê', 'kokê', 'çavkaniyê' û hwd re ku wê bi gotina 'arkhe' re wê were lê hizirkirin re wê li wê were lê hizirkirin. Ev wê weke têngûhek felsefeya xwezayê ku wê bi wê re wê bi hizir li ya heyî wê bihizirê jî bê. Çawa ew xweza heya û bûya wê encama hewldanên wê yên bi fahmkirinê jî bê. Gotinên weke destpêkê, kokê û çavkaniyê wê di ahengekê de wê dîmen û fêrsek fahmkirinê a di aheng û dewama hev de jî wê di meji de wê bidina çêkirin. Wê di wê destpêkê de wê weke ya weke bi kok wê çî wê hebê û çavkaniya wê çî bê wê weke ku wê bi wê were lê hizirkirin. Di mijare hizirkirinên bi wê re wê, weke aliyekê ku wê di wê temenê de wê weke mijare felsefeyê bibin. Wê di wê de wê tişt wê çawa wê hebê û wê ji kû wê were? An jî wê bi kokê wê hebê? Yan jî wê bi çakaniya wê ku mirov wê fahmbikê wê çawa wê karibê wê fahmbikê wê weke aliyên ku wê bi felsefeyê re wê li wê bihizirê bê.

Platon wê di têngîna ideayên xwe de wê têngîna sermedî û mayindatiyê ku wê kifşbikê wê di rengekê de wê di wê çerçoveyê de wê bixwezê ku ew di dîmenekê de wê li wê bigihê. Di wê ideayê de wî xwest ku ew aliyekê din ê dervî jîyanê wê weke bi darêjkî wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di têngîna ideayê a platon de ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê wê bi têngînek dualiteyî wê di rengekê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê. Lê têngîna dualiteyê wê weke ku wê carna Russell jî wê di xabate xwe ya 'hunera kirina felsefeyê' de ku wê werênê ser ziman wê weke temenekê baweriyê ê ku ew ji wê re weke 'xizmetkirinê' jî bê ku wê werênê ser ziman. Dualite wê di rengekê de wê bi pêşî bi gîyan û bedenê bi ji hev cihê kirinê re wê bibê û wê piştî wê bi zêhn û bedenê û di dewama wê de wê zêhn û bûjenê re wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku wê bibê.

Di wê temenê de wê, pêvajoyên bi wê gotinê re wê di rengekê de wê weke pêvajoyên hizirkirinê ku ew di çî rengê de ew di wê temenê de ew dihê bikarhanîn û an di rengekê de ew bi çî armancê dihê bikarhanîn jî wê di hinek aliyna de wê bi wê re wê bide fahmkirin. Di wê nûqtayê de wê felsefe wê hinekê wê weke aliyekê wê yê bifêrsên fahmkirinê re wê bibê û wê di wê temenê de wê ew fêrsên fahmkirinê wê li ser girtinên me yên di xêvê û hwd de bi fahmkirinê û bi hişkirinên me re wê xwediyê

temenekê fahmkiirnê bê. Di wê çerçoveyê de wê afirandinên bi zêhnî û hwd ku em bahsa wan dikin wê ji aliyê ve wê, bikê ku ew were fahmkiirn. Sokrat wê bi gotina rewîstê' û lêpîrsînên wî yên ku ew wê di wê warê de wê bikê wê weke ku wê bixwezê ew ji wê aliyê ve wê mijare zêhnê wê ji aliyê ve wê bikê ku wê fahmbikê ku ew çawa wê di jîyane me de wê weke aliyekê ku ew xwediyê dîyarkirinê bê. Wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Sokrat wê, di felsefeyê de wê, pêvajoya zêhnî wê di rengekê de wê li ser wê temenê wê bi fahmkirina felsefeyê re wê di şêwayekê de wê di nava fahmkirinê de wê bide dayin destpêkirin. Ev wê weke di nava felsefeya xwezayî a berî wî û ya dema wî a zêhnê ku ew bi gotinên weke yên rewîstê û hwd re wê dikê rojava xwe de wê bi cihêkirinekê di nava wê de ku wê bikê re wê ew wê werênê ser ziman. Piştî wê ji xwe wê, weke ku wê êdî wê were dîtin wê, di wê temenê zêhnî de wê, dûnya û an cihane ku wê platon di hundurê têtîna ideayê de wê avabikê re wê êdî wê encamên xwe wê bide dîyarkirin. Bi hizrên aristo re wê di rengekê de wê, mijare pêvajoyên fahmkirinê ên ideayê wê di şêwayê de wê bi levkirinek mantiqî a jîyanî re wê çawa wê were fahmkirin wê li wê were lê hizirkirin. Di wê nûqteyê de wê têtîna mantiqê a aristo wê di wê temenê aqilmeşandinê de wê, ahengek levkir û bi hev re ne bi nakok wê di rengekê de wê weke ku wê dîmenê wê di rengekê de wê bi fahmkirinên di nava jîyanê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê çawa wê di derbarê tiştê de wê were gihiştin li aqilê jîyanî wê di wê rengê de wê bikê. Ti kesekê wê biqasî sofistên ji wê aqilê jîyanî re wê weke ku wê girêdan û sofitiyek nekir. Di wê temenê de wê di wê bahayê ku ew weke bi xirab werina destnîşandin de jî ew wê bikin. Sofist wê dengê aqilê jîyanê bin. Wê di wê temenê de wê, ji ya ontolojîkî wê çawa wê bi têtînek epistemîkî wê bihizirin wê bi wan re wê di rengekê de wê were dîtin. Ew wê di wê temenê de wê ber ku wê mijare jîyanê wê bikina mijare fahmkirina xwe wê çerçoveya wan ya fahmkirinê wê zêde berfireh bê. Ew wê di wê çerçoveyê de wê, her tiştê ku ew li wê dinerin wê çawa wê were fahmkirin wê bi wê re wê li wê bihizirin. Ew wê di wê nûqteyê de wê aqilbûnekê wê di wê rewşê de wê bi pêşketinên jîyanî re wê di rengekê de wê derxina li pêş. Di jîyanê de wê cihêrengî wê hebê û wê di wê temenê de wê ew wê dema ku ew li wê dinerin wê de wê teqezî û mayîndatiyek weke ku wê platon wê bi têtîna ideayê re wê bibînin ew wê nebînin. Ber vê yekê wê li gorî platon ew wê bi aqilekê zelal û sade û

bûhûrîner dihizirin. Ew nexwezê ku ew bi ya bûhûrîner pê bawer bikê. Û wê rast bibênê. Ber ku ew di wê têngîna xwe ya ideayî de ew dixwezê bigihijê têngînek sermedî.

Di wê çerçoveyê de wê, ber vê yekê wê weke du rengên hizirkirinê ên levnekin wê bi wan re wê derkevina li holê. Platon û sofist wê di wê rengê de wê, levnekin. Aristo wê li ser wê şopa mamosteyê xwe wê herê. Lê ew di wê nûqtayê de ew nexwezê ku ew xwe di têngînek ideayî a teqez de bide girtin. Wê di wê çerçoveyê de wê lêpîrsînêkê wê bikê û ew hinek hizrên sofistên jî wê ji wan bigirê, çendî ku ew wê rexneyê ji wê li wan û hizrên wan wê bigirê weke mamosteyê xwe.

Hevgirtin û an sentezek bi aqilê xwezayî û zêhnî wê di wê temenê de wê bikê ku ew dîmenekê wê dênê li holê. Ji xwe hinekê sokrat weke ku wî dema wan bi awayekê girtina dema xwezavanan û felsefeyên wan re wê weke ku wê bigirê. Dibê ku ew ne di wê xwestekê de jî bê. Lê wî ew di rengekê de wî ew kir. Ew weke li şûn dana hiştin. Piştî wê demê wê aqil wê demên demdirêj wê bi mijare hizirkirinên zêhnî wê di rengekê de wê di awayekê de wê bide bûhûrandin.

Di hizrên platonius û an platonvanên nû de wê mijare yekkirinê wê weke ku wê parmenides wê bikê wê di şêwayekê de wê bikin û ew wê di rengekê de wê di nava sêkikek hizrî û ankû gîyanî de wê bikin. Di dewama wê de wê bi wê re wê bikin.

Epikurusî wê mijare jîyanê wê bi wê aliyê wê yên bi hebûna heyî re wê li wê bihizirê. Felsefeya wî di wana di gotinekê de wê xwe bi gotin bikê. Bi gotina "li devera ku ez hebim mirin nîn a û li devera ku mirin hebê ez li wê nin im" re wê di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin. Epikur wê xwe li jîyanê jîyanê wê bigirê û wê tefkir û pêşniyar bikê ku mirov ji nimetên jîyanê û jîyankirinê ew sûdbigirê. Di wê temenê de wê di dewama wê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Lêpîrsînên li ser mirinê re ew dixwezê ku mirov mejiyê xwe bi wan ne wastênê. Kengî ku ew hat ji xwe êdî wê ew wê nebê. Û ew wê ne pêwîst bê ku ew wê li wê bihizirê.

Di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê, di nava jîyane heyî de wê bi fêrsa wê ya fahmkirinê re wê li wê bihizirê û wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê bê. Di wê çerçoveyê de wê, ji gelek aliyan ve epikurî wê hizrên sofistên wê di rengekê de wê ji wan wê bi encamên ku wê derxin re wê di rengekê de wê weke ku wê bihizirin. Wê di wê çerçoveyê de wê mijare fahmkirina azmûnkirin, ceribkirin û fahmkirina jîyanê wê di wê nûqtayê de wê weke ku wê derxina li pêş.

Felsefeya wan de wê aliyekê wê yê giring wê di wê nûqteyê de wê hebê ku wê, ya ku wê weke ne dîyar bê xwe bi wê re nekê rewşek weke windayî a ji jîyanê dûr de. Wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di rengê de wê ya rast ew di jîyanê de wê kifşbikê û wê derxê li pêş. Li ser wê temenê wê mijare fahmkirinên ji jîyanê wê derxê li pêş.

Hizirkirinên epikurîyan wê di wê nûqteyê de wê, mejiyê mirov wê ji rewşa xwe di xwe de weke windabûyî de wê derxê. Wê weke bikê farqe xwe û jîyane ku ew di wê de dijî de. Wê di wê çerçoveyê de wê di rengê de wê bigihijênê fêrsek fahmkirinê a bi jîyanê re. Mijare jîyanê wê di fahmkirinê wê de wê bi azmûnên wê re wê di wê rengê de wê derxina li pêş. Hizirkirinên sofîstan wê her aliyên xwezayê wê bi hizirkirina wê re wê bikin ku ew wê bikin epikurî wê bi hizirkirinê û jîyankirinê wê çawa wê di çerçoveyek çoš û başîyê de wê hilde li dest wê li ser wê bisekinê. Epikurî wê di dewama wan de wê rastî pirsgirêkekê jî wê di fahmkirinê de wê werin û wê çawa wê fahmbikin wê li ser wê bisekin in. Ew jî wê ya zêhnî bê. Ber vê yekê wê weke ku wê sokrat wê bikê wê epikur jî jî wê mijare rewîstê wê di wê temenê de wê bi hêsta çošbûnê û başbûnê a bo mirov re wê hilde li dest û wê di wê temenê de wê werênê ser ziman farqe di nava hizirkirina bi gotina rewîstê a sokrat û epikur wê ew bê ku wê, sokrat ew gotin wê çawa wê kirin û xuyên me wê bidina dîyarkirin ku ew wê li wê bihizirê bê. Lê epikur wê çawa wê, di rengê jîyanî û encamên wê yên bi jîyankirinê re wê şîrovebikê wê ji aliyê jîyanê ve wê di wê rengê de wê weke ku wê bixwezê ku ew li wê binerê. Têgînek rewîstî a xwezayî wê di wê temenê de wê di rengê de wê bixwezê ku ew wê kifşbikê û wê derxê li pêş.

Mijare rewîstê wê di rengê de wê di demên kevnera de wê bi felsefeyê re wê di têgînek lêpîrsîner de wê di dîmenekê de wê were dîtin ku wê bibê. Li ser ya kevn re wê lêpîrsînekê wê di dîmenekê de wê bide dîyarkirin. Ji aliyekê din ve jî wê, şîroveyên ku wê bi ya kevn û têgîna rewîstê wê werina kirin wê çawa wê di nava wê de û di çerçoveya wê de wê were hanîn li ser ziman re wê bi salixkirinên wê yên ku ew dihên kirin re wê, di wê çerçoveyê de wê bingihekê rewîstî ê bi fahmkirinê wê weke ku wê were pêşxistin û wê di wê temenê de wê bi aqilekê felsefeyî wê bi şîrovekirinê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê were pêşxistin.

Di wê çerçoveyê de wê were dîtin ku wê bûhûrîna li ya aqilê felsefeyî wê di wê temenê de wê bibê. Di wê rewşê de wê xwûdayên li ser rûyê ardê ku ew jî wê weke mirovan wê mirov bin wê demê wê di wê çerçoveyê de wê bi lêpîrsînên hizirî wê, li ser wê re wê bê gihandin li

têgînek fahmkirinê. Mijare lêpîrsînên bi têgîna xwûdayî wê di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê, weke mijarek zêhnî wê di wê demê de wê pêşkeve û wê, di temenekê de wê bi pêjnek ku ew wê weke 'her tişt ji dest werê' ku wê pênasebikê ûwê karibê wê biafirênê wê di wê rengê de wê were ser ziman. Ji aliyekê din ve jî w mijare şîroveyên bi xwûdayî wê di çerçoveya du dîmenên fahmkirinê ên weke ku ew bi hev re wê dihên sentezkirin û ankû hevgirtin wê di wê çerçoveyê de wê were dîtî ku wê were kirin. Yek wê ya dîmenê xwûdayê bi afsûn bê. Ku ew wê di wê temenê de wê weke ku ew bibêjê "bibe!" û ew wê bibê bê. Ya din jî wê di çerçoveya aqilê felsefeyî de wê ew wê çawa wê were şîrovekiirn wê, di wê rengê de bi aqilekê rasyonel wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Wê mijare têgînên weke yên bi afsûnî wê di dîmenekê xwezayî ê hizrî de wê werina peresendin. Minaq gûharînên di xwezayê de ku wê bibin, rewşa şînbûnan, tiştên ku ew weke bi demsalî şîn dibin û di demsale din de ji holê diçê û carek din dihê û dibê û şîn dibê wê bi wê re wê werê ser ziman. Ev wê weke aliyek wê yê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di wê çerçoveyê de wê ji wê aliyê ve wê hizrek teybet wê xwe di bingihê wê de wê bide dîyarkirin. Ew jî wê ew wê bê ku wê vê carê wê ne ji aliyê têgînek xwûdayî ku ew diafirê re wê were fahmkirin. Wê bi mantiqekê wê weke ji ya hesan bi ber ya giştî ve wê herê wê biaqilekê azmûnî wê weke ew tiştê ku ew çêdibê, şîn dibê û hwd wê çawa ew wê bibê wê di wê rengê û awayekê de wê bi wê re wê di rengekê û awayekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Bi têgînek arkhe'yî wê di wê temenê de wê li çakanîya wê ku wê were lê hizirkirin re wê di wê temenê de wê were lê hizirkirin. Lê aqilekê rasonali wê di wê çerçoveyê de ku wê di xwe de wê têgînên mantiqî jî w bikarbênê wê di wê temenê û çerçoveyê de wê bibê. Wê dema ku ew dibê wê demê wê pêwîst ku ew çavkaniyek wê hebê. Di wê nûqtayê de wê hemû nepenî û nezanî wê di gotina xwûdê de ew berhevbin.

Di wê nûqtayê de wê, di wê rengê de wê minaq wê di dewama wê de wê êdî wê weke aliyekê din wê xwe bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ew jî wê, di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê bibê. Minaq wê, dema ku wê çawa wê şînahiyek ku wê di demên piştê ên bi aqil re wê çawa wê bibê ku wê were kifşkirin wê êdî wê ji wê nepeni nezaniya wê ku wê were xilasbûn wê êdî ew wê ji wê têgîna weke xwûdê wê çêdikê jî wê derkeve. Di wê temenê de wê aqil wê di rengekê de wê tekoşîna wê ya di wê temenê de wê weke li hemberî gotina xwûdê wê di

wê çerçoveyê de wê ya li ya nayê zanin re ku wê bizanîn bikê re wê di dîmenekê de wê bibê û wê di wê çerçoveyê de wê çendî ku wê aqil wê qada xwe wê li ser rûyê ardê bi fahmkirinê û pêşketina wê re wê berfireh bikê wê qadê li xwûdê jî wê tangbikê. Di wê temenê de wê şandina xwûdê li azmana li deverê ne dîyar jî wê hinekê wê weke çavkaniya wê jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku wê karibê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê lêpîrsînên felsefeyê wê di wê rengê de wê pêşketina wan bi aqil û fahmkirinê wê bi pêvajoyên pêşketinê re wê bibê. Hizirkirinên oldar weke filosof ku wê werina dîtin ên weke aziz augustinius jî wê di wê temenê de wê pêvajoyek bi hizirkirinê wê şîrovebikê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê hinek tişt wê li gorî asta aqil wê werina fahmkirin. Minaq tiştin hena ku ew aqilê me i ro têrê nekê ew werina fahmkirin. Piştî wê ku ew aqilê me hinekê din pêşket û pê de wê êdî ew wê werina fahmkirin û wê bi aqil wê li wê serwaxt bûn wê bibê. Di wê rengê de wê şewayekê hizirkirinê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtin wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman.

Filosof wê weke aqilzan û aqilvanê dema xwe bê. Wê di wê demê de wê ne tenê wê tiştên ku ew dibin wê bikê ku ew wê fahmbikê wê di dewama wê de wê pêvajoyên pêşketinê û ast û pêvana demê wê bi aqil wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di demên kevnera de wê bi pêşxistina felsefeyê ew destpêk û têketina wê ya ew hat kirin wê piştî wê weke erkek filosofi ku ew çawa wê were pêşxistin a dem bi dem bi têgihîştinekê wê weke mijare wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê felsefe wê weke şaq û xatek pêşketinê a ku ew wê di wê çerçoveyê de wê, hertimî wi di çerçoveya dema xwe ya ku ew di wê de dibê de wê bihizirê û wê bi wê re wê weke rengekê hizirkirinê bê.

Di wê çerçoveyê de wê, mijare felsefeyê bi hizirkirin û aqiliya wê re wê weke aliyekê wê yê ku ew bi berdewamiya wê re wê di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin bê.

Fahmkirinên me yên bi aqil wê, di awayekê hizrî de wê ji du aliyan ve wê dikarê wê werênê ser ziman. Yek wê di nava jîyanê û qaydkirinên me yên ku ew di wê çerçoveyê de em dikin û pêşxistinên me yên bi hizirî û hwd re wê bibê bê. Aliyê din jî wê bi hebûna me ya xêvî a zindiyî re wê di awayekê berdewamî a bi hebûn re wê xwediyê rengekê pêşketinê û fahmkirinê bê. Di wê çerçoveyê de ew wê weke temenekê ku wê bi fîzikî

û biolojikî wê di awayekê de wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bide domandin û wê bide dîyarkirin jî bê. Wê jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li ser wê esasê wê pêwîst bê ku mirov wê bibêjê ku wê ew aliyê duyem ê bi xêvî wê bi mijarên felsefeyên zêhnî re wê piştî wê bi têtînen fenomenolojikî û mantiqî û hwd re wê di awayekê de wê bibê mijare fahmkirinên ji zêhnê ku wê di şewayekê de wê were kirin û pêxistin bê. Di wê çerçoveyê de wê dûaliteya nava gîyan û bedenê wê di renekê de wê li ser wê temenê wê di awayekê de wê pêxistina wê weke ku wê wateyek wê ya ku em wê fahmbikin wê hebê. Di wê nûqteyê de wê, têtîliya nava herdû aliyên wê weke ji zêhnê li derve û ji derve li zêhnê wê têtîlî û rewşên weke yên bi bandûrî wê çawa wê bibin wê weke bingehê wê yê fahmkirinê jî wê bi wê re wê biafirê wê bê dîtin.

Ji wê aliyê ve ku em di dewama wê de wê aliyê wê hinekê din wê lê bikolîn wê têtînen weke mantiqê, metamatikê, fizikê û hwd ku wê di temenekê fenomenî de wê çerçoveyek hizirkirinê wê bi kûrbûnên xwe re wê bidina dîyarkirin wê karibê hinekê di dewama wê de bi wan re li wê bihizirê bibê.

Dema ku em ji aliyê mantiqê ve wê werênê ser ziman wê di renekê de wê weke têtînek felsefeyî wê çawa wê pêşkeve wê karibê li ser wê bisekinê. Mantiq wê di nava hizir de wê weke têtînek ku wê bi şewayê fahmkirînê re wê xwe bide dîyarkirin. Aristo wê, di çerçoveya hizrên xwe de wê mantiqê xwe wê di şewayekê de wê biafirênê. Di wê temenê de wê, mantiq wê tiştêkê din jî wê bi fenomenolojikî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Wê di renekê de wê aqilê me ji ya ku ew heyî wê çawa wê aqil bimeşênê û wê di şewayekê de wê bigihijê encamên wê weke di wê ahengê û an di wê awayê de. Minaq wê dema ku me, sokrat mirov a, hemû bi aqil in, wê demê sokrat bi aqil a' wê weke têtînek ku wê di wê çerçoveyê de wê karibê wê bi kirpênê bê.

Lê mantiq wê di demên serdema navîn piştê wê di demên hemdem de wê bi lêkolînên fenomenî wê, di rewşekê de wê bê bingehê hin aqilmeşandinên weke di asoya gerdûnî de ku wê bi wan wê were gihîştin li encamî. Minaq wê, dema ku wê mirov wê aqil li ser fezeyê û rewşên wê û pêvajoyên wê pêşketinê wê bimeşênê wê di wê temenê de wê çawa wê di renekê de wê weke ku wê pêşkeve wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fezeyê wê di wê çerçoveyê de wê di her

demên hizirkirinê ên bi aqil de wê weke mijare hem bi nepenî û hem jî ku wê mirov bi dilper bikê wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê, hizirkirinên kapler ên li ser şewayên rêgezên birehe rojê û gerwêrkên din ên ku ew li wê li dora wê bigerihin û an hizrên newton ên li ser têngînek pêwîstîni û hwd re ku wê bi têngîna kişîna kutleyê û hwd ku wê bibê wê weke têngînen ku wê bi aqil ku wê li wê were lê hizirkirin. Dema ku einstein wê teoriya xwe ya dîtbar wê pêşbixê wê weke têngînek û çerçoveyek bi hasibandinên li ser wê çerçoveyê ku wê bi aqilmeşandînekê wê werina kîrin bin. Pêşveçûnên bi matematikî wê di wê çerçoveyê de wê rewşa fizikê wê bi têngînek fenomenî wê zêdetirî wê ji hinek aliyan ve wê bi temenbikê. Mantîq wê bi şewayên wên weke cebirê û hwd re wê di wê çerçoveyê de wê, bi temenê hasibandin û pîvandinên rewşên weke bi demê û mekanê û hwd re wê were pêşxistin.

Mijare felsefeyê, fizik û tevgerê wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin û wê bi wê encam wê bi felsefî û an zanînî wê werina derxistin li holê bin. Di wê çerçoveyê de wê, têngîhiştina hebûnê wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Mijarên weke mijarên fizikî wê di wê çerçoveyê de wê mijarên hebûnê ên bi bûjenê û rewşên wê yên hevîrtî wê hê ji demên kevnera ve wê bi hizrên filosofên weke demokrit û empedokles û hwd re wê were li lê hizirkirin. Piştî wê di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê mijare hebûna fizikî wê were lê hizirkirin.

Weke aliyekê wê yê giring ê kirina felsefe salixkirina gotina felsefê

Di mijare felsefeyê de wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi fahmkirina wê re wê salixkirina gotina wê di renekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di nava salixkirina wê de wê hinekê jî wê bi têngînen felsefeyî ên cihê ku wê werina ser ziman re wê bê kîrin. Li gorî Russell ku em li hizrên filosof û hizirvanên ku wê gotina felsefeyê salix dikin emê du hizran ji wan weke hev ku ew gotina felsefeyê dihênina ser ziman mirov wê rastî wan newê. Karil Jesper wê li ser gotina felsefeyê wê bikê ku ew xabatê bikê û wê di renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Descartes wê dema ku wê mijare felsefeyê wê ji aliyê xwe wê salixbikê wê bi gotina 'bê felsefe jîyankirin wê weke çavîrtî jîyankirin bê' re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, gelek cihên din jî wê di renekê de wê bi gotina felsefeyê re wê were ser ziman. Lê intibaya ku wê bi gotina felsefeyê re wê hertimî wê di renekê de wê di

mejî de wê bigirê wê di şêwayekê de wê weke bi fahmkirinê, biazilbûnê û lêpîrsînê û hwd re wê, di şêwayekê de wê werênê ser ziman.

Filosofên demên kevnera wê di rengekê de wê ew wê di wê rengê de wê werênina ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê di navahizrên wan de wê dîmenekê lêpîrsînê ê berfireh wê were dîtin.

Di demên hemdem de wê hinek salixkirinên ku wê bi wê re wê bi gelemperî wê bi gotinî wê derkevina li pêş weke 'hêskirina zaninê' wê di rengekê de wê, çawa wê karibê were fahmkirin? Ji wê aliyê ve wê dema ku mirov wê hinekê li wê dinerê wê di dîmenekê de wê têgîna hêskirin û ya lêpîrsînê wê weke du têgînên ku wê weke lev nekin wê xwe bidina dîyarkirin. Tiştê ku mirov wê hêskir mirov wê lênapîrsê. Wê hesê dikê. Hêskirin wê di rengekê de wê pêşîya lêpîrsîn wê weke ku wê bigirê.

Lê ev têgîn û rengê salixkirinê wê weke têgînek ji demên kevnera zêdetirî wê didîmenekê de wê weke têgînek serdemanavîn a ku wê di wê de wê bawerî wê zêde pêşkevin û wê bawerî wê mirovan li xwe bidina hev û wê didewama wê de wê kes wê bi wê re wê bikeve nava hêskirinekê de.

Di serdema navîn de wê hizrên ku wê werina ser ziman wê di wê temenê de wê, bibê. Minaq mahavire wê temenê jainismê wê biavêjê. Weki din Gautama Siddhartha wê bi têgîn vedayan wê çawa wê, wê weke rêyek 'xilasiyê' wê pêşniyarbikê wê werê ser ziman. Wekê din wê li kurdistanê wê şêx Adî wê êzdayiyê wê ji nûve wê sazûman bikê. Sultan sahaq wê yarsanitiyê wê bi temen bikê. Di wê temenê de wê li deverên din jî wê bi wê rengê wê kesên ku wê bi hizrên wê di wê temenê de wê rê li pêşketinên nû bi baweriyên wê vekin wê bibin.

Di wê çerçoveyê de wê, bi hizrên ku ew dihên ser ziman wê bingehê têgînê ê bi hizirkirinek ku wê di wê çerçoveya heskirinê de wê biafirê wê weke ku wê temenê wê bê avêtin.

Lê gotina felsefeyê wê di aslê xwe de wê di rengekê de wê bi têgînek cihê wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di wê demê de wê lêpîrsînên bi aqilê gerdûnî wê bibê û wê were ser ziman. Weki din wê mijare felsefeyê wê, li ser temenê lêpîrsînê a têgînan ku wê ji demên dîrokê ên kevnera wê, birhanan wê biafirênê wê bibê.

Felsefe wê bi têgînên xwe yê teorikî wê zêdetirî wê weke ku wê di wê de wê pêşkeve. Nîşanaka wê têgînên weke yê mantiqê, matematikê û hwd bê. Wekî din wê rêgezên bingihîn ên felsefeyî wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Têgîna teorikî wê bi zêdeyî wê bi têgînek teorikî wê mijare ziman û hiş wê bi hev re wê,

bi wê re wê li wê bihizirê û wê bikê ku ew bigihêjê hin encamna. Di renekê de wê mijarên weke metafîzîkê ontolojiyê û an teolojiyê û hwd wê zêdeyî wê di wê çerçoveyê de wê di zikhev de wê bi wê re wê bibin.

Di wê çerçoveyê de wê di demên serdema navîn de wê, aliyekê wê yê din ê bi hizirkirina wê re wê dîmenê nelevkirin û dijberîya wan a li hev a baweriyê û hizirkirinê bê. Baweri wê di temenekê heskirinê de wê xwe bi renekê fahmkirinê wê weke ku wê di renekê de wê bide pênasekirin wê bide dîyarkirin. Lê aqil wê di awayekê de wê bi lêpîrsînên xwe re wê di awayekê de wê weke ku wê di her demê de wê lêpîrsinekê wê bikê û ev wê, weke xosletekê wê yê bingihin wê xwe bide dîyarkirin.

Di mijare felsefeyê de wê, pîrsên wê yê bingihin wê hebin ku wê biwê re wê werin li lê hizirkirin. Pîrsên weke çî heya û çî nîn a. Ya heyî wê çawa wê hebê û wê di çî şertûmercê de wê karibê hebê û bibê wê weke aliyên wê yên ku wê di wê temenê de wê were li lê hizirkirin. Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare lêpîrsînê wê xwe di wê temenê de wê di renekê de wê bi hebûnê re wê bide dîyarkirin. Lêpîrsînên li ser hebûnê û bûyinê û hwd re wê bibin wê di wê çerçoveyê de wê were dîtin ku wê bi zêdeyî wê pêşkevin. Wê di serî de wê, di wê nûqtayê de wê di nava gotinên zimanî de wê ew wê bi têngînek razber û şenber wê ji hev wê cihê bibin û an di şêwayekê de wê bi cihêbûnekê wê xwe bidina dîyarkirin. Ev wê weke aliyekê bi teorikî ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê.

Li ser wê temenê re Kant wê mijare felsefeyê ku wê şîrove bikê wê bi çar pîrsan wê, di renekê de wê were dîtin ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê. Pîrsên weke 'çî dikarim bizanibim', 'çî pêwîsta ku ez zanibim', 'çî dikarim hevî bikim' û 'mirov çî ya' re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ev wê li bersivên wan pîrsan wê ne tenê wê tegînek şenber re wê li wê bihizirê wê di dewama wê de wê bi têngînek metafîzîkî û hwd re jî wê li wê bihizirê û wê bikê ku ew bigihêjê li fahmkirinê. Miirrovê kant ê metafîzîkî wê di wê çawa wê were fahmkirin wê ew jî wê di şêwayekê de wê weke pîrsêkê wê xwe di mejiyê wî de wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Mijare salixkirina bi gotina felsefeyê re wê, di wê çerçoveyê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê li ser temenekê lêpîrsîn û fahmkirinê re wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê dema ku ew pîrs pîrsînên felsefî wê hinekê jî wê di xwe de wê lêpîrsînekê wê bifêrsên xwe yên fahmkirinê re wê weke ku wê bidina dîyarkirin.

Di nava jîyanê de wê fahmkirina hebûnê wê di wê temenê de wê, di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê direngê de wê li wê bihizirê bê. Di wê çerçoveyê de wê lêpîrsînê li ser hebûnê bi têgînek rasyonali wê, ew wê hebûna rastber û ya şenber wê di hiş û aqil de wê ji hev cihê wê bikê. Di wê temenê de wê, dema ku ew li jîyanê nebê wê çawa wê hebê û hwd wê weke aliyên ku ew wê biwê re wê di şêwayekê de wê weke ku ew wê li wê li lê bipîrsê. Di mijare hebûna xwûdê de wê lêpîrsînên ku wê bibin wê hinekê jî wê di wê temenê de wê xwe di rengê de wê bidina dîyarkirin. Ew wê, di wê çerçoveyê de wê, li ser temenekê epistemikî wê bibê mijare lêpîrsînekê a bi aqil.

Felsefe wê ji aliyekê ve wê bi fahmkirinên zimanî ve girêdayî wê bibê û wê di wê temenê de wê salixkirinên zimanî wê ji aliyekê ve wê bo wê giring bin. Di wê rewşê de wê gihiştinên weke bi encamî ên bi zimanî wê di wê nûqtayê de wê, bi têgînek azmûnî û zimanî re wê li wê were li lê hizirkirin. Di wê nûqtayê de wê mijare zêhnê wê derkeve li pêş. Li ser wê temenê weke ku me li jor li deverekê wê hanî ser ziman wê mijare têgîna dualiteya nava zêhn û bedenê wê di şêwayekê de wê xwe bide dîyarkirin. Ev ali wê weke aliyekê giring bê di fahmkirinê de. Wê dikarê wê di dewama wê de wê bi ziman re wê bi pêvajoyên wê yên fahmkirinê weke bi fonoloji, morfoloji û rêzina gotinî re ku wê karibê wê bibêjê wê bitemenekê xêvî wê di wê temenê de wê di rengê de wê bibê. Di awayekê de wê, felsefe ku em dema ku em bi zimanî wê hildina li dest wê hertimî wê bi temenekê xêvî wê zimanê pêşî ê yekem ê mirov wê ji xwe re wê bikê temen. Di wê temenê de wê ziman wê bi pêvajoyên xwe yên xêvê ên demdirêj, demkort, semantikî û hwd re wê di şêwayekê de wê bi fahmkirin û wateyê re wê bibê.

Kesekê ku ew ji zimanê xwe yê pêşî ê yekem dîrketiya wê bi xwezayê wê ji wê temenê xêvî ê fahmkirinê wê dîrkeve. Wê di wê temenê de wê weke ku wê bi wê re wê temenê xwe yê afrîner ê hizirkirinê bi wê pêşxistinê jî wê di wê temenê de wê weke ku wê ji holê wê rabikê.

Ber ku wê tîkiliya gotinan û fahmkirinê ku em bi têgînek hizrî, û fahmkirinê wê hildina li dest wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bi temenekê xêvî û pêvajoyên wê re wê bide dîyarkirin. Ev pêvajoyên bi xêvî û hwd wê weke pêvajoyîna biolojikî ên temenê fahmkirinê bin.

Di wê temenê de wê, dema ku wê kesek wê zimanê duyem wê li şûna yê yekem wê pêşbixê û ew çendî baş bi wê zimanê bi axifê jî lê wê

nikaribê bi wê temenê xêvî xwediyê fêrsên fahmkirinê û girêdanên wê yên zêhnî û hwd bê. Bi wê yekê wê ji wê dūrkeve. Wê demê wê bi sînorê salixkirinê bi gotinê ku ew weke li hemberê wê hatiya pêşkêşkirin wê biaxifê û wê, ji wê derbas nebê. Di wê temenê de wê aliyên zêhnî ku wê weke ku wê carna chomsky wê bi têgîna kûrahiyê û sserrûyê wê bi ziman re wê werênê ser ziman wê ji fahmkirinê wê weke ku wê dūr bê.

Di wê çerçoveyê de wê, ne felsefe wê bi temenê wê hizirkirinek bi tendûrûst jî wê pêşxistina wê mirov wê nikaribê wê bahsa wê bikê bê. Ev aliyên zimanî wê ji aliyekê ve wê weke aliyna wê yên ku em divê ku weke aliyna bingihînê bi fahmkirinê zimanî wan werênina ser ziman bin. Li vir di aslê xwe de wê pêwîst bê ku mirov şîroveyek baş û kûr bi ziman re wê pêşî bikê. çavkaniyên zimanî ku ew wê di wê temenê de wê karibin werina bikarhanîn wê çibin wan fahmbikê. Di wê çerçoveyê de wê mijare xêva hebûnî wê çendî wê mirov wê karibê wê di rengekê de wê bikarbênê di temenê fahmkirinê de wê weke aliyekê wê yê giring wê kaeribê xwe di dewama wê de ew bi wê re bide dîyarkirin.

Di salixkirinê xêvî û zimanî de wê weke bi bûjenê û biriqîna wê di rengekê de wê di nava felsefeyê de wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman. Mijare zêhnê û bedenê bi şîroveyên wê yên ku ew bi wê dihê fahmkirin wê di salixkirinê de wê, mijarek zêhnî û bûjenî wê bihev re ku wê bingihê fahmkirinê wê bi wê re wê çêbibê wê werênê ser ziman. Lê gotin wê di wê nûqteyê de wê ji dû aliyan ve wê karibê were bikarhanîn. Yek wê bi pêvajoyên wê yên bi rêzimanî û hwd ên weke ji rewşên fonolojikî, morfolojikî û heta sintaksê bi hişmendiya wan re bê. Aliyê din jî wê di dîmenekê fahmkirinê de wê bi temenê xêvî ê bi wê re û bigirêdanên wê yên bi aliyên hundûr û derve ku wê bi hişmeniyekê û hin fêrsên fahmkirinê û hwd re wê werênê ser ziman re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Derek Bickerton wê dema ku wê bahsa ziman wê bikê wê bi têgînek weke ya şaxekê biolojîyê wê di rengekê de wê weke şîrove û salixbikê û wê bi wê werênê ser ziman. Li se wê temenê zimanî û girêdanên wê yên bi xêvî û hwd re wê, bingihê gotinê û kûrbûna di wê de a bêsînor ku wê bahsa wê were kirin bi fahmkirinê û hwd re jî wê di şêwayekê de wê weke ku wê bibê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman bê. Felsefe bi aliyên wê yên zimanî, rewîstî, hişmendî û bi têgînên weke yên mantiq, matematikê, metafîzîkê û hwd re wê, li ser wê çerçoveyê re wê weke ku wê bingihê wê yê bi kûrbûna wê re wê di

şêwayekê de wê weke ku wê biafirê û wê bi wê re wê were li lê hizirkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê fahmbikê ku wê mijare felsefeyê wê, bi wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê weke ku wê bigihjê bigihê bi fahmkiirnê. Felsefe bi gotinên ziman ên zûwa wê newê kirin. Di wê çerçoveyê de wê, bingihê wê nebê ku ew bi wê bê gihiştin li kûrbûnekê. Ji wê aliyê ve wê ziman wê bi girêdanênên wê yên bihişmendî ên bi pêvajoyên wê yên weke bi fonolojikî, morfoloji û sintaksî û heta bingihê wê yê semantîkî û an xêvî û hwd re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê di rengekê de wê karibê wê di şêwayekê de wê bi wê re wê bi hebûnê re wê fahmbikê bê. Di asta dawî de wê dikarê wê bibêjê ku wê felsefe wê bi temenekê hebûna dijî a zindî re wê bijî û wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê a ku mirov wê bi wê rengê wê bi wê fahmkirinê wê werênê ser ziman bê.

Minaq em pêvajoyê xêvî ên demdirêj bin û an demkort û xabatkar û hwd wê çawa wê bi wê re wê karibê di temenekê de wê fahmbikê? Ev wê weke aliyekê wê yê ku wê bi temenê zimanê yekem ê mirov re wê di rewşekê de wê bibê. Wê dema ku mirov ji zimanê yekem dûrket û fêrsên wê yên fahmkirinê bi hebûna wê re ji dest windakir wê êdî wê ji kirinên bi hizirkirinên weke yên bifelsefeyê û hwd jî wê di şêwa û rengekê de wê dûrkeve. Ji wê aliyê ve wê pêvajoyên zêhnê wê aliyekê wan ê ku mirov wê di wê temenê de balê bikişênê li ser wna wê hebê. Ew jî wê mijare aliyê hundûrîn û afirîn û hilberînên wên di çerçoveya hiş û aqil de wê bi wê re wê bibin wê bi wê aliyê re wê di şêwayekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Felsefe wê di rengekê de wê weke têgînek ew wê nerînek weke bi fahmkirinê a li derve wê bibê bê. Wê weke nerînek giştî a mirov li dûnya dervî me bê. Wê demê wê ew nerîn wê di wê temenê de wê tenê wê bi çend gotinan wê newê kirin. Wê bi wan gotinên ku ew bi wê re wê were kirin wê çawa wê di temenekê û awayekê de wê di wê de wê weke ku wê bê kûrbûn wê di şêwayekê de wê bi wê re wê weke ku wê bibê. Filosof wê her tiştê bi jîyane mirov re wê bi alikariya aqil û hwd re wê bikê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê rêya ku ew di fahmkirinê de wê qad dikê jî wê bi wê temen û çerçoveya fahmkirinê û bingihê wê yê bi zimanî ê fahmkirinê re wê bibê bê.

Di awayekê de wê mijare ziman wê di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin. Di demên serdema navîn de wê bi têgînên ontolojikî û metafîzîkî û hwd re wê were dîtin ku wê di fêrsên

fahmkirinê ên bi gotinê û hwd de wê çawa wê kûrbûn wê bibê û wê di wê de wê bigihijê fahmkirinên nû wê di rengekê de wê bibê. Bi wê alikariya bingihî a bi zanina me ya xêvî bê wê di rengekê de wê bikê. Bingihê xêvî ê bi rewşa xêva demdirêj re wê, bibê xwediyê asoyekê di wê rewşa wê ya fahmkirinê de ku ew di wê de di rengekê de weke ku ew di wê de kûrbibê û ew wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Di çerçoveya xêva demkî, xabatî, wateyî û hwd de jî wê wê di dema xwe de wê bi kûrbûn û bereyekê berfirehiyê ku ew bi fahmkirinê bi têkiliyên wê re wê bijî re wê di şewayekê de wê bikê. Ev wê weke aliyana ku wê di wê çerçoveyê de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Felsefe wê di wê rengê de wê tene wê weke nerînekê mirov nikaribê wê şîrovebikê. Wê ev gotin wê bi wê hanîna wê ya ser ziman wê weke ku wê tang wê bimênê. Wê bi temenekê fahmkirinê a objektîvî re wê hemû heyin û hebûn û pêvajoyên jîyanî wê bikê ku ew wê fahmbikê. Wê azmûnkirinên wê bikê. Di wê temenê de wê ev pêvajo wê di fahmkirinên wê yên ku ew dibin de wê piştre wê weke temenekê bin. Aliyê din ên weke bi hiş û aqilî ku ew wê tişta derve wê bi hiş wê bibînê û wê fahmbikê û wê salixbikê wê êdî wê bi wê re wê weke ke ew wê bikê Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên me yên bi fahmkirinê wê, di wê çerçoveyê de wê, dema ku em ji aliyê fahmkirina felsefeyê ve şîrove dikê wê weke bi çerçoveyek ku ew wê bi wê rengê wê bi wê têtîna me re wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê bê. Felsefe wê weke bi wê temenê bi zanina xwe û keseyetîya xwe re wê weke hewldana fahmkirinê û a hatina fahmkiriinê bê. Minaq berkeleyî wê dema ku wê bahsa felsefeyê û nerîna xwe ya felsefî wê bikê wê bi gotina 'ez dixwezim ji aliyê herkesê ve werima fahmkirin' re wê werênê ser ziman. Ji wê têtînê wê felsefe wê weke nerînek ku ew pêwîsta were fahmkirin jî wê di rengekê de wê bibê Çi wê were fahmkirn wê dikarê bi wê rengê wê pirsekê wê li ser wê re wê bikê. Ew wê bi têtîna xwe ya ideayên xwe re wê di wê temenê de wê bi temenekê zêhnî ku ew di mejî û serê xwe de bi wan xwediyê wan a wê bi wê re wê ew wê bihizirê. Di wê temenê de wê di dîmenekê de wê dema ku wê felsefeyê wê bi têtînek azmûnparêzî û cerbparêzî wê li ser wê temenê wê were hanîn ser ziman wê êdî wê di rengekê de wê bi wê temenê xêvî-zêhnî û hwd re wê weke ku wê di dîmenekê de wê ji aliyekê ve weke ku wê were kirpendin.

Mijare felsefeya cerbparêzî a emprikî wê di wê çerçoveyê de wê bi têtînek ku ew wê çawa wê bi azmûnkirinê wê bigihijê fahmkirinê re wê

bi wê re wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê re wê di rengê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê û şêwayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Pêvajoyên piştrastkirinê ên emprikî wê bi wê temenê cerbî wê bi sehên me ên ku ew wê weke ali û an dijî wê bin re wê li ser wê re wê bi wê re wê weke temenekê bi hizîrî dîtin û hizirkirinê re wê werênê ser ziman. Felsefeyê ku em di fahmkirinê de wê weke rêwîtiyekê wê şîrovebikin em wê nikarin wê weke bi têngîmnek xwûdayî û an têngînek metafîzîkî re wê bi wê re wê werênina ser ziman. Yan jî têngînek din a weke wê re wê di rengê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Wê di rengê de wê li ser temenekê aqil û bi fahmkirin, hiş û hizirkirinê re wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Ew yên ku ew werina hizirkirin wê tenê wê karibin weke hinek mijarên hizirkirinê bin. Lê ew nikaribin wê ew bixwe bin.

Di awayekê de wê di wê nûqteyê de wê bi gotina xwûdê re wê weke ku wê pêwîst bê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê dema ku wê aqilê felsefî û hwd wê di jîyanê de wê pêşkeve û ew wê ji jîyanê wê derkeve û an wê derkeve azmanan wê çawa wê karibê wê bi aqil re wê werênê ser ziman? Yan jî wê karibê wê bi aqilekê wê werênê ser ziman. Wê weke têngînek dervî aqil ku ew wê ne bi aqil bê wê di rengê de wê were dîtin. Ya ku wê bi aqilê wê re wê were ser ziman wê pêvajoyên hizirkirinê ên li ser wê re ku wê di rengê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bibê re wê di rengê de wê weke ku wê bibê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Mijare xwûdê wê weke mijare dervî aqil a ku ew bi aqil wê newê fahmkirin û wê weke di wê de wê aqil nebê. Bi gotina wê aqilê wê nebê ya ku em qast dikin wê weke dervî aqil wê weke têngînek bi hebûnî ku ew dihê salixkirin wê çawa bibê wê qast dikin. Lê bi fêrsên xwe yên bi fahmkirinê re wê hê jî wê bandûra wê li ser fahmkirinên me wê hebê. Di wê temenê de wê weke kirdeyek vala wê xwe di rengê de wê bi hizirkirinên felsefî re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di mijare felsefeyê û hizirkirinên wê de wê, di rengê de wê dema ku wê li nava kirdeya hebûnekê dihizirê wê ew wê çawa wê were fahmkirin wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Bi ya xwûdê re wê, tenê bi 'yên li ser ku ew dihên hizirkirin' re wê di rengê de wê were ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê mijare felsefeyê wê di nava jîyanê de wê her tiştê ku ew bi wê dihizirê ku ew gotina xwûdê jî bê wê li ser wê bihizirê

ku ew heya û an nîn a. Wê çawa wê bigihijê birhanekê bo wê hebûnê ku ew heya û an nîn a wê bi wê re wê bikê ku ew wê li wê bihizirê. Hinekê jî wê di wê çerçoveyê de wê felsefe wê, bi aqilê xwe re wê bikê ku ew wê ya rast û bi hev re di levkirinekê de wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê mijare hizirkirinên li hebûnê bo fahmkiirina wê û di renekê de wê weke salixkirinên bi wê re wê weke aliyna wê yên giring wê xwe di renekê de wê bidina dîyarkirin.

Felsefe wê, di demên serdema navîn de wê li ser wateya tiştê û hebûnê wê bihizirê. Di wê temenê de wê, mijare fahmkirin û wateya jîyanê de wê bikê ku ew bigihijê fahmkirinekê. Sokrat wê di renekê de wê serî li ser wateya hebûnê wê serî bi wastênê. Di wê nûqteyê de wê mijare salixkirina hebûnê û bi wê re hewldana gihiştina fahmkirinê wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare hebûnê û wateya wê di wê çerçoveyê de wê bi pêvajoyên wê yên hizirkirinê û bi wê re wê li bersivên pirsên weke çawa were jîyankirinê û hwd re wê, di dîmen û awayekê de wê weke ku wê li wê were kê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê baştirin jîyankirinê wê di wê çerçoveyê de wê bi pirs pirsîn û bersivkirina wan a di wê temenê de wê bi çerçoveyek aqilî û hwd re wê di renekê de wê weke ku wê ku wê bibê û wê pêşkeve.

Di awayekê de wê mijare kirine felsefeyê wê di renekê de wê dikarê wê di şêwayekê de wê di wê temenê û renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê rastî wê çî bê bi fêrsek fahmkirinê ku wê weke bi me re wê bide dîyarkirin û an wê di dewama wê de wê, çawa bê ku ew wê bi xwestek me ya zaninê re ku wê were zanin re wê têkiliya wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê di wê nûqteyê de wê aliyekê weke lêpirsênê a bi gotina weke 'rastî çî ya' re wê xwe di wê nûqteyê de wê weke bi fêrsek fahmkirinê wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê weke di renekê de wê bide dîyarkirin.

Mijare gihiştina rastiyê û rastîtiyê wê, di wê nûqteyê de wê, weke aliyekê wê yê bi armanca kirina felsefeyê re wê, di şêwayekê de wê fahmbikê bê. Di wê nûqteyê de wê ne weke têgînek zaninê lê wê weke fêrsek bi wê û di wê zaninê de ya rastîti wê çî bê wê di wê de wê têbigihê û wê fahmbikê. Wê dema ku em felsefeyê wê weke 'zaninê' û an wê weke 'hêskirinek zaninê' wê fahmbikin wê di wê nûqteyê de wê weke şaşîyek wê di destpêkê de wê di fahmkirinê de wê karibê xwe bide

dîyarkirin. Ew jî wê ew bê ku wê navaroka wê zaninê wê çî bê wê weke ku wê bi wê fahmkirina wê zaninê re wê weke ku wê ji berçav wê dûrkeve. Ew wê weke aliyekê ku ew wê di wê gotina zaninê de wê weke ne hati kirpendin wê bi fêrsek fahmkirinê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Lê felsefe di aslê xwe de wê li wê zaninê û gihiştina wê zêdetirî wê, di wê de wê rasttîyê û fêrsa wê ku ew çî bê wê gihiştina wê zêdetirî wê di renekê de wê weke ku wê giringtir wê bibînê.

Ev wê weke aliyekê wê yê bi kirina felsefeyê re wê xwe bide dîyarkirin. Yan jî wê di wê temenê de wê navaroka zaninê wê çî bê wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Ya ku wê di renekê de wê bi kirina felsefeyê re wê rêwîtiya wê bide diyarkirin wê di wê nûqtayê de wê ji zaninê zêdetirî wê rengê navaroka wê zaninê û rengê wê fahmkirina wê bê. Di wê çerçoveyê de wê dema ku wê platon wê li wê bihizirê wê, di temenê ideaya xwe de wê şîrove û dahûrkirinên xwe wê li navaroka wê bikê û wê bixwezê ew di wê de bigihîjê wê fahmkirinê. Ew ya navarokê wê rengê hebûna zaninê û fêrsa wê ya bi çawa heyinê wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Wê jî wê di wê nûqtayê de wê werênê ser ziman ku wê, di wê navarokê de wê çawa wê were fahmkirin wê ew jî wê weke aliyekê wê giring wê xwe bide dîyarkirin bê. Demokrit wê heta têtînek atomî bîr û wê bi wê re wê hizir û tefkirkir û wê hanî ser ziman. Empedokles wê bi logoyên ku ew weke bi hev re bûyinê ku wê awayekên darêjkê ku wê biafirên ew li wan ne hizirê. Ew wê di wê rengê hatina ba hev û wê awayê darêjkê ku ew çawa afirîya wê weke aliyekê wê yê giring ku ew wê çî bê wê li wê bihizirê û wê bikê ku ew wê fahmbikê. An jî wê dema ku wê sofist wê mijare zaninê wê lêbipirsin û wê bi heyin û neyina wê re wê bikina mijare pirsînê de wê di mejiyê wan de wê aliyekê bi wê rengê ku ew bi wê dihizirin wê hebin. Di wê nûqtayê de wê, di demên serdema navîn de wê gotinên weke 'rasttîqîniyê' ku wê derkevin li pêş wê di wê nûqtayê de wê di wê de wê ne weke aliyekê ku ew gotina rastteqniyê wê çawa wê hebê û wê were ser ziman wê li wê bihizirin bê. Wê ji wê zêdetirî wê di wê fêrsa fahmkirinê a di wê de wê çawa wê têtîgihiştin, gihiştin û an lêgihiştin wê bibê wê di wê rengê de wê ya ku wê rengê wê di esas û rastiya wê de wê bide dîyarkirin wê ew bê. Di wê nûqtayê de wê minaq wê gotinek rastiye ku wê ji gelek aliyan ve wê bi encamên fahmkirinê wê bibê û an wê têtîgihiştinên cihê wê bi wê re wê were lê gihiştin wê hinekê

jî wê di wê nûqteyê de wê bi wê aliyê ve wê girêdayî bê. Di wê nûqteyê de ku wê, di wê rewşê de ku gotin di cih de bê wê rewşa qalikê û navarokê û an cewherê wê dikarê wê di wê nûqteyê de wê weke minaq bide û wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ew qalik wê dema ku wê xwediye çî navarokê û cewherê bê wê di wê rengê de wê, rengê wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê weke qadek hundurîn a ne diyar lê ku wê çawa wê were diyarkirin wê di wê nûqteyê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bi wê re wê di dewama wê de wê bi wê şewayê wê were lê hizirkirin wê bibê.

Di mijare hizirkirinên me de wê ew jî wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Minaq wê ew cewher wê di renekê de wê weke aliyekê ku wê weke mijare felsefeyê bê. Felsefe wê weke çerçoveya fahmkirinê a bi wê li wê gihiştinê bê. Wê di wê navarokê de wê bi gotin kirinê wê bikê. Di awayekê de wê dema ku wê spinoza wê *toza* xwe wê werênê ser ziman. Descartes wê bi wê tozê û ji wê têgihiştin û an afirandinên bi hizirî wê çawa wê were kirin ku ew li wê dihizirê û an di wê temenê de wê, di renekê de wê, weke Leibniz wê bi *monadên* xwe re wê bi têgînek metafizîkî wê bihizirê û wê di renekê de wê werênê ser ziman wê hinekê wê di wê rengê de wê xwediye fahmkirinê bê. Di renekê de wê, mijare mantiqê wê di renekê de wê têgîna lîpîrsîn û fahmkirina fenomenan ku wê poêşkeve wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Di mijare têgîna navarokê û liwê gihiştinê de wê, dema ku wê kant wê bi aqilê dahûrî û sentetikî wê bihizirê wê di wê dîmenê de wê çawa wê ji wê cewherê wê bixwezê ku ew wê derxê li ser rû wê bi wê re wê di awayekê de wê li wê bihizirê. Di nava tîkiliya nava kûr û ya serrû de wê, tîkiliyek bi wê rengê a bi qalib û cewherê wê di wê temenê de wê bi wê re wê were dîtin ku wê hebê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di mijare felsefeyê de wê, bêgûman wê aliyên weke tîkiliya nava ya heyinên heyî û girêdanên wan de wê di renekê de wê biwê re wê bibê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Di awayekê de wê, felsefeya mantiqê ku wê di demên serdema navên de wê pêşkeve û wê bikê ku ew kûrahiyekê wê bi wê re wê bikê wê di wê çerçoveyê de wê di hundurê û cewherê de wê bi fahmkiirên ku ew weke rêwitiyekê bi fahmkiirên wê dikê re wê bi wê re wê bikê. Di wê nûqtayê de wê dema ku em bi asoya aqilê xwe dihizirin li fezeyê û destpêka wê û pêvajoyên wê yên pêşketinê bi rêgezên wê yên ku ew bi wê heya dikin ku wan kifşbikin wê di wê çerçoveyê de wê dîmenekê hizirkirinê wê weke ku wê di temenê wê de wê hebê.

Yan jî wê teologek wê dema ku wê di têngîna xwûdezaniya xwe de wê bikê ku ew pêde kûrbibê û bigihêjê têngînên kûr ji ya ku ew dizanê wêdetirî wê hinekê jî wê bi wê temenê wê li ser têngînên bi hundurê gotinên weke yên menewiyetê û hwd ve wê girêdayî bê. An wê weke bi hundurê gotinên weke yên baweriyê û hwd bê. Wê di wê temenê de wê navaroka ku ew bi hizir nebûya wê çawa wê bi hizirkirinekê wê bikê û wê ji wê bigihîjê aqilekê wê di wê nûqtayê de wê bi wê re wê bikê. Di wê çerçoveyê de em dema ku em dihizirin ku wê gotin wê sînorê wê nebê di wê de bi kûrbûnê wê ya ku ew wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê were qastkirin wê hebê.

Di wê gotinê de wê çawa wê kûrbûnek bêsinor wê hebê? Wê dema ku em li bersiva wê gotinê wê li wê bigerihîn wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê bê. Ji wê aliyê ve wê felsefeyên zêhnî û mantiqî wê zawaca ku ew bi hev re dikin wê li ser wê navarokê, cewherê wê bê. Di wê de wê bi gihiştina fahmkiirên û hwd bê.

Weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên me yên bi fahmkiirên ên di nava gotinê de wê bi girêdanên weke têngîna sedemê û hwd re wê ji hundûr ve wê bi têkiliyek bi hiş a şubjeyî wê xwe di rengekê de wê bi fahmkiirinekê wê weke ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di şewayekê de wê werênê ser ziman bê.

Li vir wê mijare felsefeyê wê bi kirina wê re wê ji aliyekê ve wê bi têngîna kirdeyê, cewherê û an navarokê û hwd re wê di wê temenê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê hebê ku mirov wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Pêvajoyên me yên hizirkirinê wê di wê çerçoveyê de wê bi temenekê hizirkirinê a ku ew bi wê re wê karibê bi wê were lê hizirkirin re wê bibê.

Lêpîrsînên bi felsefeyê wê, di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê di awayê hizirkirinê zêdetirî wê di cewher û an hundurê wê de ku ew heya wê bi wê re wê hebê. Ji wê aliyê ve em dikarin li ser gotinek din jî wê weke gotinek di çerçoveya salixkirina gotina felsefeyê de wê weke bi têngîna *hêskirina zanebûnê* ku wê were ser ziman wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Hizirek wê di dîmenekê wê de wê dema ku ew were zanin ku ew çî ya û an wê çî qastbikê wê ew wê bi salixkirinek di navaroka wê de ku ew bi wê bûya û di wê çerçoveyê de wê bi xosletên hizirkirinê, tiştê û heyinê û hwd re ew hatiya dîyarkirin. Li ser wê re ew wê di renekê de wê, bi wê re wê ew wê bibê.

Di renekê de wê, di wê nûqtayê de wê awayê gotinê wê weke qalib û an qalikê wê hertimî wê di wê temenê de wê weke têngînek lêpîrsînê û şikê wê bi xwe re ku wê dimejiyê mirov wê çêbikê wê bi wê re wê bibê. Minaq em gotina darekê wê di hildina li dest wê çî wê bi wê re wê ew wê dîyarbikê ku ew wê bahsa wê darê wê bikê. Di wê nûqtayê de wê ew awayê gotinê wê çî di wê de wê nîşanaka wê bê ku ew wê dar wê darek ku ew li ser ardê şîn dibê wê werênê ser ziman. Di kurdî de wê, gotina *dar* wê, minaq wê wateya wê 'li dereha' û an 'ewder' û hwd re jî wê di şêwayekê de wê wateyek bi navber û mekanê a bi hev re di ahengekê de ku ew diafirênê wê bide me.

Di wê çerçoveyê de wê, li ser wê çerçoveyê de wê, di wê temenê navaroka gotinê a bi wê re wê salixkirina wê, bi wê re wê, dîmen û temenekê wê dîyar ku ew wê hebê wê di wê nûqtayê de wê bi têngîna salixkirina wê re wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê bibê.

Di wê çerçoveyê de wê ev wê bi wê re wê weke ku me li jor li çend deveran wê hanî ser ziman wê weke nîşanaka wê bê ku wê li ser zimanê me yê yekem re ku wê xwediyê pêvajoyên demdirêj ên bi xêvî bê û wê di wê de wê azmûnkirinên me wê hebin wê bi wê re wê ew temenê wê hebê. Di wê temenê de wê kûrbûnên bi ontolojikî, metafîzîkî, bi fahmkiirnên epistemikê gihiştinên me yên ku em li wan digihin û hwd jî wê di wê çerçoveyê de wê bingihê wan wê hebê.

Wê demê wê di wê nûqtayê de wê tiştê wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê çerçoveyê de wê giring bê ku mirov wê fahmbikê bê. Felsefe wê hinekê jî wê ji pêvajoyekê û pê de wê di wê ast û pîvane wê girtinên

me yê xêvî û bi hişbûnên wê de ku wê tîrîti û têri ku wê bibê wê bi wê re wê ew wê weke pêvajoyek wê ya pêşketinê a bi pîvan a bi aqil û zanînê wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê. Ji demên piştî demên kevnera û pê de wê di temenekê zêhnî de wê felsefe wê bi tememî wê bi aliyê hundûrîn re wê bi zêhnê, mantiqê, matematikê û hwd re wê were kirin wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê ku wê bingihîn ê ku em bi wê re wê fahmbikin û wê werênina ser ziman wê hebê.

Wê demê wê di wê çerçoveyê de wê felsefeya zêhnî wê di wê çerçoveyê de wê aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin wê hebê. Ew jî wê di wê çerçoveyê de wê bi encamên zêhnî û bingihê wê yê xêvî bi pêvajoyên wê yê fahmkirinê re wê, di wê çerçoveyê de wê karibê wê fahmbikê bê. Zêhn wê encamên wê û salixkirinên wê di wê rengê de wê di renekê û awayekê de wê di temenekê razberî de wê bi encamên wê re wê xwe di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Minaq wê dikarê wê di wê temenê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên girtinên pêşî bi aqilê pîretikî û yê piştî bi aqilê razber weke ku wê suhrewerdî wê bi pîvan û pêvajoyên wê re wê werênê ser ziman wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Ji suhrewerdî û heta spinoza wê di wê temenê de wê hizirkirinên bi pêvajoyên hizirkirinê û astên wê yê li ser hev bi radayî ku ew diafirin û wê, di nava pêvajoya şenberî û razberiyê de wê fahmkirina wê ya di zêhnê de wê ji wê aliyê ve wê weke ku mirov bihizirê û wê bi rehetî wê kifşbikê wê temenekê wê yê bi girtinên xêvî jî wê di wê temenê de wê hebê. Lê ev aliyên me yê hizirkirinê wê di çerçoveya wê fahmkirinê de wê çawa wê me bi gihênina asoyên fahmkirinê ku em bi wê derkevina dervî demê û bi têgînek gerdûnî bi hemû demên wê re wê li wê bihizirin wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Mejiyê me naqşaya wê ya newrojîkî û hwd wê, di renekê de wê weke dîmenekê gerdûnî û fezeyî wê di çerçoveya pêvajoyên pêşketina wê re wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Ev wê weke aliyekê ku wê di çerçoveya têgînen biolojîkî de wê weke karibê bê kirin weke mijarek fahmkirinê ku mirov wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên hizirkirinê wê di wê rengê de wê

xwedyê çerçoveyek sentezî a ku wê dem wê li ser ya berî xwe re wê bi pêşketinên dema xwe de wê di xwe de wê di dema piştê ku ew dijî de wê bikê wê bibê. Mijare sentez kirinê wê weke mijarek hebûnê bê û wê di wê çerçoveyê de wê bi mijare hebûnê re wê xwe bide dîyarkiirn. Di roja me de wê, di wê çerçoveyê de wê di xabatên biolojikî de wê bi wê re wê were dîtin ku wê sentezkirin wê di wê çerçoveyê de wê di awayekê de wê bibê. Bi wê re wê sentezkirin wê di şêwayekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bibê.

Di awayekê de ku em rewşa felsefeyê û pêşketina wê weke qaviztinekê mazin wê bi pêşketina mirov re wê bihasibênê wê demê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, di encama hinek sentezên biolojikî ên bi hebûnê re dibin re de jî wê di şêwayekê de wê şirove û fahmbikê.

Wê jî di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, dema ku em di çerçoveya xate pêşketina mirov de wê hilde li dest wê, ji demên berî demên şariştaniyê de wê çawa wê mirov wê xwedyê şêwayekê hizirkirinê ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Ji demên berî şariştaniyê de wê bi ber demên şariştaniyê ve wê dema ku wê çuyin wê bibê wê pêşî wê di rengekê de wê rewşên weke yên mîtan û an mitolojiyan wê pêşkevin. Lê berî wê demek bi pêjnkirinê wê weke bi dageran û hwd re wê bibê. Di wê temenê de wê ew pêjn wê bi dagerîya wan re wê, weke gilokna hizrî wê di dîmenekê de wê bibin û ew gilokên hizrî wê, di wê de wê dirêjbûnên bi girêdanên wê û an bi tayên wê re wê bibê. Ew jî wê piştî wê di dîmenekê de wê li hev hûnandinekê wê weke ji wan gilokan wê bibê û wê, di dîmenekê de wê bi hûnandinê wê mîtoloji û an mît wê di rengekê vegotinî de wê xwe bidina dîyarkiirn. Ev pêvajo wê weke pêvajoyek û ast û pîvanek bi rada a li pêş bê. Pîla wê radayê wê, di rengekê de wê li jor bê. Wê di wê de wê, bi pîla xwe re ew rada wê bi ber razberbûnekê ve wê herê. Ber ku wê di rengekê de wê, di meji de wê, gotinek wê lêkerên bi tégînî wê li wê werina kirin. Ev lêker wê weke bi dîmenî hizirkirin û tevkirkirn wê bibin. Di wê demê de vegotinên bi vegotinên ku ew bi bi rengekê hûnerî ê ji wê zêdetirî hanîna ser ziman (art of exaggeration) û an cihê wê hanîna ser ziman wê hin bi hin wê bibê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê. Ev hûner wê, di wê de wê, şêwayên teybet ên kifşkirinê wê were dîtin ku wê hebê. Wê tiştê ji wê

cihêtirî wê tefkirkirin û bi gotinkirina wê bibê. Di wê rewşê de wê di dîmenekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê piştî wê, di demên mitolojiyê ên têr de wê bi pêşketinên bi aqilî ên têr re wê, ew ji hunera ji wê zêdetirî vegotin ku wê were kifşkirin wê bi hizrên weke wê hanîna ser ziman re wê êdî wê were lê hizirkirin. Ev jî wê di renekê de wê bi hizra 'tiştê wê weke wê dîtin û wê hanîna ser ziman wê, weke mijarek felsefeyî wê xwe bide dîyarkirin. Lê di aslê xwe de wê kevneşopîya wê hizra hunera ji wê zêdetirî bi wê hizirkirin wê, aliyekê wê yê din ê giring ku mirov bi pêşketina aqilê mirov re wê kifşbikê wê di renekê de wê xwe bide dîyarkirin. Minaq wê di wê temenê de wê, di renekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê dîtin ku wê, di nava tiştê û wê hizra weke ji wê zêdetirî û cihê wê ew cihêbûn ku wê weke bi fêrsek fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin wê êdî wê weke aliyekê wê yê din ê giring diyarkirin. Ev wê di mejî de wê bi azmûnkirinên wê re wê, di demên piştê ên bi aqilê felsefeyê hizirkirinê re wê di wê de wê tiştê ji wê cihê wê, bi wê hizirkirinên wê û hwd re wê ji wê re wê karibê bibê temenê hizirkirinên wê. Minaq pelek ji darekê wê çî çavkani û elementên wê hebin wê di wê de wê bi wê re wê kûrbûna wê were kirin. Ew kûrbûna wê kirin û mirov wê bi aqilê xwe wê bi aliyên din ve wê kifşbikê wê, karibê wê bi wê re wê girêbide û wê werênê ser ziman. Ev jî wê, di wê çerçoveyê de wê, bi wê rengê wê ji salixkirinê, girêdanê, têkiliyê, têgînek cihêbûnê a di nava du tiştan û an di nava wê hizra wê de wê bi fêrsên fahmkirinê re wê bi wê kevneşopîyê wê ji aliyekê ve wê bi hizirkirina wê re wê di mejî de wê weke ku wê biafirê. Ev wê di mejî de wê, weke aliyekê giring ê ku wê di dema felsefeyê de wê bi hûrgilkinê û kûrbûnê û di wê de gihiştina encamên bi dahûrî û hwd re wê, rê li wê jî wê vekê. Minaq J. M, Bochenski wê dema ku wê mijare felsefeyê wê şîrovebikê wê bi şîroveyên xwe yên li ser aristo re wê dema ku wê salixkirinê di nava felsefe û zanistê de wê bi wî re wê bikê wê di zikhev de wê weke salixkirinek ku wê aristo wê bi felsefeyê û zanistê re di wekhev de wê bibênê re wê werênê ser ziman. Bochenski wê di wê rengê de wê bixwezê ku wê di wê herikina pêvajoyên hizirkirina bi felsefeyê de wê, çawa wê di renekê de wê, hin bi hin wê bi hûrgilkinê wê pêşketin bi hizir wê bibê wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê, di wê demê de wê felsefe wê weke gilokeke hizir ku wê hemû aliyên weke bi hûrgilî wê di wê de wê di zikhev de û bi hev re wê bijîn. Di wê temenê de wê di wê çerçoveyê de wê bi nerînek zanyarî li felsefeyê nerînê wê ber vê yekê

mirov wê nikaribê wê xarib û weke bi awayekê acêb li me were wê li wê binerê bê.

Bochenski wê di xabate xwe ya bi navê 'bi şewayê felsefi hizirkirinê' de ku wê li dora salên 1994an wê binivîsê de wê, bi gotinên weke rexne ên li felsefeyê wê bi wê rengê wê di renekê de wê di dewma wê de wê gotinê wê li ser navê aristo wê werênê ser ziman. 'Felsefe an dihê kirin û an jî nayê kirin. Lê belê ku ew felsefe newê kirin ev wê weke bi navê felsefeyekê bê re wê hizra xwe wê di renekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman (çav: J. M, Bochensk(1965), the methods of contemporary thought).

Ji xwe wê piştre wê di awayekê de wê bi hûrgilkirin û şîroveyên bi wê rengê ku wê her hurgilê wê pêşî wê weke beş û an qatek ji wê tamiyê wê bibînê wê piştî wê weke bi serê xwe wê weke tamiyekê wê fahm jî bikê. Ev wê bi demê re wê di wê dîmenê ku wê aristo wê bi têngnek qatagoriyî wê şîroveyê di derbarê mijare hebûnê de wê bikê û wê werênê ser ziman de wê piştî wê di wê dîmenê zanînê û rengên wê de jî wê bi wê re wê weke ku ew qatagorizekirin û an ew qatagorizebûyin wê di şewayekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê, pêşkeve. Mijare ji felsefeyê cihê pêşketin û bi wê gihiştina rewşa ku ew têra xwe hebin û bi wê re êdî ew cihê pêşkevin ku wê bibin jî wê di wê çerçoveyê de wê êdî wê di dewama wê de wê bi wê çerçoveyê û tênginê wê bibê.

Di wê rengê de wê di demên piştî serdema kevnera wê bi felsefeyê re wê bi awayekê vekirî wê rewşên weke yên bi mantiqê, metamatikê, metafîzîkê, ontoloji û an teolojiyê û hwd wê cihê wê di awayekê de wê di wê temenê de wê bi serê xwe wê pêşkevin û wê bi aqil û zanina xwe ya ku ew pêşdixin re wê êdî wê hem wê têra xwe wê hebin û hem jî wê ji felsefeyê cihê wê pêşketina xwe wê bi zanîn û zanyariya xwe wê bidina domandin. Di dewma wê de wê piştî demên serdema navîn wê êdî wê rê li pêşîya têngihên weke bi felsefeyê ên weke bi felsefeya rasyonalismê, emprisismê, realismê, geometri, astronomi, piştî wê civaknasî, derûnî û hwd wê bibê. Ev pêşveçûn wê ti kesek wê nikaribê wan di awayek de weke ku ew bi serê xwe pêşketina wan bibînê û werênê ser ziman. Ew wê ji wê kevneşopîyê wê weke hûrgilên wê yên ku ew xwe pêşdixin, bi şêwa û hizir û zanin dikin û pêşdikevin bin. Di wê rengê de di dewama wê de dikarê weke aliyekê wê yê giring wê werênê ser ziman ku wê ev hûrgil wê piştî wê di çerçoveyê de wê bi hûrgilên din re wê bi wê rengê wê bi dîmenekê kûrbûnê wê di awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê di

şêwayekê de wê pêşkeve û wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Ji felsefeyê ew cihêbûn wê di awayekê de wê weke ku wê felsefeyê bi gotina wê re wê di dîmenekê de wê li şûn wê bide hiştin. Lê ev wê giringiya felsefeyê wê weke temenekê wê ji holê ranekê. Vajî wê di wê temenê de wê bi pirs, lêpîrsîn, girêdan û têkiliyên bi fahmkirinê û nava wê û hwd re wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, zêdetirî wê bi çerçoveyek berfireh re ew wê xwe bide dîyarkirin.

Li vir mijare felsefeyê wê bi temenekê afrîner a fahmkirinê a zaninan re wê di rengekê de wê weke ku wê pêşkeve. Minaq wê her têngînên weke bi ew derûnî bê, civaknasî, antropoloji bê û an çand û hwd bê wê, li ser wan gotinên wê yên ku ew wê çerçoveya wê ya fahmkirinê re wê were fahmkirin wê bi gotina felsefeyê re jî wê têkiliya wê danîn û wê ji aliyekê din ve jî wê bi wê re wê were fahmkirin. Ev wê ji pêwîstîyekê jî wê were. Ber ku wê felsefe wê weke temenekê fahmkirinê, dana fahmkirinê, û pêşxistinê wê bi wê re wê bi awayekê wê biafirênê. Bi lêpîrsînên felsefeyî li ser têngînên zanyarî re wê ji wê aliyê ve wê, bi têngînek bi şêwayî û sazûmanê a bi aqil û zaninê re wê weke ku wê temenekê fahmkirinê wê bi wê re wê biafirênê.

Ji wê aliyê ve wê di demên hemdem de wê, mijare zanistên dibin û fahmkirina wan a bi nerînek felsefî jî wê ji wê aliyê ve wê weke ku wê wate û çerçoveyek wê ya fahmkirinê wê hebê. Minaq bi gotina zanistê re hizirkirina felsefeyî wê weke bi gotina felsefeya zanyarî re wê di encamaekê de wê were bi gotin kirin û wi wê çerçoveyê de wê, were lê hizirkirin û fahmkirin. Anjî bi derûnîyê re felsefeya derûnîyê, bi civaknasiyê re felsefeya civaknasî, bi dîrokê re felsefeya dîrokê û hwd re wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê were lê hizirkirin. Yan jî bi hûqûqê re wê felsefeya hûqûqê wê were bi navkirin. Bi ramyariyê re wê gotina felsefeya ramyariyê wê di rengekê de wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê bi felsefeyê re wan rêzkarên zanistî bi hizirkirina wan re wê ji aliyekê ve wê bi temenekê teorikî wê çawa wê rêgezên wê yên bingihîn ên fahmkirinê wê biafirênê wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê çerçoveyê de wê, di demên hemdem de wê, dema ku em di wê çerçoveyê de bi têngînek teorikî a felsefeyî re wê gotina wê bibêjin wê weyna felsefeyê wê ji kêmtirbûna wê zêdetir bûna wê di rengekê de wê were dîtin. Lê ew cihêbûna wê felsefe wê zêdetirî wê bi aliyê wê yê

teorikî û bi kifşkirina rêgezên re wê di wê çerçoveyê de wê li ser her têngîna zanyarî û hwd re wê cih bigirê û wê derkeve li pêş.

Di wê çerçoveyê de wê gotina felsefeya teorikî wê çî bê wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê hinekê li ser wê temenê û çerçoveyê wê weke ku wê pêwîst bê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Di wê çerçoveyê de dikarê bahsa têngînên weke tez û antitezê, felsefeya dahûrî, derpêşî, zimanî û hwd wê bi rêgezên wê yên teorikî re wê çawa wê were lê hizirkirin wê weke hinek mijarên felsefeya serdema hemdem jî bin ku wê xwe bidina dîyarkirin bin. Weke aliyekê wê yê din bi mantiqî, matematikî, geometrikî û hwd re wê, li ser wê temenê wê were dîtî ku wê çawa wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê mijare teoriyê wê weke bi têngînek razber a hizirkirinê re wê, bi rêgezên fahmkiirinê re wê xwe bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de mijarên teorikî bi têngînên weke felsefeyê re wê bi têngînên zanistî, rewîstî, olî, matematik, mantiq û hwd re wê bi gelek aliyên wê yên din re wê were dîtî ku wê çawa wê li wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman. Felsefeya dahûrî wê ji wê aliyê ve wê, bo ku ew bi pirsgerêkên teorikî ên felsefeyê ve hinek alaquadar bibê wê di wê temenê de wê were dîtî ku wê di rengekê de wê derkeve li pêş. Mijarên ku ew dihilde li dest wê di wê çerçoveyê de wê bi têngînek azmûnî wê bikê ku ew wan hilde li dest. Mijare felsefeyê teorikî wê bi têngînên weke pirezekirinê û hwd re wê di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê were dîtî ku wê derkeve li pêş. Mijare felsefeya teorikî wê, ji aliyekê din ve jî wê bi mijare tékiliyên nava rewş û heyinan û girêdanên wan ên bi diyalektikî û hwd re wê xwe di rengekê de wê bi wê re jî wê bide dîyarkirin.

Di demên hemdem de kirina felsefê

Di çerçoveya gotina wê de wê, di rengekê de wê hê gelek aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman wê bibin. Felsefe wê, di aslê xwe de wê ji demên ronansansê û pê de wê, di awa û rengekê de wê bi hinek xosletên teybet re wê were dîtî ku wê were kirin û wê derkeve li pêş. Di dema ronansansê de wê hinekê jî wê derketinek ku wê weke bi navê ronansansê ku ew karibê were ji wê bahskirin wê hinekê jî wê bi saya felsefeyê bê. Ber ku felsefe wê di wê temenê de wê were hizirkirin û wê di wê çerçoveyê de wê, bi awayekê wê li ser têngîna wê çerçoveyek teybet wê were lê hizirkirin. Di demên serdema navên de wê hinbi hin wê têngînên weke yên bi felsefî ku mirov wê karibê wê salixbikê wê hizrên

filosofên weke kopernic, kapler, û heta newton û gelilei û hwd wê di wê temenê de wê derkevina li pêş.

Di wê demê de wê di çerçoveyek têtînek felsefe a azmûnî û an empirîkî de wê weke hizrên pisagoriyan wê di renekê de wê pêşkeve. Wekî din wê lêpîrsînên xwe wê li ser têtînen matematîkî û hwd re wê bikin.

Lê di demê de wê têtînek nû wê derkeve li pêş. Ew jî wê di şewayekê de wê, bi hizirkirinên nû ên weke bi rengê wê yê weke rasyonalîzmê û hwd re wê pêşkeve. Di wê demê de wê di nava hizrên felsefî de jî wê têtînen weke îdeayî û an îdealîzmê bê û an felsefeyên metafîzîkî û hwd wê di awayekê de wê gotinên ku wê werina wateya lêpîrsînên wan wê di şewayekê de wê hin bi hin wê werina ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê felsefe wê, di awa, reng û pêvajoyek nû de wê weke ku wê derbas bibê.

Wê jî dikarê wê, di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê demê de minaq wê filosofên weke spinoza wê, bi hizirkirinên xwe yê weke li ser têtîna tozê û kirinê û hwd re wê, di dîmenekê de wê ji ya demê cihê wê hizrekê wê dênina ser ziman. Ev wê bi awayekê wê heta ku wê werin û bibina sedema wê ku ew di renekê de werina afarozkirin jî.

Lê di aslê xwe de wê demaek ronasanî wê bi hizirî wê bi suhrewerdîyan re wê destpêka wê li rojhilat wê bibê û heta endulusê wê di nava zane û filosofên demê de wê alîgirên xwe wê bibînen. Di wê çerçoveyê de wê hizrên piştî wê, li rojava wê bi filosofên weke bacon û lêpîrsînên wî yê li ser têtînek bi gotinkirî a weke ya zanyarî ku ew bi vegotinan wê werênê ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê weke hin aliyên ku em dikarin werênina ser ziman bê. Bi xabatên xwe yê weke 'nova atlantis' û hwd re wê hizrên xwe wê di wê warê de wê bînen ser ziman. Hizrên li ser têtîna xwezayê wê jinûve wê weke werina kifşkirin. Di wê çerçoveyê de bacon wê di renekê de wê dîmenekê xwezavan jî wê bi hizirkirinên xwe re wê di şewayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wî di xabatên xwe de wê, mijare xwezayê, zanînen û hwd wê, di hinek awayan de wê werênê ser ziman. Wekî din wê gotina zanyarî wê bi têtînek civakê ku wê çawa wê bibê wê bixwezê ku ew bi renekê vegotinî ew dîmenekê wê werênê ser ziman.

Piştî wê demê û pê de wê, dema ku wê filosofên weke descartes wê derkevin wê di renekê de wê lêpîrsînên xwe bi hizirkirinên xwe wê di dîmenekê de wê bi gotinên felsefeyê ên heta wê demê serdest in re wê bikê. Di nava wan de wê weke gotinek felsefeyî wê were kirin wê gotina xwûdê jî wê di şewayekê de wê weke ku wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê di karê wê di renekê de wê werênê ser ziman ku wê, lêpîrsînên li ser

wê nûqtayê de wê di renekê de wê bi hizrên ku wê werina ser ziman wê, rêya hizirkirinê a demên piştre jî wê di renekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê di wê temenê de wê jinûve wê weke ku wê were kifşkirin û wê derkeve li pêş. Li rex hizirvan û filosofên demê ên weke descertes û spinoza wê, di wê temenê de wê pêwîst bê ku em navê locke û hume jî di dewaama wan de werênê ser ziman. Wê di wê çerçoveyê de wê bi hizrên xwe re wê, werênina ser ziman.

Wekî din wê hizirvanên weke ku wê ji wê demê û pê de wê mijarên civakî wê bi sazûmana wê û keseyetiyê re wê ji xwe re wê bikina mijare wê di wê çerçoveyê de wê derkevina li pêş. Wekî din wê di warê civakî de wê ji hizirvanên weke Rousseau û heta Woltaire û hwd wê kesên ku wê hizrên xwe wê werênina ser ziman wê bibin.

Weki din wê hizirvanên weke Jean Bodin, Hugo Grotius û hwd wê, li ser temenê parastina 'azadiya wijdanê' û hwd re wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. Wê dema ku wê mijare têngîna hûqûqê wê bi têngînek felsefeyî wê hildina li dest wê ya xwezayî û ya pozitiv wê ji hev cihê wê bikin ku ew wê şîrovebikin û wê werênina ser ziman. Minaq wê weke Grotius wê bodin jî wê bi temenekê ku wê, bi hizrên xwe ku ew wê xwe bisipêrê aristo û thimasê aqineyî wê li ser hizrên hûqûqî ên xwezayî wê bisekin in û wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. Di wê rewşê de wê têngînên rêveberî ên dervî rêveberîya rûhanî wê werina tevkirkirin. Pêşî wê bi key re wê weke ku wê Maqyawelli wê hizrên xwe wê werênê ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê bibê. Di dewama wê de wê hizirvanên weke Giambattista Vico wê bi mijare dîrokê û mijare hilberînê û keseyetiyê wê bi wê re wê hilde li dest. Di wê rewşê de wê hizrên Vico ku wê derketina li pêş piştre wê di nûqtayê de wê bên dîtin ku wê derkevina li pêş. Ew nûqte jî wê nûqtaya ku ew dihizirê ku wê mirov wê weke berhema keda xwe ya afrîner wê xwe çawa wê biafirênê wê di têngînekê de wê werênê ser ziman.

Di wê demê de wê têngînên bindestiyê û hwd wê di renekê de wê bi temenî wê bikevina bin lêpîrsînekê de. Wekî din mijarên weke kolederiyê û civakatiya wê ku wê hinekê bermehiyên wê di zêhniyetê de wê mabin wê li hemberî wê û têngîna serdestîya wê were sekin in. Wê ew wê di renek de wê were ji holê rakiirn.

Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê li ser sekinê ku wê lêpîrsînên bi felsefeyî wê di wê demê de wê di aso û pêşdîtina wan de wê têngînek

weke civakî û mijare wijdan û wekheviyê û têngînel haqaniyetê wê hin bi hin wê di rengekê de wê hildina li rojava xwe.

Di rengekê de din jî wê ronansans wê di warê têngînên olî û pêşketinên bi protesteniyê re wê pêvajoyek reformasyonê û hhwîd jî wê bi xwe re wê di rengekê de wê bide destpêkirin. Ev pêşketin wê ji aliyekê ve wê nikaribê bêbingih li wan bihizirê. Di wê nûqtayê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di awayek de wê, ronansans wê di şewayekê de wê dawiyê li desthilatiya rûhanî a civakî wê werênê. Di wê temenê de wê weke têngînek civakî a li gorî xuy û rengê pêşketina wê ya demê ku ew pêwîsta bi aqil bibê bê. Li ser wê temenê lêpîrsîn wê di rengekê de wê were dîtin ku wê were kirin. Ji demên ronansansê û heta demên ronakbiriya wê di wê çerçoveyê de wê demek lêpîrsênê a hizirî wê xwe bide dîyarkirin û wê pêşkeve. Wekî din wê di dewama wê de wê hizirên bi felsefeyî ku wê ji wê demê û pê de wê hinbi hin wê di temenê idealism û metalyalism û hwd re wê li qutban wê cihê bibin wê, di wê temenê de wê, li ser wê re wê, di rengekê de wê bi felsefeyî jî wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Ev em wê bi bandûra pêşketinên demê re wê weke deme ku wê di wê de wê civak wê di wê de wê were rohnikirin wê bibê. Hinekê jî wê temen û wateya dema ronakbiriya wê di wê nûqtayê de wê piştî ku wê pêşkeve wê weke ku wê vêsarî bê.

Lê di wê demê de wê dîmenekê berfireh ê hizirkirinê wê di warên çand û hunerî de wê xwe bidina dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê weke davincî wê gelek hunervanên ku wê navê wan wê derkeve û wê bi berhemên xwe wê di demê de wê ji xwe bidina bahskirin wê bibin. Ev wê, weke nîşanaka demek bi aqil ku ew dihê û wê di wê temenê de wê êdî wê bi xwe re wê, lêpîrsînan wê werênê. Di wê demê de wê şîroveyan li ser pergale kapital û an kapitalisma hov ku wê werina kirin wê zêdetirî wê bibin û wê di wê rewşê de wê, derkevina li pêş. Zimanê rexnegiriyê wê weke zimanekê ku wê di dîmenekê hizirkirinê felsefî de wê di wê demê de wê weke ku wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Rexnegirî wê di xwe de wê, ya ku ew rexne dikê wê bi wê re wê weke pêwîst bê ku ew ya ku wê weke li şûna wê rast dibîne ew wê jî di wê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê hinek wê têngîna rexnegirtinê wê weke rast û xwedî perspektif wê di rengekê de wê derkeve li pêş. Di wê rengê de wê rexnegirtinê demê wê hinekê jî wê heta demên bi hizirkirinê weke yan bi dema derketina marksîsmê û hwd re wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê di wê temenê û rengê de wê di çerçoveyê hizirî

de wê di renekê de wê werênê ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Kirine felsefeyê di demên piştî ronansansê re wê hinek aliyên wê yên ku em di wê nûqtayê de wê di dewama wê de wê werênina ser ziman wê bibin. Di awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê dikarê wê li wê bihizirê ku wê di demên ronansansê de wê, hizirkirina felsefeyî wê bi zêdeyî wê di renekê de wê bi têngînek xwezayî wê were lê hizirkirin. Bacon wê di renekê de wê bi têngînek xwezayî wê li wê bihizirê. Weki din wê descertes û heta spinoza wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê were dîtin ku wê di wê rengê de wê, çendî ku wê bi têngîna 'tozê' re jî wê were lê hizirkirin wê ji kirinek jîyanî ku ew di dewama wê de bi wê re dihê hizirkirin wê ne dûr wê were lê hizirkirin.

Felsefe di renekê de wê ew wê, di wê demê de wê fêrsek din wê bi xwe re wê bide dîyarkirin ew jî wê li ser zanînê û piştrastiya bi zanînê re bê. Di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê, di nava zanîna demê de wê, şewayên zanînê ên weke bi têngînen ji wê derhanînê wê xwe bidina dîyarkirin. Mianq wê di şewayekê de wê şewayên fahmkiirnê wê çendî ku wê bi têngînek zannînê wê bi pêşkeve wê di temenê zanînen ku ew dikarin werina piştrastkiriin û pirsê wê re wê, têngîna zanistê re wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin.

Di dewama wê pêvajoya felsefeyî de wê hatina ya dema zanyarî wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bi rengê zanyariyê re wê bi zanistî wê xwe bide dîyarkirin. Ya weke ya vajî zanistitiyê wê weke 'ya nayê piştrastkiriinê' û hwd re wê di dîmenekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê xwe bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karrîbê wê di renekê de wê weke ku mirov wê li wê bihizirê bê.

Têngînen emprikî wê li ser wê temenê wê pêşkevin. Li vir ku em di wê temenê de wê pirsê wê bikin wê di nava têngînen zanyarî û felsefeyî de wê çî cihêbûn wê hebê wê, demê wê di wê rengê de wê ev pêvajoyên wê di renekê de wê werina ser ziman. Lê emprikî wê pirsên wê çendî wê, bi felsefeyî wê çî wateya wan wê hebê jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê lêpîrsînên felsefeyî wê, di renekê de wê, li ser ya ku ew bi têngîna ya heyî ew bi gihijê fahmkirinên nû re wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Zanist wê di renekê de wê bi awayekê wê weke

ya ku ew hatiya lê gihiştin weke bi aqilmeşandinê û hwd bi felsefeyî wê di wê temenê de wê bi ceribandinê û hwd re wê bi birhan û argûmankirinê re wê di rengekê de wê were lê hizirkirin. Lê ji wê demê û pê de wê dîmenekê din jî ku wê rengên fahmkirinên me ên di derbarê dûnyê û hwd de wê pêşkevin wê bibin. Ew jî wê, li rex têgîna epistemikî wê têgîna hermeneutikî bê. Têgîna hermeneutikî dê wi rengekê wê li ser yên ku ew wê weke bi şîrovekiirnê ku wê ji wê were derhanîn û wê bi wê re wê bigihijê nerînekê li dûnya xwe ya derve. An jî wê bi wê re wê di wê temenê de wê, nerîna xwe ya li derve wê bi wê re wê biafirênê. Di serdema navîn de wê ev wê di têgîna pirtûkên pîroz re wê weke şêwayekê hizirkirinê ê bi wê gihiştina fahmkirinê a li ser tiştê û bi wê re bi şîroveyê wê weke ku wê di temenekê rêgezî û hwd de ku wê biwê re wê were jê derhanîn wê li wê bê gihiştin û wê bi wê re wê fahmkirinekê wê bi wê re wê were lê gihiştin bê.

Şîrove wê di wê temenê de wê di rewşên weke xwandinek rewşek, pêvajoyekê, pirtûkekê û an jî di rewşên weke yên asta dawî û demên dawî de wê weke bi rewşa filmên ku ew dihên pêşxistin, rewşên weke dîyatroyan û hwd bin wê di wê temenê de wê çawa wê nerînekê bi şîroveyî wê di mejiyê mirov de wê biafirênin weke li dûnya dervî me wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Têgîna hermeneutikî wê di wê temenê de wê li ser rêgezên zanistî û hwd re wê di wê temenê de wê di dîmenekê felsefeyî de jî wê were dîtin ku wê bibê xwediye dîmenekê fahmkirinê. Weke ku em di rengekê de wê minaq li ser têgîna fizika newton re wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê çawa wê li ser wê rengê hizirkirinê re wê bi dîmenekê de wê şîrove wê bi mijare hebûnê û hwd re wê di temenekê pêwîstîni û hwd de wê werina kirin wê di wê temenê de wê bibê.

Einstein wê bi awayekê wê dîmenê ku wê newton wê fahmbikê wê di wê de wê bi weke di dîmenekê gûharandina re wê di rengekê de wê bigihijê têgîna xwe ya teorikî a teoriya roletiviteyê. Di wê çerçoveyê de wê zanina xwe wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di mijare fizikê û zanina wê de wê, di wê temenê de wê ji du aliyan ve wê di wê demê de wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin. Di awayekê teorikî de wê çawa wê di temenekê ceribandinê de wê were lê hizirkirin û ew wê were ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman. Minaq li ser teoriya roletiviteyê wê ceribandinên bo piştrastkirinê wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku

wê ew wê teoriyê wê di temenekê zanistî de ku wê were pênasêkirin jî bê.

Di wê temenê de wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare ji wê rengê wê fahmkirinê û an ji dîtina xwe gihiştina nerinekê bi fahmkirinê wê di wê çerçoveyê de wê weke xosletekê hizirkirinên demên hemdem û hizirkirinên wê yên bi felsefeyî û an zanyarî û hwd re wê di wê temenê de wê bibê bê.

Di wê temenê de wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê wê xwe bide dîyarkirin. Felsefe wê di wê temenê de wê di rengekê de wê dîmenekê şîroveyê a bi ya heya re wê bi pirsên weke çawa û çima re ku wê bi wê re wê li lê bihizirê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bikê ku ew wê bide dîyarkirin.

Wê jî wê di wê temenê de wê dikarê di dewama wê de wê li wê bihizirê ku wê felsefe wê şîroveyên wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê bi têngîna hebûnê û awayê wê, dîmenê wê û hwd re wê di dîmenekê de wê xwe bide dîyarkirin. Mijarên felsefeyê wê li ser wê temenê wê mijarên bi hebûnê û fahmkiirna wê ve wê girêdayî bin.

Felsefe û zanist wê li ser wê temenê ku me li jor wê hanî ser ziman wê têtikilîyek bi berdewamî wê di nava wan de wê hebê. Di rewşa pêşî de wê felsefe wê di rengekê de wê li ser rastiya wê û kifşkirinên bi wê re wê encamên ku wê bigihijê li wan wê bi zanyarî wê çawa wê di rengekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê çerçoveyê de wê ne belesebeb bê ku wê piştî ronansê wê, zanist wê hin bi hin wê pêşkevin û wê xwe di awayekê de wê demezrênin. Di wê nûqtayê de wê ji aliyekê ve wê bi wê temenê û têrbûna wê ya bi zaninê û hwd ve wê girêdayî bê. Ji aliyê din ve jî wê bi têngîna piştrastiya wê ve wê girêdayî bê. Di demên piştî barokê de wê bi zêdeyî wê şewayên weke bi ceribandîna û hwd wê bi zanyari wê pêşkevin. Ew jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê di mijare hizirkirinên me yên giring de wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê, zanin wê di rengekê de wê pêşketinên ku ew wê bi wê re wê bibin û bi felsefeyê wê bi aliyên ku ew wê bibin wê di rengekê

de wê weke bi zanyarî wê şaxên xwe wê di rengê de wê bi wê temenê wê di awayekê de wê biafirênin. Di wê temenê de wê ew zanist wê pêşketina wan bi şêwayekê û pêvajoyên wan ên pêşketinê wê di wê temenê de wê çawa wê encam wê ji wan wê piştî wê werina derhanîn ji wê di rengê de wê bi xwandinên felsefeyî û hwd ve wê girêdayî bê. Di wê rewşê de wê felsefe wê piştî wê ku ew zanist pêşketin û pê de ji wê karê wê bi wê re wê dawî li wê newê. Di wê temenê de wê weke felsefeya wê ji wê demê û pê de wê pêşkeve wê bi temenekê zanistî û an zanyarî ku ew bi wê çerçoveyê pêşdikeve wê di wê rengê de wê xwe di rengê û awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Felsefeya demên hemdem wê kirina wê di wê temenê de wê di rengê de wê bi awayekê wê, dikarê di çerçoveya wan şaxên bi zanyarî ji wê pêşdikevin û piştî wê pêşketinê ew têkiliya wê ya bi wan re ku ew dibê û pêşdikeve wê di rengê de wê karibê wê di şêwayekê de wê fahmbikê bê.

Di demên felsefeyên ên piştî ronansansê de wê felsefe wê di nava xwe de wê weke zaroyên ku ew wê bîrê dînyê wê, zanistên ku wê ji wê bibin wê bibin. Ew zanist wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi şêwayên xwe wê pêşbixin û wê rengê hizirkirinên xwe wê weke derûniyê û civaknasiyê, dîrokê, biolojîyê û hwd wê pêşkevin. Lê di wê nûqtayê de wê, zanist wê li ser ya dîyar re wê, bi salixkirin, birhan, argûman û hwd re wê bibê û wê di wê çerçoveya dîyar wê de wê xwe bide dîyarkirin. Ya weke vajî zanistê wê di rengê de wê weke ya ku ew nikaribê were dîyarkirin, piştrastkirin, bi birhan û argûmankirin bê. Di wê temenê de wê ya weke ne dîyar û di wê temenê de wê ne dîyar bê wê weke ya ne bizanyarî bê.

Li ser wê re wê weke aliyekê wê yê din ji ev wê sînorekê di nava felsefeyê de wê bi zanina dîyar û ne dîyar re û an zanina zanistî û ya ne zanistî û hwd re wê di wê temenê de wê cihêkirinekê wê bi cûdahî wê bikê.

Di wê rewşê de wê, bi ber zanistbûnê ve çûyinê wê di wê temenê de wê were û bibê. Di wê rengê de wê, zanistbûnî wê pêşkeve. Hizrên weke emprikiê ên li ser temenê azmûnê û bi çerçoveyek aposteriori yî wê di wê çerçoveyê de wê, ji aliyekê ve wê, xwe bide dîyarkirin. Ya apriori a vajî wê di wê çerçoveyê de wê weke zaninên ku ew neyêna piştrastkirin û hertimî mijare hizirkirinê bin wê di wê temenê de wê di rengê de wê bibê.

Di renekê de wê, felsefe wê mijare hebûnê û ya ku ew di serî de hertimî bi pirsên hebûn çî ya re ew li wê bihizirê û wê werênê ser ziman re wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê, hin bi hin wê tiştêkê din jî wê bi felsefeyê wê bibê. Ew jî wê bi gotina zanistê ve girêdayî wê lêpirsînên felsefeyî bin. Di wê çerçoveyê de wê, gotina 'felsefeya zanistî' wê di wê temenê de wê, bi temen bibê û wê weke têgînek hizir û zaninî a şenber û ji nepenî, û ne dîyariyên metafîzîkî û hwd dûr wê di renekê de wê bi fahmkirinekê ku wê xwe bide dîyarkirin wê derkeve li pêş.

Felsefeya zanistî ku mirov wê bi gotinekê wê salixbikê wê di wê temenê de bê. Wê di serî de wê, encamên zanistî wê, li wan wê bihizirê û wê bi pirsên li ser wan re wê bipirsê wê bikê ku ew bigihijê encamên din ên weke yên dîyar û an encamên ne dîyar ku ew karibin werina dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê, di renekê de wê, weke aliyekê bi temenkirin û fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê li ser ya zanist wê temenê wê, giringiya û wateya wê li wê bihizirê û wê bigihijê fahmkirinên din ê weke wê giring. Weki din bi temenekê epistemikî wê rêgez û şewayên wê yên ku ew bi wê heya wê çawa wê werina fahmkirin wê weke aliyekê wê yê ku ew wê ji wê aliyê ve wê bihizirê û wê bikê ku ew fahmkirinekê jî wê çêbikê bê. Felsefeya zanistî wê piştî ronansê û pê de wê bi temenekê fizîkî û hwd re wê di jîyanê de wê bi çavkaniyên xwe yên diyar û heyî re wê were lê hizirkirin û wê pêşkeve. Di wê temenê de wê dema ku em têgîna zanistitiyê wê pênasebikin wê di serî de wê bi cerbzaniyê re wê were ser ziman û di demên serdema navên de wê bi kes û filosofên weke ibni heysem û heta Roger bacon û hwd re wê di renekê de wê were dîtin ku wê were li wê hizirkirin û pêşxistin. Francis bacon wê di 'novum organum' de wê şewayê aristo bi encamên hizirkirinê ên heta wê demê bûna re wê di renekê de wê bihizirê. Gelilei bi wê bawer dikir ku xweza bi matematik û geometriyê were pênasekirin. Newton wê li ser têgînek fizîkî re wê bi fenomenî û hêzên fizîkî ên weke kişîna kutleyê ên nayên dîtin bi çav wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Di wê demê de wê dema ku Newton ew dihanî ser ziman wê weke 'dervî rastiyê' wê ew têgînên wî werina dîtin û wê pênasekirin. Lê bi demê re wê, li ser temenê têgîna teoriya roletiviteyê û an dîtbariyê re wê di renekê de wê êdî wê bi kifşkirinên wê werina kirin re wê salixkirinên ku ew wê bi wê werina kirin wê nîqaşên bi wê ên zanyarî wê rê li pêşiyta wan wê vekê.

Hume wê bi têgîna çuyina li ya giştî û pirsgerêkên wê yên fahmkirinê re wê alaqaqdar bibê. Li ser awayekê bi hizirkirinê ku wê weke ji ya newton

wê were derhanîn re wê bi wê çerçoveyê wê di rengê de wê weke ku wê bihizirê. John Stuart Mill û William Whewell wê di rengê de wê, li ser temenê zankirinê wê mijare şewayê li ya giştî gihiştinê wê nîqaşbikin. Whewell wê zanina ku wê weke çavdêrîya bûjenî bê û weke berhema nerîna şubjeyî bê wê bi wê re wê nîqaşbikê.

Di wê demê de wê nîqaşên li ser zanistê re wê zêde bibin. Hızirvanên weke Charles Sanders Peirce wê li ser têngîna zankirina zanistê wê bi nîqaşkirinên xwe wê bikê ku ew derxê li pêş. Wê dema ku wê dem wê were sedsale 19'în de wê têngînên weke kuantumê ku wê pêşkevin wê, nerîna mirov a di derbarê dem û mekanê de wê bi gûharênê û wê bi encamên ku wê bigihijiyê de wê zanistê û nerîna mirov a bi zanistê wê, bandûrbikê. Wê ji qatka binî weke atomê ku wê ji demên kevnera ve wê weke 'qatka nayê qatkirin' ku wê were ser ziman wê, bi qatkirina wê re wê, dest bi pêşketina xwe ya di dîrokê de wê bikê.

Lêkolînên bi fizikî wê di wê çerçoveyê de wê bi zanistî wê were dîtin ku wê dem bi dem wê zêdetir wê bibin û wê encamên bi kifşkirinên navaroka atomê bi elektronê, netronê û protonê û hwd re ku wê bibin wê piştî wê mohra xwe li pêşketinên demên piştê wê bixin. Bi biolojîyî wê, di qadên weke bi genetikê û molekulan de wê bi kifşkirinên bi wê re wê pêvajoyek bi pêşketinê re wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê demê û pê de ku wê heta wê demê wê bibê wê, bi rêgezên gerdûnî û gelemperî wê hizirkirin wê bibin. Wê Hızirvanên weke Carl Gustav Hempel li ser rêgeza piştrastkirinê re wê li wê bihizirin û wê dervî wan rêgezên giştî wê, bixwezê ku ew nerînekê bi têngîna felsefeya zanistî re wê pêşbixê.

Weki din wê Karl Popper wê teoriya dikarê were şaşkirin û piştrastkirin wê biavêjê li holê. Li gorî wê ya dikarê weke were şaşkirin wê ji ya giştî hatinê bê û wê demkî bê. Ya ku ew di wê demê de şaş wê di demek piştê wê karibê rast jî bê. Di wê nûqteyê de wê têngîna Popper wê ser rengê hizirkirinê ê bi wê rengê wê bi wê re wê avakirî bê.

Di mijare ya ku ew were fahmkirin û an dikarê were fahmkirin û an nikaribê were fahm û yan newê fahmkirin wê li ser wê bisekinê. Tiştê ku em wê fahmdikin em çendî wê dikarin wê bibêjin ku em wê fahmdikin wê di wê temenê de wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di şewayekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Wê têngîna dikarê wê bi rengê hizirkirina Larry Laudan ku wê li ser têngîna rasyonalityê wê bibêjê ku mirov, 'rasyonalityê bi pêşketinê wê mafdar wê derxê ji pêşketina rasyonali hê wê baştir bê' ku wê di rengê de wê werênê ser

ziman re wê weke di dîmenekê weke bi wê re de wê xwe bide dîyarkirin. Wê bi têngîna sinorê nava felsefeyê re wê alaquadar bû û wê xwest ku ew wê werênê ser ziman ku zanistvan rêya ku ew herî zêde çareserker bê wê bi şopênin re wê hizra xwe wê werênê ser ziman.

Di mijare felsefeya zanistî de wê, mijare şêwayê wê were dîtin ku wê bi demê re wê çawa wê weke aliyekê giring ê zanistê wê biafirênê wê bi wê re wê li ser wê bisekin in. Wê di wê rengê de wê ya zanist û ya ne zanist wê di nava wê de wê bihizirê û wê bi têngînên weke ya rast, ya bi zankirinê, vajî wê û ya weke bi derhanîna têngîna gerdûnî ku ew were fahmkirin re wê li wê were lê hizirkirin.

Wê dema ku em mijare felsefeyê bi gotina zanistê re wê li wê bihizirê wê hinekê jî wê bi encamên wê û çawa wê were hildan li dest bi awayekê rast û wê were fahmkirin wê weke aliyên ku wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê nûqtayê de wê têngînên weke bi gotina 'etikê' û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê werin û derkevina li pêş. Minaq wê, têngînên weke bi kopîkirina zindiyan û an mirov re wê çawa wê, 'şaş wê were dîtin' wê di wê teменê de wê di demên piştire de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Lê ev wê weke fêrsek û pêşketinek ku ew wê mirov wê karibê bi zanistî wê pêkbênê û wê pêşkeve bê.

Di wê temenê de wê encamên felsefeyê wê çawa wê ji ya baş re wê werina bi karhanîn wê weke aliyekê ku wê bi wê temenê û çerçoveyê wê felsefeya zanistê wê li wê bihizirê bê. Minaq wê bi zanistê wê 'bombaya atomê' wê were pêşxistin û wê li hemberî mirovan wê bikarhanîna wê û an bi wê pêşxistina tehdidên netewî û hwd wê çendî wê bi wê der etîkî ên zanistî bin wê di rengekê de wê weke aliyên ku wê bina mijare felsefeya zanistê.

Felsefe wê ne tenê wê bi encamên wê yên zanyarî re wê alaquadar bibê wê di dewama wê de wê bi çawa ji wan sûdgirtinê û hwd re jî wê di wê temenê de wê weke mijarek fahmkirinê wê li ser wê bisekinê. Minaq wê teknik wê pêşkeve û wê di wê temenê de wê her ku wê pêde herê wê pêşketina wê mazintir bibê. Lê wê çawa wê were bikarhanîn û an fêrbûna bikarhanîna wê weke mijare zanebûnekê ku mirov wê bi wê re wê fêrbibê wê di wê çerçoveyê de wê bibê.

Di demên hemdem de pêşketina teoriyên felsefeyî ên weke hebûnîparêzîyê

Dema ku mirov wê felsefeyê wê bikê wê di serî de wê çawa wê, jîyanê wê weke bi wateya wê û di awayekê di dewama wê de wê bi hebûyina

mirovî a hebûna rewîstî û hwd re wê fahmbikê. Felsefe wê weke kevneşopîyek hizirkirinê ku wê bi hezaran salan wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Wê dema ku mirov wê li wê dihizirê wê ji dû aliyên ve wê fahmdikê wê bi wê temenê û pêvajoyên wê yê dîrokî weke bi dîroka hizir re bê. Aliyê din jî wê bi rengê hizirê wê yê teorîkî û hwd re ku wê were lê hizirkirin bê.

Di awayekê de wê dema ku wê bahsa filosofan wê were kirin wê, di şêwayekê de wê çawa wê komplikeyîya jîyanî wê bi wê re wê li wê bihizirin. Wê li ser wateya jîyanê û mijare destpêkê a bi jîyanê û mirinê û hwd re wê, di awayekê de wê li wê bihizirê. Lavinan wê dema ku wê mijare hebûnê wê hilde li dest wê li ser temen û têgînekê wê bi ya bûyinê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Heidegger wê di dîmenekê ontolojîkî de wê bi têgîna demê re wê li wê bihizirê.

Gotina kirina felsefeyê wê di aslê xwe de wê weke wilqasî wê çerçoveya wê berfireh bê ku wê çî wê bi wê re were lê hizirkirin wê karibê were kirin. Di wê çerçoveyê de wê weke têgînek ku wê li ser mijare fahmkirinê wê were lê hizirkirin.

Wateya felsefeyê wê di serî de ku wê çawa wê li ser rewş û wê pirsan wê bikê û wê li bersivên wan wê bigerihê. Kant wê, dema ku wê bahsa wê bikê wê bi gotinan filosofan pîr zêde pîr kirin li ser wê. Lê em divê ku em di dewama wê de wê werênina ser ziman ku wê lêgerîna li bersivên wan pirsan wê di xate kevneşopîya bi hizirkirina felsefeyê de wê çawa wê hizirê cihê wê werênê li holê wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê.

Di mijare felsefeyê de wê, di rengekê de wê bi hizirkirina li tiştê wê tiştê wê çawa wê weke ku mirov wê dibînê wê di dîmenekê de wê fahmbikê wê, di awayekê de wê weke rengekê hizirkirinê a bi wê re jî bê. Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê gotinek wê di wê nûqteyê de wê li ser ya heyî bi darêjk û hwd wê ew bê ku wê were gotin û pirsîn ku ew tiştê ku em wê bi wê rengê û awayê wê dibînin gelo ew di wê rengê û awayê de bê.

Dîroka me ya rewşenî de wê felsefe wê pêşkêşiyek mazin a bi zane û hiş wê bikê. Di wê çerçoveyê de ku em di dîroka kurdistanê a hizir de wê li wê binerîn wê ji hizirê demên hemdem ên weke yê mitrayî û heta zerdetiyê û mantitiyê, mezdekiyê û hwd wê, di wê temenê de wê karibê di gelek awa û rengan de wê werênê ser ziman. Lê wê di xatekê de wê di dewama hev de wê, bi çerçoveyek ku wê were lê hizirkirin jî wê were dîtin.

Kirina felsefeyê wê, li kurdistanê wê weke aliyekê wê yê giring wê were dîtin. Weke kevneşopîyek kûr lê ku wê çendî wê bi ber demên hemdem ve wê were wê weke ser wê nûxûmandî wê di reng û dîmenekê de wê xwe bide dîyarkirin. Wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di wê temneê de wê bide dîyarkirin.

Zerdeşt wê dema ku wê li hebûnê wê bi hizirê wê di dîmenekê ontolojikî û epistemikî wê di rengekê de wê li wê bihizirê. Ev kevneşopî wê bi mantiqî û mezdek re jî wê bidomê. Piştî wan wê bi el-dinwerî, û heta suhrewerdî, şehrezorî, hallaicî, nesimî û hwd jî wê di dîmenekê de wê xwe bi wan re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Mijare hebûnê û rêgezên wê yên bi hizirkirinê ku wê di wê nûqteyê de wê li kurdistanê wê were kirin wê du nûqteyên zêde wê navdar, nasdar û ku wê derkevina li pêş wê werina dîtin. Yek wê zerdeştî bê û ya din jî wê piştî wê demê wê bi suhrewerdîyî bê. Kevneşopîya suhrewerdîyî wê bi zêdeyî wê ji herêmê zêdetirî wê li deverên dervî herêmê ên weke endulusê û hwd re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Pîvan û astên hizirê wê ji ya kirinê û bi ber ya aqilê razber re wê bikê ku ew wê werênê ser ziman. Wê bi aqil re wê mijarên weke nîrxên hebûnê, pîvanên fahmkirinê, ezîtî û hwd wê weke aliyên ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê bibin.

Di nava têngîna hebûnîparêzîyê de jî wê di rengekê de wê dikarê wê herikînên cihê wan kifşbikê û werênê ser ziman. Heidegger, huserl û hwd wê bi têngînek fenomenolojikî wê bi hizirin û wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. Ku wê çendî wê li ser wê kevneşopîyê wê bihizirkirin jî wê hizirvanên weke lavingas, de deauvoir, kierkegaard û hwd wê di dîmenekê cihê ê fenomenolojikî de wê bi têngîna bûyinê re wê li wê bihizirê. Di awayekê de wê, dema ku em hizirkirinên zerdeştî di wê çerçoveyê de wê fahmbikê wê li ser aliyê duyem wê di dîmenekê epistemikî û ontolojikî û hwd wê di zikhev de wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Minaq lêpîrsînên li ser berpîrsîyarîyê a li ser gotina xwe ku wê derxê li pêş wê di wê temneê de wê weke têngînek bi qasî pêjna 'ya yê din' a lavingas wê di mijare fahmkirina felsefeya wî de wê weke ku wê giring bê.

Di wê nûqteyê de wê mijare hebûnê wê di çerçoveyek têngînî a bi hizirkirinê weke bi obje û şubjeyîya wê re wê di awayekê de wê were lê hizirkirin. Aliyên bi hizirkirinê ên weke ji objeyê li şubjeyê wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê ku wê li pêjnekê di wê temenê de wê bigerihê a weke ya ontolojikî wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê bi filosofên weke heidegger re wê têngîne xwûdayî wê di

wê temenê de wê derkeve li pêş. Aliyê din wê bi têngîna şubjeyê ku wê ji wê bi ber mijare bûyinekê û ji wê bi ber hebûnekê ve wê herê weke ku wê hizirvanên weke Levinas û hwd wê bikin wê di wê temenê de wê dîmeneke hebûnê ê rewîstî û hwd wê bi wê çerçoveyê de wê li berçav bigirin û wê yê din ji wê gavê biavêjin û wê şîrovebikin. Şîroveyên li ser têngînên etikê û şsaxên din ên bi felsefeyî weke rasyonalismê, emprisismê û hwd wê di wê temenê de wê di rengekê de wê were dîtin ku wê derkevina li pêş. Weke ekolna felsefeyî ku wê di roja me de wê hê jî wê rengê hizirkirinên me di awayekê de wê bi wê re wê wek eku wê bidina dîyarkirin. Weki din wê mijare fizikê, matematikê, mantiqê, astrofizikê û hwd wê di wê çerçoveyê de wê bi gelek aliyên din re wê karibê di dewama wê de wê bi wê re li wan bihizirê. Kifşkirinên bi zanyarî ku wê bi wan wê bibin wê di jîyane me de wê ji temen ve wê gûhartinan wê bi xwe re wê werênin. Mirov wê di nava jîyanê de wê pêvajoyên xwe yên hizirkirinê wê bi wê çerçoveyê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi hizirkirinên xwe wê di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Sartre wê hêsta 'hîç'bûnê wê di rengekê de wê şîrovebikê wê bi temenekê azmûnî wê ji wê bê xwestin ku ew were têngînek serbixwe a felsefeyî. Minaq wê rewşên weke xamxwariyê wê ji tirsê û hwd wê bibin wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Hêstên me wê bi hebûna xwe û ya vajî wê ku ew bi wê re were fahmkirin re wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê tişteke wê ji me re wê vebêjin. Sartre wê weke ku wê lavingas wê bikê wê bixwezê ku ew ji têngîna hebûnîparêzîyê ew bigihijê têngînek humanismê a bi hebûnê re ku ew were ser ziman. Li gorî wê têngîne ku wê li ser mirov re wê were salixkirin wê bê gotin ku 'wê mirov pêşî wê hebê, bi xwe re hevnasînê dikê, li dînyê belav dibê û piştê xwe salix dikê' re wê werê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê weke ku wê zerdeşt wê di çerçoveya têngîna xwe ya hebûnîparêzî wê bi gotina 'kirina baş, çalakiya baş û gotina rast' re wê werênê ser ziman wê şîroveyên li ser ji hev cihêkirina ya baş û nebaş wê di wê rengê de wê weke aliyekê giring ê fahmkirina mijare felsefeya hebûnîparêzîyê wê di rengekê de wê weke ku wê biafirênin.

Dema ku em ne baş bin em dizanin ku wê beremberê wê ya baş wê çî bê. Êşek di laş de wê mirov wê çawa nebaş bikê. Em dikin ku ser wê re em baş bibin. Wê demê wê rewşa êşê û jîyankirina wê weke dîmenekê hizrî û hişmendî ê ku mirov wê di wê temenê de wê bi fizîkî wê di rengekê de wê salixbikê û wê werênê ser ziman bê.

Hallac wê tiştê wê bi vajiya wê re wê bikê ku ew wê fahmbikê. Minaq wê mijare baweriyê wê vajê wê çawa wê nebawerî bê û wê dema ku em bahsa baweriyê dikin em wê jî di rengekê de wê bi wê re wê di kirpênin wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de li gorî min wê biqasî wê rewşa êşê û salixkirina wê û bermeberê wê ya başiyê weke ya ne biêş ku wê bi wê re wê karibê wê were fahmkiirn wê weke dîmenekê wê yê din jî wê bi têtîna niyeta nebaş ku wê beremberê wê nîyeta baş wê, di rengekê de wê bide dîyarkirin wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Sartre wê di wê nûqtayê de wê mijare têtîna azadiyê wê hilde li dest. Ya ku wê dema ku mirov azad bê ku wê weke xemê wê bi xwe re wê werênê û çawa wê weke rewşek ne rehetkirinê wê bibê li ser wê re di dawiyê de ku ew xwe ikna bikê ku ew ne azad a wê ji aliyekê ve wê weke encama xwestina ku ew ji wê ne rehetiyê xwe rizgarbikê re wê di rengekê de wê şîrovebikê.

Felsefe wê dema ku em bi wê re wê li wê dihizirin wê di rengekê de wê çawa me û aqilê me wê azadbikê û wê serbest bikê û wê bi fahmkiirnê wê ji kul, xem û hwd wê paqij bikê û wê bigihênê li rehetiyekê wê bi wê hevîyê jî mirov wê dikê felsefeyê bikê. Di wê çerçoveyê de wê kirina felsefeyê ku mirov bi mijare hebûnê re wê hilde li dest wê di demên hemdem de wê hinekê jî ev wate jî wê di wê de wê di rengekê û awayekê de wê hebê.

Di wê çerçoveyê de wê bi mijare hebûnê û fahmkirina wê re wê ji aliyê din ve jî wê bi wê aliyê wê yê hundurîn ve jî wê girêdayî wê bibê û wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê a ku mirov wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Felsefe û hebûn wê hinekê jî wê di wê temenê de wê, li ser temenê gihiştina zanina hebûnê di wan çerçoveyan de wê bi wan re wê di rengekê de wê weke ku wê alaqadar bê.

Di wê temenê de wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare hebûnê wê di wê çerçoveyê de wê bo felsefeyê wê hem bi hebûna heyî û dîyar re wê pîrrali û awa wê xwediyê fahmkirinên cihê bê. Ji aliyê din ên weke bi bûyinê, kirinê û hwd re jî wê weke bi pêvajyek fahmkirinê a bi aqil û hişê sentetîkî wê di rengekê de wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê bê. Wê di wê çerçoveyê de wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de zanina mirov û weke zanina her tiştê wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê ku em bi wê re wê fahmbikin bin. Hebûn wê weke her tiştê bê wê weke dervî hişê mirov wê weke bi têtînek ontolojîkî ku

wê çawa wê karibê weke hebûnekê were pênasekirin wê vajî wê di çerçoveya hişê mirov de jî wê weke bi hemû heyina bi hizirê ku ew dibê wê bi wê re wê weke hebûnekê jî bê.

Aristo wê dema ku wê bahsa hebûnê wê bikê wê weke bi gotina 'wê bi giştî û an tamiya wê re wê fahmbikê re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê têngîna yekbûna hebûnê wê bi wê re li ser wê tekbûna wê re wê di rengekê de wê bihizirê. Piştî ku ew gihişt têngînek tekbûnê bi wê re wê êdî wê ji wê têngîna hipotezî a hebûnî wê weke ku wê dîrkeve. Ev têngîna tekbûnê a hebûnê wê berê aristo wê bi parmenides wê di rengekê de wê felsesfeya wê bikê û wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Li ser wê re wê, gihiştina fahmkirina hebûnek tek ku ew heya wê di wê de wê bixwezê ku ew mijare hebûnê bi tamiya wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Li vir wê dema ku em bi mijare felsefeyê re wê li wê bihizirê wê di aslê xwe de wê têngîna hebûnîparêzîyê wê di rengekê de wê, ji aliyekê ve wê weke têngînek şubjeyî a hizirkirinê re wê di şewayekê de wê xwe bide dîyarkirin. Hin bi hin wê hebûnîparêzî wê ji têngîna hebûnek ontolojikî wê dîr wê di şewayekê de wê li wê hizirkirin. Di pêvajoyên pêşî ên têngîna hebûnîparêzîyê de wê weke ku wê di hizirên heidegger û huserl û hwd de wê were dîtin wê, ji hebûnek ku ew dihê tefkirkirin wê bi ber têngînek şubjeyî a hizirkirinê ve wê were çûyin û wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê rewşên weke xuy, tevger û hwd ên bi kîrînên me re wê, ji wan re wê, bingihêk wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Lê ev mijare hebûnê wê, piştî wê di rengekê de wê, di rengê fahmkirinê de wê piştî wê di rengekê de wê reng û awa wê di şewayekê de wê weke ku wê cih û reng wê bigûharê. Di wê temenê de wê dema ku wê hizirvanên weke Levinas wê ji bûyiinekê wê bi dest hizirkirinê li têngînek hebûnî wê were lê hizirkirin û wê mijare 'yê din' wê hildina li dest wê di wê temenê de wê êdî wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê çerçoveyê de wê were fahmkirin bê.

Di çerçoveya têngîna hebûnîparêzîyê de ku mirov dihizirê wê hertimî wê di awayekê de wê mijare hebûnê wê weke têngînek ku wê bi me re wê weke rewşek jîyanê wê *herher* wê xwe di şewayekê de wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê ev wê bi têngîna epistemikî wê di wê temenê de wê bi mijare xuyê, tevgerê, û encamên wê yên fenomenolojikî û hwd re wê di şewayekê de wê were lê hizirkirin.

Mijare hebûnê wê ji tûnebûnekê wê di wê temenê de wê dema ku wê weke aliyê wê yê din wê were lê hizirkirin wê weke aliyekê ku wê di wê

nûqteyê de wê karibê ji aliyekê ve wê weke çerçoveyek fahmkirinê jî xwe bide dîyarkirin bê. Lê di wê temenê de wê, ya ku wê were fahmkirinê wê weke bi fêrsa 'hebûnê' re wê were fahmkirin wê hertimî wê weke têtînek di wê de wê bi kifşkirinên fenomenolojikî û hwd re wê, di renekê de wê bikê ku ew wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirinê bê. Di wê nûqteyê de wê mijare hebûnê wê ji bûyinê wê bibê û hebê û an na wê weke pirsekê jî wê di wê pêvajoya herikina bi hizirkirinê re wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Hizirkirinên weke bi xuyzaniyê dihizirin ên weke Rollo may û Carl Rogers wê di awayekê de wê têtîna ji bûyinê wê hebûnê wê di renekê de wê bixwezin ku ew wê li wê bihizirin. Lê di wê fêrsa ku wê Rollo may wê hilde li dest de wê bi têtînek hebûnîparêzî wê di wê nûqteyê de wê, fêrsek epistemikî wê bide me. Wê di wê çerçoveyê de wê ya Rogers jî wê vajî wê têtînek epistemikî ku wê di wê de wê bi hinek kifşkirinên ontolojikî wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin re wê bibê. Lê di wê nûqteyê de wê weke aliyê ku wê di fahmkirinê de wê rewşek weke ji nav derneketinê û aloz di fahmkirinê de wê bide afirandin jî wê di aslê xwe de wê weke ku wê ji aliyekê ve jî wê weke ku wê ev ali bê.

Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hebûnê di wê de wê bi kirina felsefeyekê wê werênê ser ziman re wê demê wê çerçoveya wê li ser temenekê kirinî û heyinî a bi wê re wê bi çerçoveyek berfireh a bixûyên jî kes û jîyanî re wê didîmenekê de wê karibê wê bi têtînek objektiv û şubjektivî û hwd re wê xwe bide dîyarkirin bê. Di wê nûqteyê de wê Kierkegaard wê dema ku wê mijare hebûnê wê di wê nûqteyê de wê hilde li dest wê aliyê şubjeyî wê di çerçoveya fahmkirinê de wê hilde li dest û wê di wê rewşê de wê mijare wê ya ku ew wê di wê de wê were fahmkirin û wê piştî wê weke fenomenekê wê bibê wê çawa wê bi weke hebûnekê were fahmkirin wê, bixwezê ku ew wê li ser wê bisekinê. Lê di wê nûqteyê de wê lêpîrsînên wî yên di wê temenê de wê ji wê rewşa rûdanê bi awayê wê li wê bihizirê. Minaq wê bi gotinên weke 'awayê têtîkildanî wê şewayê wê bê' re wê di renekê de wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê darêjka wê biqasî ku wê bi hevve digirê wê, a dijberên hev re wê, bi wê pirraliyî bê. Li gorî wê têtînê wê hizirkirina şubjeyî çendî ku ew şenber bû wê awayê wê jî wê bi awayekê şenber wê têtînek dîyalektikî wê bibê. Di wê nûqteyê de wê dema ku wê bahsa têtînek têtîkildanî jî wê bikê wê di renekê de wê bi têtîna 'şenberbûn

wê bi qatagoriyên hebûnî bi hev re wê bi tşkiliya wan re wê bibê´ re wê li wê bihizirê.

Di wê nûqtayê de wê hizirkirina şbjeyî wê tenê wê weke navendekê wê hebê wê ew jî wê hebûnîyî û cihêyiyên wê yên ku wê bi awayek wekhev wê ne xwediyê rewşek tşkiliyê a di nava xwe de re bê. Di wê çerçoveyê de wê mijare hebûnê wê di tşkînek darêjkî ku wê weke hevgrtî ku ew wê bi wê re wê were lê hizirkirin û wê di renekê de wê çawa wê di awayekê de wê weke di wê darêjkê de wê dijberên hev wê bi hev re wê di wê de wê weke hebin wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Li gorî Kierkegaard wê di şewayekê de wê, mijare hebûnê wê di wê çerçoveyê de wê weke bi tşkînek hebûnî wê bibê û wê hebê.

Li ser hebûniya wê re wê ew şbjeyiya wê bibê û wê şenberîya ku ew wê bi wê re wê bibê re wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên wê di wê temenê de wê dikarê wê di awayekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Sartre wê ji wê temenê wê mijare ´niyetê´ bi başî û nebaşîya wê re wê şîrovebikê û wê di renekê de wê werênê ser ziman. Wê gotina humanismê a sartre wê di wê nûqtayê de wê bi mijare hebûnê re wê were ser ziman wê weke ku wê di tşkînek objektivî de wê herdû aliyên jî wê di wê temenê de wê bi pêvajoya hizirkirinê re wê di xwe de wê bihawênê wê di dîmenekê fahmkirinê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê tşkîna xwe ya hebûnîparêzîyê wê bi «ya ku ew heya» re wê di awayekê de wê bi temen bikê. Wê jî wê bi hebûna mirov û pênasikirina wê heyîna mirov re wê bixwezê ku wê di renekê de wê werênê ser ziman. Minaq wê gotina «mîrov berî her tiştê heya, bi xwe re rû bi rû dimênê, di dînyê de bilind dibê û piştî wê xwe salix dikê» re wê werênê ser ziman. Ev wê weke aliyekê wê yê ku wê rengê tşkîna wî ya hebûnîparêzîyê wê di wê çerçoveyê de wê di dîmenekê de wê pênasibikê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê gotina sartre de wê gotina ´bi xwe re rû bi rû mayinê´ ku em wê ji nava wê hevoka wê derhênin û wê li wê bihizirin wê tşkîna rû û ji wê xwandinê û gihiştina encamê a Lavinas wê di renekê de wê werênê ber bîra mirov. Lavinas di rûyê ´yê din´ de wê di wê temenê de wê kifşkirinê wê di wê fêrsek fahmkirinê de wê bi wê re wê derxê li pêş. Di wê nûqtayê de wê, di wê çerçoveyê de wê tşkîna lavinas a di rûyê yê din´ de ku em li wê bihizirin jî wê pêwîst bê yê din hebê û xwediyê rûyekê bê. Yê din ku ew hebê û ew ne xwediyê

rûyekê bê wê çawa wê bi wê bêrûyê wê hebê wê weke aliyê wê yê neyinî ê hizirkirina lavinas jî wê di rengekê de wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Lê Ew heyina rû wê weke çavkaniya wî ya xwendinê ku ew wê ji wê bigihêjê têgînê û wê xwandinan wê bikê wê di wê rengê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê li wê bihizirê ku wê mijare hebûnê û felsefeyê wê di wê temenê de wê di dîmenekê afirner de wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê fahmbikê bê. Mijare hebûnê wê di felsefeyê de wê, hertimî wê weke têgînek ontolojikî ku wê were lê hizirkirin wê bi têgîna hebûnîparêzîya dema hemdem re wê di şêwayekê de wê bi temen û awayekê epistemolojikî wê bikê ku ew di şêwayekê de were fahmkirin û were hanîn li ser ziman. Wê jî wê di dewama wê de wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê di rengekê de wê karibê wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê û wê di wê temenê de wê fahmbikê ku wê felsefeya hebûnê wê di wê çerçoveyê de wê pêvajoyên wê yên pêşketinê wê gihiştina bi temenekê hizirkirinê şubjeyê wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring ê ku em bi wê çerçoveya pêvajoyên hizirkirinê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di mijare felsefeya hebûnê de wê mijare cewherê û hizirkirina wê re wê, weke aliyekê wê yê din bê ku wê li wê were lê hizirkirinê bê. Di xabatên hebûnîparêzîyê de wê, mijare cewherê wê, di rengekê de wê weke bi têgînek teleolojikî ku wê cewherê wê ji gelek beşên ku ew bi awayekê hevbeş faaliyetê wê bide dîyarkirin weke di çerçoveya têkiliyên wan ên bi hev re de. Di wê çerçoveyê de wê mijare cewherê wê, di mijare hebûnê de wê, weke têgînek ku wê di rengekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê hizirkirinê wê bihawênê. Di awayekê de wê di her tiştê de li cewherê lêgerîn wê karibê wê bi wê re wê biderfet bê. Minaq wê malek wê hewayaya cemidî ku ew li dervî wê dide hiştin wê karibê wê bi cewherê hundurê wê yê malê re wê werênê ser ziman bê? Yan jî wê di wê temenê de wê di malê de wê gihiştina encama têgînek cewherî wê encama têgînek çawa a hizirkirinê bê û wê çi encamê wê di

dewama wê de wê bi xwe re wê werênê wê karibê di dewama wê de wê li wê bê lê hizirkirin.

Di têtîna hizirvanên weke sartre de wê, gihiştina wê têtîna cewherê wê sedema wê ku mirov li wê bihizirê wê karibê wê bi çavkaniya wê re wê hinekê li wê bihizirê. Minaq wê têtîna wê hebûna bi cewher a sartre wê ji aliyekê ve wê têtîna heidegger ku ew di xabate xwe ya 'hebûn û demê' de wê werênê ser ziman wê di rengekê de wê werênê li bîra mirov. Li ser wê rewşa Sartre û çavkaniya wî wê Jean Beaufret di xabate xwe ya weke 'nameye li ser humanismê' de wê bi gotinên Sartre ku wî heidegger şaş fahmkiriya wê bêtê ser ziman û wê bi wan gotinan wê werênê ser ziman. «Sartre di çerçoveya armancên xwe yê şubjeyî de ew şaş fahmkiriya' û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku heidegger ew qast û îma nekiriya ku wê çalaki wê berê hebûnê wê were. ' Di dewama wê de wê, li ser navlê heidegger wê ew wê gotinê jî wê di dewama wê de wê werênê ser ku wê wînek metafîzîkî ku ew were wergerandin li vajiya wê jî wê dîsa wê weke metafîzîkê wê bimênê' ku wê werênê ser ziman wê bi kirpênê û wê werênê ser ziman. Sartre wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê rengê wê li wê bihizirê ku wê bi têtîna cewherê û hebûnê wê ya ku wê weke bi fêrsa gûharînê li wê were atifkirin ku ew wê gûhartinê wê çawa wê bi wê re wê bikê wê bixwezê li wê hizirê.

Çavkanî:

- *Kenny, Anthony (2004). *A New History of Western Philosophy*, vol.1: *Ancient Philosophy*. Oxford University Press
- *Kenny, Anthony (2006). *The Rise of Modern Philosophy*. A new history of Western philosophy (1 ed.). Clarendon Press
- *Wolff, Jonathan (2006). *An Introduction to Political Philosophy* (revised ed.). Oxford University Press
- *Kant, Immanuel (1992) [1800]. *Lectures on Logic*. Translated by J. Michael Young. Cambridge University Press
- *Walsh, Richard T. G.; Teo, Thomas; Baydala, Angelina (2014). *A Critical History and Philosophy of Psychology: Diversity of Context, Thought, and Practice*. Cambridge University Press
- *Wei, Wang (2020). *Philosophy of Science: An Introduction to the Central Issues*.
- *Vintiadis, Elly (2020). *Philosophy by Women: 22 Philosophers Reflect on Philosophy and Its Value*
- *Verene, Donald Phillip (2008). *The History of Philosophy: A Reader's Guide*. Northwestern University Press
- *Velleman, Daniel J. (2006). *How to Prove It: A Structured Approach*. Cambridge University Press
- *Uniacke, Suzanne (2017). "The Value of Applied Philosophy". In Lippert-Rasmussen, Kasper; Brownlee, Kimberley; Coady, David (eds.). *A Companion to Applied Philosophy*. John Wiley & Sons
- *Tully, Robert (2005). "Logic, Informal". In Honderich, Ted (ed.). *The Oxford Companion to Philosophy*. Oxford University Press
- *Ingarden, Roman (1975). "The Concept of Philosophy as Rigorous Science". *On the Motives which led Husserl to Transcendental Idealism*. *Phaenomenologica*. Vol. 64. Springer Netherlands
- *Steup, Matthias; Neta, Ram (2020). "Epistemology". *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Archived from the original on 21 July 2020. Retrieved 30 June 2020.
- *Shiraev, Eric (2010). *A History of Psychology: A Global Perspective: A Global Perspective*.
- *Haack, Susan (1978). "1. 'Philosophy of Logics'". *Philosophy of Logics*. Cambridge University Press
- *Glenney, Brian; Silva, José Filipe (2019). *The Senses and the History of Philosophy*.

*Gelan, Victor Eugen (2020). "Husserl's Idea of Rigorous Science and its Relevance for the Human and Social Sciences". *The Subject(s) of Phenomenology. Contributions to Phenomenology*. Vol. 108. Springer International Publishing.

*Rickles, Dean (2020). *What Is Philosophy of Science?*. John Wiley & Sons

*Pojman, Louis P. (2009). "I. What Is Philosophy?". In Pojman, Louis P.; Vaughn, Lewis (eds.). *Philosophy: The Quest for Truth* (7th ed.). Oxford University Press.

*Daly, Christopher (2010). "Introduction". *An Introduction to Philosophical Methods*. Broadview Press

*Laerke, Mogens; Smith, Justin E. H.; Schliesser, Eric (2013). *Philosophy and Its History: Aims and Methods in the Study of Early Modern Philosophy*. Oxford University Press

.
Abdusamet yigit, kurdistan, cizirabota, 2021